पत्रालयद्वारा संस्कृतम्

प्रवेशः
PRAVESHAH

संस्कृतभारती
बेङ्गलूरु

प्रकाशनम् -
संस्कृतभारती
'अक्षरम्', ८ उपमार्गः, २ घट्टः
गिरिनगरम्, बेङ्गलूरु - ५६० ०८५

प्रथमं मुद्रणम् - २०१४, ५०००
द्वितीयं मुद्रणम् - २०१५, ३०००

मुद्रणम् -
वागर्थ, न.रा कालोनि, बेङ्गलूरु - १९

ISBN 978-81-88220-82-3

PRAVESHAH (ENGLISH) - A book for learning Samskrit throug
Correspondence (English) wihich contains 12 lessons. *Publishe*
SAMSKRITA BHARATI - 'Aksharam', 8th Cross, II Phas
Girinagar, Bangalore - 560 085. Ph : 26721052 / 26722576
E-mail : samskritam@gmail.com
Second Print - Feb - 2

Pages - 278 + 4,

Printed at - Vagartha. N. R. Colony B' lore - 560 019

अनुक्रमणिका

Please note the following instructions

1. Please mention the course title and your registration number in all your correspondence with us.
2. If book is lost, you can get the same by paying Rs.100. 00.
3. Any change in the address should be informed to us immediately.
4. The examinations are held on THIRD SUNDAY of February / August months. We have a few centres for examinations. We shall send the admission ticket informing the details of the date, place, time of examination etc., for the students who have to write at the centres. Where there is no centre, students will be writing the examination from their residence. Detailed instructions along with the question paper (in a sealed cover) would be sent well before the date of examination.
5. The marks card and certificate would be sent to you by ordinary post before the end of March / September.
6. Please feel free to contact us for any clarification.

SAMSKRITA BHARATI

SAMSKRIT THROUGH CORRESPONDENCE

'AKSHARAM', 8th Cross, 2nd Phase, Girinagar,

BANGALORE - 560 085

Phone : 26721052 / 26722576, E-mail : samskritam@gmail.com

ॐ

संस्कृतभारती
पत्रालयद्वारा संस्कृतम्

प्रवेशः - प्रथमः पाठः

Dear student,

It is a matter of great delight that you are taking part in this Samskrit Education Scheme through correspondence. We need not again stress the importance of Samskrit. Please set aside at least 20 minutes of every day for the study of Samskrit. Study the lessons well. If possible contact some other person participating in the scheme and discuss with him. We welcome you to this scheme and sincerely hope you will share your joy of Samskrit learning with your friends.

।। आरब्धम् उत्तमजनाः न परित्यजन्ति ।।

Ārabdham uttamajanāḥ na parityajanti

Good people do not give up what they have begun.

ALPHABET

Vowels

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ	ए	ऐ	ओ	औ
a	ā	i	ī	u	ū	ṛ	ṝ	ḷ	e	ai	o	au

अं	अः
aṁ	aḥ

★ ऌ - This vowel is not found in other languages.
★ अ, इ, उ, ऋ, ऌ - These are short vowels.
★ आ, ई, ऊ, ॠ - These are long vowels.
★ ए, ऐ, ओ, औ - These are long vowels. (There are no short vowels for these letters in Samskrit.) These are called Diphthongs.
★ अं - is Anuswara and अः - is Visarga

Consonants

कवर्गः -	क ka	ख kha	ग ga	घ gha	ङ ṅa			
चवर्गः -	च ca	छ cha	ज ja	झ jha	ञ ña			
टवर्गः -	ट ṭa	ठ ṭha	ड ḍa	ढ ḍha	ण ṇa			
तवर्गः -	त ta	थ tha	द da	ध dha	न na			
पवर्गः -	प pa	फ pha	ब ba	भ bha	म ma			
अवर्गीय- व्यञ्जनानि	य ya	र ra	ल la	व va	श śa	ष ṣa	स sa	ह ha

The sign (्) underneath the consonants indicates that it is a mere consonant without a vowel.

Eg : क् - k

ङ, ञ, ण, न, म These five consonants are nasal letters.

TRANSLITERATION GUIDE

The classification of letters is very scientific and is based on the sound generated from different parts of the vocal system and the effort made for pronunciation. Hence we are giving here a

Transliteration Guide which gives the nearest English equivalent in pronunciation for the Samskrit letters. This **Transliteration Guide** is of **International Standard** and the same is given here for the benefit of the students.

VOWELS

अ a as in up, rural.

आ ā as in father.

इ i as in fill, lily.

ई ī as in feed, meet.

उ u as in full, bush.

ऊ ū as in fool, tool.

ऋ ṛ as in Chr(i)stmas, where the i is not pronounced.

ॠ ṝ is the prolongation of ṛ.

ऌ ḷ as in fl(i)p where the i is not pronounced. These three ṛ, ṝ and ḷ are vowels, to be carefully distinguished from the consonants r (a) and 1(a).

ए e as in prey, these are always long.

ऐ ai as in the word I.

ओ o as in go, store.

औ au as in out.

. ṁ as in glum.

: ḥ as in the exclamation ah where the h is heard.

CONSONANTS

क k as in come, seek.

ख kh as in khaki.

ग g as in girl.

घ gh as in aghast.

ङ	ṅ as in monkey, puncture.
च	c as in chum.
छ	ch as in Churchill when it is not pronounced as two words but the second ch is sounded with a special stress.
ज	j as in jump.
झ	jh as pronounced jhah, with a forceful expiration with hah.
ञ	ñ as in sinje.
ट	ṭ as in term.
ठ	ṭh as in putting (the word used in golf).
ड	ḍ as in double.
ढ	ḍh as in adhere with a heavy dh.
ण	ṇ as in hunting.
त	t as in path.
थ	th as in third.
द	d as in that.
ध	dh pronounced with a deep expiration.
न	n as in nut.
प	p as in punish.
फ	ph as in sphere where the p is harder.
ब	b as in but.
भ	bh as in abhor.
म	m as in mud.
य	y as in loyal.
र	r as in rub.
ल	l as in luck.
व	v as in verb.
श	ś as in shirt.

ष ṣ as in sharp.

स s as in servant.

ह h as in her.

When ् sign is used below the consonant, it should be pronounced as half a syllable.

Eg. क् = K

VOWEL SIGNS (GUNITAS)

	ा	ि	ी	ु	ू	ृ	ॄ	ॢ	े	ै	ो	ौ	ं	ः
a	ā	i	ī	u	ū	ṛ	ṝ	ḷ	e	ai	o	ou	ṁ	ḥ
क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कॄ	कॢ	के	कै	को	कौ	कं	कः
ka	kā	ki	kī	ku	kū	kṛ	kṝ	kḷ	ke	kai	ko	kau	kṁ	kḥ

कॢ - This syllable is rarely found.

CONJUNCT CONSONANTS

Two or more consonants joined without the intervention of vowels, make conjunct consonants.

Eg - त् + म = त्म ष् + ण = ष्ण त् + र् + य = त्र्य

t + ma = tma ṣ + ṇa = ṣṇa t + r + ya = trya

Some more conjunct consonants -

क्क	ग्र्य	व्य	ड्ग	श्य	त्स
kka	grya	vya	ḍga	śya	tsa
क्त	ग्ल	व्र	ड्म	श्र	त्स्न
kta	gla	vra	ḍma	śra	tsna
क्त्व	ग्व	श्च	ड्य	श्ल	त्स्य
ktva	gva	śca	ḍya	śla	tsya
क्न	घ्न	श्न	ड्व	श्व	ट्व
kna	ghna	śna	ḍva	śva	ṭva
क्म	घ्य	च्च	ढ्य	ष्क	द्द
kma	ghya	cca	ḍhya	ṣka	dda

These conjuncts are meant for repeated reading. The sounds will be firmly fixed in your mind through reading them again and again in the lessons.

WORDS

Words are formed by the combination of syllables.

Eg :	देवः	आत्मा	बालः	पठति
	devaḥ	ātmā	bālaḥ	paṭhati

SENTENCE

A sentence is normally formed by two or more words.

बालः पठति । - Bālaḥ paṭhati. सीता गायति । - Sītā gāyati.

१. भाषाभ्यासः

वर्तमानकालः present Tense

प्रथमपुरुषः एकवचनम् (3rd person - singular)

१. बालः पठति । Bālaḥ paṭhati = A boy reads.

२. शिष्यः नमति । Śiṣyaḥ namati = A pupil salutes.

३. अग्रजः वदति । Agrajaḥ vadati = The elder brother speaks.

४. जनकः पश्यति । Janakaḥ paśyati = Father looks on.

५. पितृव्यः पृच्छति । Pitṛvyaḥ pṛcchati = The paternal uncle asks.

६. पुत्रः गच्छति । Putraḥ gacchati = The son goes.

७. अश्वः धावति । Aśvaḥ dhāvati = The horse runs.

८. वृक्षः फलति । Vṛkṣaḥ phalati = The tree bears fruits.

९. सेवकः तिष्ठति । Sevakaḥ tiṣṭhati = The servant stands.

१०. भिक्षुकः अटति । Bhikṣukaḥ aṭati = The beggar wanders.

११. सः निन्दति । Saḥ nindati = He censures.

१२. अयं हसति । Ayam hasati = This person (mas.) laughs.

१३. सुतः हसति । Sutaḥ hasati = Son laughs.
१४. अनुजा क्रीडति । Anujā krīḍati = The younger sister plays.
१५. अग्रजा खादति । Agrajā khādati = The elder sister eats.
१६. अम्बा पचति । Ambā pacati = Mother cooks.
१७. रमा गायति । Ramā gāyati = Ramā sings.
१८. बाला लिखति । Bālā likhati = A girl writes.
१९. गङ्गा वहति । Gangā vahati = Ganges flows.
२०. सीता पिबति । Sītā pibati = Sītā drinks.
२१. अजा चरति । Ajā carati = The she = goat grazes.
२२. सन्ध्या भवति । Sandhyā bhavati = It is evening.
२३. सा नयति । Sā nayati = She leads/takes along.
२४. इयम् इच्छति । Iyam icchati = This lady wants.
२५. पुष्पं विकसति । Puṣpam vikasati = Flower blooms.
२६. फलं पतति । Phalam patati = Fruit falls.
२७. नयनं स्फुरति । Nayanam sphurati = Eye throbs.
२८. मित्रं यच्छति । Mitram yacchati = Friend gives.
२९. जलं स्रवति । Jalam sravati = Water oozes.
३०. तत् पतति । Tat patati = It falls.

The above sentences are in singular number. When the subject is one singular number is used. The following are the sentences with plural forms.

II. प्रथमपुरुषः बहुवचनम् (3rd person - plural)

१. चित्रकाराः लिखन्ति । Chitrakārāḥ likhanti = Artists sketch.
२. भारवाहाः वहन्ति । Bhāravāhāḥ vahanti = Porters carry.
३. चोराः धावन्ति । Corāḥ dhāvanti = Thieves run.
४. मूर्खाः निन्दन्ति । Mūrkhāḥ nindanti = Fools condemn.

५. रजकाः क्षालयन्ति । Rajakāḥ kśālayanti = Washermen wash.

६. तक्षकाः तक्षन्ति । Takṣakāḥ takṣanti = Carpenters do carpentry.

७. गायकाः गायन्ति । Gāyakāḥ gāyanti = Singers sing.

८. नटाः नृत्यन्ति । Natāḥ nṛtyanti = Dancers dance.

९. पाचकाः पचन्ति । Pācakāḥ pacanti = Cooks cook.

१०. भक्ताः ध्यायन्ति । Bhaktāḥ dhyāyanti = Devotees meditate.

११. एते नमन्ति । Ete namanti = These persons salute.

१२. ते जिघ्रन्ति । Te jighranti = They smell.

१३. इमे स्मरन्ति । Ime smaranti = These persons remember.

१४. एते वदन्ति । Ete vadanti = These persons speak.

१५. अन्धाः गच्छन्ति । Andhāḥ gacchanti = The blind go.

१६. बधिराः अटन्ति । Badhirāḥ aṭanti = The deaf wander.

१७. कुब्जाः धावन्ति । Kubjāḥ dhāvanti = Dwarfs run.

१८. मूकाः तिष्ठन्ति । Mūkāḥ tiṣṭhanti = Dumb persons stand.

१९. नापिताः मुण्डयन्ति । Napitaḥ muṇḍayanti = Barbers shave.

२०. तन्तुवायाः वयन्ति । Tantuvāyāḥ vayanti = Weavers weave.

२१. अम्बाः यच्छन्ति । Ambāḥ yacchanti = Mothers give.

२२. अजाः चरन्ति । Ajāḥ caranti = Goats graze.

२३. इमाः पश्यन्ति । Imāḥ paśyanti = These (women) see.

२४. एताः हसन्ति । Etāḥ hasanti = These (women) laugh.

२५. ताः वसन्ति । Tāḥ vasanti = Those (women) reside.

२६. पुष्पाणि विकसन्ति । Puṣpāṇi vikasanti = Flowers bloom.

२७. फलानि पतन्ति । Phalāni patanti = Fruits fall.

२८. तानि पतन्ति । Tāni patanti = They fall.

२९. इमानि स्फुरन्ति । Imāni sphuranti = These shake.

३०. एतानि पतन्ति । Etāni patanti = These fall.

NOTE

1. The word that denotes the name of a person or thing is called noun.

   Eg : बालकः, सीता, पुस्तकम्. etc.

2. Nouns (pronouns also) are in three genders as masculine, feminine and neuter.

3. Gender does not often follow the meaning of the object as in some other languages.

   Eg : वृक्षः Vṛkṣaḥ = a tree, this is in masculine.
   लता Latā = a creeper, this is in feminine.

4. Nouns are in seven cases and three numbers singular, dual and plural.

5. Singular number (Ekavacana) is used to denote one object and plural (Bahuvacana) is used to denote more than two objects. In Samskrit Dual number (Dvivacana) is used to denote two objects.

   Eg : बालः क्रीडति । Bālaḥ krīḍati = A boy plays.
   बालौ क्रीडतः । Bālau krīḍataḥ = Two boys play.
   बालाः क्रीडन्ति । Bālāḥ krīḍanti = Boys play.

6. Verbs are in three persons namely Prathamapuruṣa (III Person). Madhyamapuruṣa (II-person) and Uttama-puruṣa (I person) and in three numbers - singular, dual and plural.

विशेषः

The points mentioned here are of great significance and are to be remembered. So, spare five minutes more for this.

1. Note the declension of the following words.

	Singular	Dual	Plural
अकारान्तः पुंलिङ्गः बालशब्दः	बालः	बालौ	बालाः
(Mas. word ending in 'a')	(A Boy)	(2 Boys)	(Boys)
आकारान्तः स्त्रीलिङ्गः शालाशब्दः	शाला	शाले	शालाः
(Fem. word ending in 'ā')	(A school)	(2 Schools)	(Schools)
अकारान्तः नपुंसकलिङ्गः फलशब्दः	फलम्	फले	फलानि
(Neu. word ending in 'a')	(A fruit)	(Two Fruits)	(Fruits)

2. **VERB**

वर्तमानकालः प्रथमपुरुषः	पठति	पठतः	पठन्ति
Present tense III person	(Reads)	(Two read)	(Read)

NOTE :

1. बालः, बालौ, बालाः - These are the derivations of the Base 'बाल'.

   In the same way शाला, शाले, शालाः are derived from 'शाला', and फलम्, फले, फलानि from 'फल'.

   Eventually a word must be understood as ending in that letter which is the last letter of the Base.

   Eg : The Base बाल consists of letters ब्, आ, ल् and अ, the last letter of which is अ.

   Similary, the Base शाला consists of श्, आ, ल् and आ and the last letter is आ. So it follows that the former is अकार - ending, while the latter is आकार - ending. फल is अकार - ending.

2. Like बाल all the अकार ending masculine words, like शाला all the आकार ending feminine words and like फल all the अकार ending neuter words, are declined.
3. Generally, verbs of the sentences given in these lessons are to be conjugated like पठति in Present Tense.
4. Except युष्मद् (त्वं, युवां, यूयम् - second person) and अस्मद् (अहम्,आवां, वयम् - first person) when we use any other noun in Samskrit the verb has to be in third person.
5. Here we find the words like तद् (सः/सा/तत्), इदम् (अयम्/इयम्/इदम्), एतद् (एषः/एषा/एतत्) and (कः/का/किम्) and such others. These are Pronouns. Their plural forms have also been used earlier. Their complete declension is as given below.

१. दकारान्तः 'तद्'शब्दः

	Singular	*Dual*	*Plural*
Masculine	सः (He)	तौ (Those two)	ते (They)
Feminine	सा (She)	ते (Those two)	ताः (They)
Neuter	तत् (It)	ते (Those two)	तानि (They)

२. मकारान्तः 'इदम्'शब्दः

	Singular	*Dual*	*Plural*
Masculine	अयम् (This person)	इमौ (These two)	इमे (These)
Feminine	इयम् (This person)	इमे (These two)	इमाः (These)
Neuter	इदम् (This)	इमे (These two)	इमानि (These)

३. दकारान्तः 'एतद्'शब्दः

	Singular	Dual	Plural
Masculine	एषः (This person)	एतौ (These two)	एते (These)
Feminine	एषा (This person)	एते (These two)	एताः (These)
Neuter	एतत् (This)	एते (These two)	एतानि (These)

Note : - 'इदम्' and 'एतद्' donot have difference in meaning. So either of them can be used to mean this person/this.

४. मकारान्तः 'किम्'शब्दः

	Singular	Dual	Plural
Masculine	कः (Who)	कौ	के
Feminine	का (Who)	के	काः
Neuter	किम् (What/which)	के	कानि

Note - सः/सा/तत् mean He/She/It. But according to the context the meaning will change Eg - सः वृक्षः - That is a tree. Here सः means that. (The word वृक्षः is Masculine in Samskrit. Therefore the masculine pronoun सः is used.) In the same way, सा लता - That is a creeper etc.

अभ्यासः

I. Combine the following consonants into conjunct consonants.

उदा - ग् + य् + अ = ग्य

१. त् + प् + आ = ...

२. क् + म् + अ = ...

३. ष् + य् + ए = ...
४. स् + फ् + आ = ...
५. न् + त् + र् + अ = ...
६. क् + त् + व् + आ = ...
७. त् + म् + य् + अम् = ...

II. Write the following words under Masculine, Feminine and Neutral Genders.

बालः, सुता, शिष्यः, फलम्, सः, सा, जलम्, तत्, बाला, पुत्रः, सेवकः, अम्बा, पुष्पम्, नयनम्, अजा

पुं.	स्त्री.	नपुं.
१.	१.	१. ....
२.	२.	२. ....
३.	३.	३. ....
४.	४.	४. ....
५.	५.	५. ....

III. Answer the following questions.

अ. १. कः पठति ? २. कः गच्छति ? ३. कः अटति ?
४. का धावति ? ५. कः पश्यति ? ६. का खादति ?
७. का पिबति ? ८. का पचति ? ९. किं विकसति ?
१०. किं स्फुरति ?

आ. १. के लिखन्ति ? २. के धावन्ति ? ३. काः यच्छन्ति ?
४. कानि पतन्ति ? ५. कानि गच्छन्ति ? ६. काः हसन्ति ?
७. काः चरन्ति ? ८. के अटन्ति ? ९. के वदन्ति ?
१०. कानि स्फुरन्ति ?

IV. Write the questions using suitable words for the following answers.

उदा - बालः गच्छति । कः गच्छति ?

१. शिष्याः पठन्ति । .... ?
२. बाला पश्यति । .... ?
३. सेवकः तिष्ठति । .... ?
४. जलं स्रवति । .... ?
५. सः निन्दति । .... ?
६. वृक्षाः फलन्ति । .... ?
७. पुस्तकं पतति । .... ?
८. सन्ध्या भवति । .... ?
९. अनुजा क्रीडति । .... ?
१०. भक्ताः नमन्ति । .... ?

V. Write the plural forms for the following sentences.

उदा - बालकः गच्छति - <u>बालकाः गच्छन्ति</u> ।

१. भारवाहः वहति । .... ।
२. मूकः पश्यति । .... ।
३. अन्धः खादति । .... ।
४. सः धावति । .... ।
५. सा पठति । .... ।
६. एतत् पतति । .... ।
७. किं विकसति ? .... ।
८. रजकः क्षालयति । .... ।

VI. Fill in the blanks using suitable tense form of the verbs given in brackets.

उदा - बालिका <u>गच्छति</u> (गच्छ्)

१. नटाः .... । (नृत्य)
२. भक्तः .... । (ध्याय)
३. एते .... । (हस)

४. पाचकाः .... । (क्षालय)
५. वाहनानि .... । (तिष्ठ)
६. मूर्खः .... । (निन्द)
७. चोरः .... । (धाव)
८. एताः .... । (क्रीड)

VII. Write the following words under singular and Plural numbers.

सः, ताः, एते, अयम्, किम्, सा, इमे, ते, का, एतत्, कानि, इयम्, काः, इदम्, एताः, इमानि

ए.व.	ब.व.
१.	१. ....
२.	२. ....
३.	३. ....
४.	४. ....
५.	५. ....
६.	६. ....
७.	७. ....
८.	८. ....

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

बन्धुवाचकशब्दाः

पुंलिङ्गशब्दाः

१. जनकः - Janakaḥ = Father
पिता (ऋकारान्तः) - Pitā
२. पितामहः - Pitāmahaḥ = Paternal grand father
३. मातामहः - Mātāmahaḥ = Maternal grand father

४. पुत्रः - Putraḥ = Son
५. सहोदरः - Sahodaraḥ = Brother
६. अग्रजः - Agrajaḥ = Elder brother
७. अनुजः - Anujaḥ = Younger brother
८. मातुलः - Mātulaḥ = Uncle
९. पतिः (इकारान्तः) - Patiḥ = Husband
१०. श्वशुरः - Śvaśuraḥ = Father - in - law
११. पौत्रः - Pautraḥ = Grand son
१२. जामाता (ऋकारान्तः) - Jāmātā = Son - in - law
१३. स्नेहितः - Snehitaḥ
मित्रम् (नपुं) - Mitram = Friend

स्त्रीलिङ्गशब्दाः

१. जननी - Jananī
माता (ऋकारान्तः) - Mātā = Mother
२. पितामही - Pitāmahī = Paternal grand mother
३. मातामही - Mātāmahī = Maternal grand mother
४. पुत्री - Putrī = Daughter
५. सहोदरी - Sahodarī = Sister
६. अग्रजा - Agrajā = Elder Sister
७. अनुजा - Anujā = Younger Sister
८. मातुलानी - Mātulānī = Maternal Aunt
९. भार्या - Bhāryā = Wife

* मित्रम् - This word is commonly used in Samskrit. This is in neuter gender.
मित्रः - This word is in masculine gender and means 'Sun'.

१०. भ्रातृजाया - Bhrātṛjāyā = Sister -in -law (brother's wife)

११. स्नुषा - Snuṣā = Daughter -in -law

१२. श्वश्रूः - Śvaśrūḥ = Mother - in - law

३. प्रहेलिका

There are many enigmatic riddles in Samskrit which provide food for the mind. They are called 'Prahelikāḥ' in Samskrit. In this series, such riddles in verse form are given.

अस्थि नास्ति शिरो नास्ति बाहुरस्ति निरङ्गुलिः ।
नास्ति पादद्वयं गाढम् अङ्गमालिङ्गति स्वयम् ।।

Asthi nāsti śiro nāsti bāhurasti niraṅguliḥ
Nāsti pādadvayam gāḍham aṅgam aliṅgati svayam

It has neither bone nor head, has arm but no fingers, has no legs and it hugs you tight. What is it ?

(**Answer** - See the Page No - 22)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

(In this series we give one or two verses to be recited every day. The meaning is also given.)

१. गुरुः

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः ।
गुरुः साक्षात् परं ब्रह्म तस्मै श्री गुरवे नमः ।।

Guru is Brahman, Viṣṇu and Maheśvara. Guru is Sākṣāt Brahman himself. Let us bow down to this great teacher.

अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ।।

Guru clears the darkness of this world through the torch of knowledge. I bow down to that Guru who is the giver of knowledge.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

(Under this heading, a brief account of Samskrit literature from Vedic to the present times, is given.)

वेदाः

Vedas are four - Ṛgveda, Yajurveda, Sāmaveda and Atharvaṇaveda. In each Veda, mainly there are four parts. They are - 1. Samhita, 2. Brāhmaṇa, 3. Āraṇyaka, 4. Upaniṣad.

Other than this, Vedas are also divided into Karmakāṇḍa and Jnanakāṇḍa.

Ṛgveda is the oldest literary treatise in the world. It is divided into 8 Aṣṭakas (groups of eight chapters) and 10 Manḍalas. Ṛgveda mainly consists of prayers. 'अक्षैः मा दीव्य' (Do not play dice) 'कृषिम् इत् कृषस्व' (Till the land). Such sayings of didactic nature are also found in it.

Yajurveda has two branches namely Śukla Yajurveda and Kṛṣṇa Yajurveda. It contains mantras that are used in sacrificial rites. Taittirīya Upaniṣad belonging to Kṛṣṇa Yajurveda contains such well - known teachings as 'सत्यं वद, धर्मं चर' । (Speak the truth; perform the religious duty.)

Sāmaveda is the Veda abounding in songs. In it Ṛgvedic mantrās are found. Some mantrās are original to it also.

Some vedic Mantras of great value -

१. ''सत्यं धर्मश्चैतानि मा माहासिषुः''

May not Truth and Dharma leave me.

२. ''मा गृधः कस्यस्विद्धनम्''

Do not aspire for another's wealth.

३. ''शं नो भवतु द्विपदे शं चतुष्पदे''

Welfare to us, the human beings and to all the animals.

There are six vedāṅgas - auxiliary sciences that aid in understanding the correct purport of Vedas. They are :

1. Śikṣa (Phonetics) 2. Vyākaraṇa (Grammar) 3. Chandas (Prosody) 4. Nirukta (Etymology) 5. Jyotiṣa (Astronomy) 6. Kalpa (Sacrificial lore)

There are 9 Śikṣa and 8 Vyākaraṇa treatises.

६. कथा

बुद्धिमान् शिष्यः

काशीनगरे एकः पण्डितः वसति । पण्डितसमीपम् एकः शिष्यः आगच्छति । शिष्यः वदति - ''आचार्य ! विद्याभ्यासार्थम् अहम् आगतः ।''

पण्डितः शिष्यबुद्धिपरीक्षार्थं पृच्छति - ''वत्स ! देवः कुत्र अस्ति ?''

शिष्यः वदति - ''गुरो ! देवः कुत्र नास्ति ? कृपया भवान् एव समाधानं वदतु ।''

सन्तुष्टः गुरुः वदति - ''देवः सर्वत्र अस्ति । देवः सर्वव्यापी । त्वं बुद्धिमान् । अतः विद्याभ्यासार्थम् अत्रैव वस ।''

Buddhimān śiṣyaḥ

Kāśīnagare ekaḥ Paṇḍitaḥ vasati. Paṇḍitasamīpam ekaḥ śiṣyaḥ āgacchati. Śiṣyaḥ Vadati - "Āchārya !

Vidyābhyāsārtham aham āgataḥ."

Paṇḍitaḥ Śiṣyabuddhi-parīkṣartham pṛcchati - "Vatsa ! Devaḥ kutra asti ?".

Śiṣyaḥ vadati - "Guro ! devaḥ kutra nāsti ? Kṛpayā bhavān eva samādhānam vadatu"

Santuṣṭaḥ guruḥ vadati "Devaḥ sarvatra asti. Devaḥ sarvavyāpī. Tvam buddhimān. Ataḥ vidyābhyāsārtham atraiva vasa."

A WISE STUDENT

There lived a scholar in Kāśī. A student comes to him and says - "Teacher ! I have come for studying."

In order to test the wisdom of the student, the scholar asks - "Dear boy ! where is God ?"

The student says - "Teacher ! Where does God not exist ? Your kind self may please explain."

Being pleased the teacher Says - "God is all - pervasive. You are wise. Hence, you stay here for study."

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. पण्डितः कुत्र वसति ?
२. पण्डितः किमर्थं प्रश्नं पृच्छति ?
३. सन्तुष्टः गुरुः अन्ते किं वदति ?

७. संस्कृतव्यवहारः

In this lesson words /sentences that are used in day to day conversation are given in Samskrit. Use these sentences at home,

with your friends and colleagues. Make it a practice to use Samskrit sentences. You can make Samskrit a conversational language through practice.

हरिः ॐ	Hello
नमस्ते / नमस्कारः	Namaste
सुप्रभातम्	Good morning
शुभमध्याह्नः	Good afternoon
शुभसन्ध्या	Good evening
शुभरात्रिः	Good Night
धन्यवादः	Thanks
स्वागतम्	Welcome
मान्ये / आर्ये	Madam
श्रीमन्	Sir
अस्तु	All right/O.K.
कृपया	Please
चिन्ता मास्तु	Don't worry
क्षम्यताम्	Excuse me
पुनः मिलामः	See you again
साधु साधु	Very good
उत्तमम्	Good
बहु समीचीनम्	Very fine
शुभाशयाः	Best wishes
अभिनन्दनानि	Congratulations

८. सुभाषितम्

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।।

Ayam nijaḥ paro veti gaṇanā laghucetasām ।
Udāracaritānām tu vasudhaiva kuṭumbakam ॥

Consideration like "he is mine or he is another's" occur only to the narrow-minded persons. To the broad minded persons the whole world is their own family.

Answer to the Riddle

युतकम् - Shirt

प्रवेशः - प्रथमः पाठः

प्रश्नाः

1. Write the gunita series of the two letters ग and न ।

   Eg. ग, गा, गि, गी......

2. Write the following words in Samskrit.

   १. Nayanam, २. Devālayaḥ, ३. Veṇunādaḥ, ४. Yamunā, ५. Vighnaḥ, ६. Matsyaḥ.

3. Translate into Samskrit.

   1. A Horse runs.
   2. This person(mas.) laughs.
   3. Younger sister plays.
   4. A flower blossoms.
   5. A friend gives.
   6. Devotees bow.
   7. Boys run.
   8. Leaves fall.
   9. Girls dance.
   10. The deaf go.

4. Answer in Samskrit.

   १. कः पृच्छति ? २. कानि पतन्ति ? ३. कः हसति ?
   ४. का पिबति ? ५. किं विकसति ? ६. के अटन्ति ?
   ७. के वहन्ति ? ८. काः वसन्ति ?

5. Fill in the blanks with Samskrit words.

   उदा - This person (mas) - सः

   1. This person (fem.) ....
   2. She ....
   3. Who (mas. sing.) ....
   4. These (neu.)...........
   5. This (neu.) ....
   6. Which (neu.plu.) ....
   7. These (mas.) ....
   8. These (fem.) ....
   9. They (mas.) ....
   10. They (fem.) ....

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - द्वितीयः पाठः

क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत् ।

Kṣaṇaśaḥ kaṇaśaścaiva vidyām artham ca sādhayet.

Every moment one should learn, and bit by bit one should earn.

१. भाषाभ्यासः

वर्तमानकालः Present Tense

मध्यमपुरुषः एकवचनम् (2nd person - singular)

१. त्वं पठसि ।	Tvam paṭhasi = You read.
२. त्वं नमसि ।	Tvam namasi = You salute.
३. त्वं वदसि ।	Tvam vadasi = You speak.
४. त्वं पश्यसि ।	Tvam paśyasi = You see.
५. त्वं पृच्छसि ।	Tvam pṛcchasi = You ask.
६. त्वं गच्छसि ।	Tvam gacchasi = You go.
७. त्वं धावसि ।	Tvam dhāvasi = You run.
८. त्वं तिष्ठसि ।	Tvam tiṣṭhasi = You stand.
९. त्वम् अटसि ।	Tvam aṭasi = You wander.
१०. त्वं क्रीडसि ।	Tvam krīḍasi = You play.
११. त्वं खादसि ।	Tvam khādasi = You eat.
१२. त्वं गायसि ।	Tvam gāyasi = You sing.

१३. त्वं लिखसि । Tvam likhasi = You write.
१४. त्वं नयसि । Tvam nayasi = You lead/take along.
१५. त्वं पतसि । Tvam patasi = You fall.

मध्यमपुरुषः बहुवचनम् (2nd person - plural)

१. यूयं खादथ । Yūyam khādatha = You eat.
२. यूयं हसथ । Yūyam hasatha = You laugh.
३. यूयं गायथ । Yūyam gāyatha = You sing.
४. यूयं लिखथ । Yūyam likhatha = You write.
५. यूयं वहथ । Yūyam vahatha = You carry.
६. यूयं पिबथ । Yūyam pibatha = You drink.
७. यूयं पतथ । Yūyam patatha = You fall.
८. यूयं यच्छथ । Yūyam yacchatha = You give.
९. यूयं निन्दथ । Yūyam nindatha = You rebuke.
१०. यूयं नयथ । Yūyam nayatha = You lead.
११. यूयं पठथ । Yūyam paṭhatha = You read.
१२. यूयं नमथ । Yūyam namatha = You salute.
१३. यूयं वदथ । Yūyam vadatha = You say.
१४. यूयं पश्यथ । Yūyam paśyatha = You see.
१५. यूयं पृच्छथ । Yūyam pṛcchatha = You ask.

उत्तमपुरुषः एकवचनम् (1st person - singular)

१. अहम् इच्छामि । Aham icchāmi = I wish.
२. अहं नृत्यामि । Aham nṛtyāmi = I dance.
३. अहं स्मरामि । Aham smarāmi = I remember.
४. अहं जिघ्रामि । Aham jighrāmi = I smell.
५. अहं वसामि । Aham vasāmi = I reside.

६. अहं वदामि । Aham vadāmi = I speak.
७. अहं पृच्छामि । Aham pṛcchāmi = I ask.
८. अहं गच्छामि । Aham gacchāmi = I go.
९. अहं धावामि । Aham dhāvāmi = I run.
१०. अहं पश्यामि । Aham paśyāmi = I see.
११. अहं पिबामि । Aham pibāmi = I drink.
१२. अहं खादामि । Aham khādāmi = I eat.
१३. अहं तिष्ठामि । Aham tiṣṭhāmi = I stand.
१४. अहं गायामि । Aham gāyāmi = I sing.
१५. अहं लिखामि । Aham likhāmi = I write.

उत्तमपुरुषः बहुवचनम् (1st person - plural)

१. वयं क्रीडामः । Vayam krīḍāmaḥ = We play.
२. वयं लिखामः । Vayam likhāmaḥ = We write.
३. वयं पिबामः । Vayam pibāmaḥ = We drink.
४. वयं यच्छामः । Vayam yacchāmaḥ = We give.
५. वयं तिष्ठामः । Vayam tiṣṭhāmaḥ = We stand.
६. वयं नमामः । Vayam namāmaḥ = We salute.
७. वयं वहामः । Vayam vahāmaḥ = We carry.
८. वयं नयामः । Vayam nayāmaḥ = We lead/take along.
९. वयं धावामः । Vayam dhāvāmaḥ = We run.
१०. वयं स्मरामः । Vayam smarāmaḥ = We remember.
११. वयं नृत्यामः । Vayam nṛtyāmaḥ = We dance.
१२. वयं हसामः । Vayam hasāmaḥ = We laugh.
१३. वयं गायामः । Vayam gāyāmaḥ = We sing.
१४. वयम् अटामः । Vayam aṭāmaḥ = We wander.
१५. वयम् इच्छामः । Vayam icchāmaḥ = We wish.

EXERCISE

By uttering the sentences again and again sentence-construction stays in your memory. Given below are some oral exercises. Read the sentences orally as directed.

A) Re-state the above sentences by changing the numbers in the respective person. (From singular to plural and vice versa.)

उदा - त्वं पठसि - यूयं पठथ ।
यूयं पिबथ - त्वं पिबसि ।
अहम् इच्छामि - वयम् इच्छामः ।
वयं क्रीडामः - अहं क्रीडामि ।

B) Re-state the above sentences by changing the persons. (From II and I person to III person)

उदा - त्वं पठसि - सः पठति / बालः पठति ।
यूयं पिबथ - ते पिबन्ति / बालाः पिबन्ति ।
अहम् इच्छामि - सः इच्छति / अनुजः इच्छति ।
वयं क्रीडामः - ते क्रीडन्ति / बालाः क्रीडन्ति ।

C) Answer the following questions. (in ten sentences)

उदा - अहं किं करोमि ?
१. त्वं पठसि २. त्वं खादसि । ३. त्वं नमसि
४. त्वं धावसि ..... १०. त्वम् इच्छसि ।

१. अहं किं करोमि ? २. त्वं किं करोषि ?
३. वयं किं कुर्मः ? ४. यूयं किं कुरुथ ?

विशेषः

VERB

1. A Verb is conjugated in three persons in all tenses III, II and I.

ए.व.	द्वि.व.	ब.व.	
पठति	पठतः	पठन्ति	- (III Person - प्रथमपुरुषः)
पठसि	पठथः	पठथ	- (II Person - मध्यमपुरुषः)
पठामि	पठावः	पठामः	- (I Person - उत्तमपुरुषः)

2. Verbs in the II person (Madhyamapurusa) such as पठसि, पठथः, पठथ should be used only with 'युष्मद्'शब्द. (त्वम्, युवाम्, यूयम्)
3. Verbs in the I person (Uttamapurusa) such as पठामि, पठावः, पठामः should be used only with 'अस्मद्'शब्द. (अहम्, आवाम्, वयम्)
4. In other places, verbs in III person (Prathamapurusa) such as पठति, पठतः, पठन्ति should be used.
   उदा - सः पठति । सा पठति । बालकः पठति । ... etc.
5. In Samskrit a verb does not denote gender. The verb form is same in all the three genders.
   उदा - बालकः गच्छति । Boy goes.
   बालिका गच्छति । Girl goes.
   वाहनं गच्छति । Vehicle goes.

We understand the gender only by the noun or the subject with which the verb is used.

For Memorisation

	singular	*Dual*	*Plural*
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः* 'युष्मद्' शब्दः	त्वम् (You)	युवाम् (You two)	यूयम् (You)
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्' शब्दः	अहम् (I)	आवाम् (We two)	वयम् (We)

* त्रिलिङ्गकः means the word has the same forms in the three genders, त्वं बालः, त्वं बाला, त्वं मित्रम्

संयुक्ताक्षराणि

i. In Samskrit Conjunct consonants are generally written in accordance with their pronunciation.

The letters pronounced fully are written fully. The letters half-pronounced are written half.

उदा - ग्न = ग (ग्) + न
श्च = श (श्) + च
क्य = क (क्) + य

Here the letter ग् half - pronounced is written half (ग).... where as the letter न prononuced completely is written completely (न) Similarly श्च, क्य.

Practise the pronunciation and the spelling of the following letters in Samskrit :

Vya, ḍga, ḍma, śna .... and such others.

ii. There are exceptions to the above general method of writing.

उदा -	व्र - Vra	क्र - Kra	क्त - Kta
	ट्र - Ṭra	ड्र - Ḍra	ब्र - Bra

iii. A few other conjunct letters look like single letters.

उदा -	क्ष - Kṣa	ज्ञ - Jña	त्र - Tra
	द्य - Dya	श्र - Śra	ह्ल - Hla
	त्त - Tta	ह्न - Hna	ह्म - Hma
	ह्व - Hva	ह्ण - Hṇa	द्ग - Dga

iv. There is a vertical stroke (।) at the end of the following letters.

उदा - ख, ग, घ, च, ज, झ, ञ, ण, त, थ, ध, न, प, ब, भ, म, य, ल, व, श, ष, स

This line is removed in their conjuncts.

उदा - ख् + या = ख + या = ख्या

ग् + य = ग + य = ग्य

ब् + द = ब + द = ब्द

ष् + प = ष + प = ष्प

In the same manner write the other letters and practice.

v. The following letters are round in shape.

ङ, छ, ट, ठ, ड, ढ, द, ह

In conjuncts these letters are written fully. The other consonant is written either beside or below them.

उदा - ङ् + कः = ङ्कः

छ् + व = छ्व

ट् + व = ट्व

ड् + य = ड्य

ढ् + व = ढ्व

द् + म = द्म

ह् + न = ह्न

vi. क and फ - In these letters there is a vertical stroke in the middle. When we combine them in conjuncts, the part next to the stroke is not written.

उदा - क् + य = क + य = क्य

क् + प = क + प = क्प

फ् + य = फ + य = फ्य

फ् + प = फ + प = फ्प

vii. 'र' is called 'Repha' in Samskrit. If Repha is the first in a conjunct it is indicated with 'र्' this sign above the letter.

उदा - र् + ग = र्ग

र् + क = र्क

र् + म = र्म

र् + य = र्य

viii. If 'Repha' is the second it is indicated with a slanting stroke underneath the consonant as '◌्र' In the round shaped letters '‸' mark is written underneath.

उदा - क् + र = क्र   ट् + र = ट्र
ग् + र = ग्र   छ् + र = छ्र
म् + र = म्र   द् + र = द्र
ज् + र = ज्र

लेखननियमः

Rules of writing Anusvāra

When an **अनुस्वार** is followed by a vowel it should be replaced by 'म्' । Actually, 'म्' changes into an **अनुस्वार** - 'ं' only when a consonant follows it.

उदा - १. गृहम् आगच्छति । फलम् इच्छति ।] Here 'म्' is written.

२. गृहं गच्छति । फलं पतति ।] Here 'म्' is followed by a consonant. Therefore Anuswara is written.

Numbers

(अ)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	0
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	०

Read and memorise these numbers :

आ) एकम् - ekam - १ - 1   द्वे - dve - २ - 2
त्रीणि - trīṇi - ३ - 3   चत्वारि - catvāri - ४ - 4
पञ्च - pañca - ५ - 5   षट् - ṣaṭ - ६ - 6
सप्त - sapta - ७ - 7   अष्ट - aṣṭa - ८ - 8
नव - nava - ९ - 9   दश - daśa - १० - 10

विंशतिः - vimśatiḥ - २० - 20 त्रिंशत् - trimśat - ३०- 30
चत्वारिंशत् - catvārimśat -४०- 40 पञ्चाशत् - pañcāśat - ५० - 50
षष्टिः - ṣaṣṭiḥ - ६० - 60 सप्ततिः - saptatiḥ - ७० - 70
अशीतिः - aśītiḥ - ८० - 80 नवतिः - navatiḥ - ९० - 90
शतम् - śatam - १०० - 100
सहस्रम् - sahasram - १००० - 1000
लक्षम् - lakṣam - १,००,००० - 1,00,000
कोटिः - koṭiḥ - १,००,००,००० - 1,00,00,000

अभ्यासः

I. Combine the following consonants into conjuncts.

उदा - ध् + य् + आ = ध्या

१. ह् + ल् + आ = ...
२. ट् + य् + अ = ...
३. न् + त् + र् + य् + अ = ...
४. ल् + म् + ए = ...
५. ष् + ट् + व् + आ = ...
६. च् + छ् + व् + आ = ...
७. र् + ग् + य् + अ = ...
८. र् + म् + य् + ए = ...
९. क् + र् + य् + आ = ...
१०. स् + म् + य् + अ = ...

II. Write the person (पुरुष) and number of the following Verbs.

	क्रि.प.	*पुरुषः*	*वचनम्*
उदा -	गच्छति	प्रथमः	एकवचनम्
	१. पठामि	....	
	२. ध्यायसि	....	

३. पिबामः	....	....
४. खादथ	....	....
५. गायन्ति	....	....
६. पतथ	....	....
७. नयामः	....	....
८. स्मरामि	....	....
९. अटति	....	....
१०. तिष्ठन्ति	....	....

III. Fill in the blanks with suitable pronouns.

उदा - त्वं नृत्यसि ।

१. .... क्रीडसि ।	२. .... पठामि ।
३. .... धावामः ।	४. .... पिबथ ।
५. .... नयथ ।	६. .... अटसि ।
७. .... नमामः ।	८. .... वदामि ।
९. .... पश्यामि ।	१०. .... पृच्छसि ।
११. .... निन्दथ ।	१२. .... पतसि ।
१३. .... जिघ्रामि ।	१४. .... जिघ्रथ ।
१५. .... खादसि ।	१६. .... स्मरामः ।

IV. Write the other numbers of the following.

	ति	तः	न्ति
उदा -	पठति	पठतः	पठन्ति ।
	१. धावति	......	...... ।
	२.	......	नृत्यन्ति ।
	३.	खादतः	...... ।
	४. पिबति	......	...... ।

५.	पततः	...... ।

सि	थः	थ

उदा -	पठसि	पठथः	पठथ ।
	१. नृत्यसि	......	...... ।
	२.	पतथः	...... ।
	३.	......	धावथ ।
	४. पश्यसि	......	...... ।
	५.	......	निन्दथ ।

मि	वः	मः

उदा -	धावामि	धावावः	धावामः ।
	१. नमामि	......	...... ।
	२.	......	वहामः ।
	३.	नयावः	...... ।
	४.	......	लिखामः ।
	५. हसामि	......	...... ।

V. Write the answers for the following using the verb roots given in brackets.

उदा - त्वं किं करोषि ? (पठ्) अहं पठामि ।

१. त्वं किं करोषि ? (पश्य्) .... ।

२. सः किं करोति ? (धाव्) .... ।

३. अहं किं करोमि ? (क्रीड्) .... ।

४. ते किं कुर्वन्ति ? (स्मर्) .... ।

५. सः किं करोति ! (खाद) .... ।

६. वयं किं कुर्मः ? (हस्) .... ।
७. यूयं किं कुरुथ ? (गाय्) .... ।
८. युवां किं कुरुथः ? (अट्) .... ।
९. वयं किं कुर्मः ? (यच्छ्) .... ।
१०. आवां किं कुर्वः ? (नय्) .... ।

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

वृत्तिकाराः

१. चित्रकारः	- Citrakāraḥ	=	Artist
२. भारवाहः	- Bhāravāhaḥ	=	Porter
३. चर्मकारः	- Carmakāraḥ	=	Cobbler
४. कर्मकरः	- Karmakaraḥ	=	Worker
५. नर्तकः	- Nartakaḥ	=	Dancer (male)
६. सैनिकः	- Sainikaḥ	=	Soldier
७. लिपिकारः	- Lipikāraḥ	=	Scribe
८. नटः	- Naṭaḥ	=	Actor
९. धीवरः	- Dhīvaraḥ	=	Fisherman
१०. सुवर्णकारः	- Suvarṇakāraḥ	=	Goldsmith

The feminine forms of the above will be ईकारान्तः

उदा - चित्रकारी, भारवाही

१. आपणिकः	- Āpaṇikaḥ	= Shopkeeper
२. विक्रयिकः	- Vikrayikaḥ	= Seller
३. गोपालकः	- Gopālakaḥ	= Cowherd
४. सेवकः	- Sevakaḥ	= Servant
५. अध्यापकः	- Adhyāpakaḥ	= Teacher

६.	चालकः	- Cālakaḥ	= Driver
७.	लेखकः	- Lekhakaḥ	= Writer
८.	कृषकः	- Kṛṣakaḥ	= Farmer
९.	प्रबन्धकः	- Prabandhakaḥ	= Manager
१०.	निर्देशकः	- Nirdeśakaḥ	= Director
११.	पाचकः	- Pācakaḥ	= Cook
१२.	आरक्षकः	- Ārakṣakaḥ	= Police
१३.	अर्चकः	- Arcakaḥ	= Priest

We have to add इका to get the feminine forms of the above.
उदा - आपणिका, विक्रयिका

१. व्याधः - Vyādhaḥ - Hunter
२. वैद्यः - Vaidyaḥ - Doctor

Feminine forms of these words are आकारान्तः । उदा - वैद्या

३. प्रहेलिका

किमिच्छति नरः काश्यां ? भूपानां को रणे हितः ?
को वन्द्यः सर्वदेवानां ? दीयतामेकमुत्तरम् ।।

Kim icchati naraḥ kāśyām ? Bhūpānām ko raṇe hitaḥ ?
Ko vandyaḥ sarvadevānām ? dīyatām ekam uttaram.

What does a man want in kāśī ? What is desirable to the king in war ? Who is the most venerable (worshipped) among Gods ? Give one answer to all the three questions.

(**Answer** - See the Page No - 41)

४. सङ्गाह्यविषयाः

२. गणेशः

अगजाननपद्मार्कं गजाननमहर्निशम् ।
अनेकदं तं भक्तानाम् एकदन्तमुपास्महे ।।

We worship him who is like the Sun for the lotus face of Pārvati;

who has the face of an elephant; who grants many boons to the devotees and who has a single tusk.

वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्यसमप्रभ ।
निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ।।

O' Gajānana ! with a curving trunk and a large belly, you have the brightness of many (crore) Suns. O' Lord ! remove all the obstacles from all my work always.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

उपनिषदः

The most important parts of the Vedas are the Upaniṣads. There are about 108 Upaniṣads. Among them ten are important. Upaniṣads mainly contain thoughts about Brahman. The most intricate philosophical truths are revealed through some of the dialogues also. Dialogues between Yājnavalkya and Maitreyī, Uddālaka and Śvetaketu, can be cited as examples.

The following are the ten principal Upanisads :

१. ईशावास्योपनिषत् ।	Īśāvāsyopaniṣat.
२. केनोपनिषत् ।	Kenopaniṣat.
३. कठोपनिषत् ।	Kaṭhopaniṣat.
४. प्रश्नोपनिषत् ।	Praśnopaniṣat.
५. मुण्डकोपनिषत् ।	Muṇḍakopaniṣat.
६. माण्डूक्योपनिषत् ।	Māṇḍūkyopaniṣat.
७. तैत्तिरीयोपनिषत् ।	Taittirīyopaniṣat.
८. बृहदारण्यकोपनिषत् ।	Bṛhadāraṇyakopaniṣat.
९. छान्दोग्योपनिषत् ।	Chāndogyopaniṣat.
१०. ऐतरेयोपनिषत्	Aitareyopaniṣat.

Here is a śloka which helps in remembering these.

ईश-केन-कठ-प्रश्न-मुण्ड-माण्डूक्य-तित्तिरि ।
ऐतरेयं च छान्दोग्यं बृहदारण्यकं तथा ।।

दर्शनानि

In this world, some objects are perceptible. Some are imperceptible. Among them each object is unique. Its inherent properties are distinct. An investigation into the nature of these objects is philosophy or Darśana.

Darśanas are manily two-fold as Āstika and Nāstika (Orthodox and Heteredox). Here the terms Āstika and Nāstika do not, however, mean those who accept the existence of God and those who do not. Āstika Darśana is that which accepts the authority of the Vedas and Nāstika Darśana is that which does not accept the authority of the Vedas.

Āstika systems are six:

1. Sāṅkhya, 2. Yoga, 3. Nyāya, 4. Vaiśeṣika, 5. Pūrva Mīmāmsā, 6. Uttara-Mīmāmsā (Vedānta)

Nāstika systems are mainly three : 1. Cārvāka, 2. Jaina, 3. Bauddha.

Since Bauddha Darśana has four schools as 1. Sautrāntika 2. Vaibhāṣika 3. Mādhyamika (Śūnyavāda) and 4. Yogāçāra (Vijnāna-vāda) Nāṣtika Darśanas can also be regarded as six.

६. कथा

चतुरः काकः

एकः काकः अस्ति । सः बहु तृषितः । सः जलार्थं भ्रमति । तदा ग्रीष्मकालः । कुत्रापि जलं नास्ति । काकः कष्टेन बहुदूरं गच्छति । तत्र सः एकं घटं पश्यति । काकस्य अतीव सन्तोषः भवति । किन्तु घटे स्वल्पम् एव जलम् अस्ति । 'जलं कथं पिबामि ?' इति काकः चिन्तयति । सः एकम् उपायं करोति । शिलाखण्डान् आनयति । घटे पूरयति । जलम् उपरि आगच्छति । काकः सन्तोषेण जलं पिबति । ततः गच्छति ।

CATURAḤ KĀKAH

Ekaḥ kākaḥ asti. Saḥ bahu tṛṣitaḥ. Saḥ Jalārtham bhramati. Tadā grīṣmakālaḥ. Kutrāpi jalam nāsti. Kākaḥ Kaṣṭena bahudūram gacchati. Tatra saḥ ekam ghaṭam paśyati. Kākasya atīva santoṣaḥ bhavati. Kintu ghaṭe svalpam eva jalam asti. "Jalam katham pibāmi ?" iti kākaḥ cintayati. Saḥ ekam upāyam karoti. Śilākhaṇḍān ānayati. Ghaṭe pūrayati. Jalam upari āgacchati. Kākaḥ santoṣeṇa jalam pibati. Tataḥ gacchati.

CLEVER CROW

There is a crow. It is very thirsty. It roams about for water. It is summer. There is no water anywere. The crow goes a long distance with difficulty. There it sees a pot. The crow feels very happy. But there is only a little water in the pot ! "How do I drink water ?" thus the crow thinks. It makes a plan. It brings small stones and fills the pot. The water rises up. The crow drinks the water happily. Afterwards it goes away.

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. कः बहु तृषितः ?
२. सः किमर्थं भ्रमति ?
३. घटे किम् अस्ति ?
४. काकः किं चिन्तयति ?
५. घटे किं क्षिपति ?

७. संस्कृतव्यवहारः

Read the following sentences carefully.

किम् / वा

माता पचति वा ? आम्, माता पचति ।

पितामहः आगच्छति वा ?	न, पितामहः न आगच्छति ।
बालकः वदति किम् ?	आम्, बालकः वदति ।
लता नृत्यति किम् ?	आम्, लता नृत्यति ।
विकासः धावति वा ?	न, विकासः न धावति ।
त्वं पठसि वा ?	आम्, अहं पठामि ।

In the above sentences, the words 'वा, किम् ?' are used as question tags - माता पचति वा/किम् ? Is mother cooking ? The word 'आम्' means 'Yes' and 'न' 'No'.

Making use of them answer orally the following. If the sentence is in affirmative the answer should be interrogative.

१. सः बालकः वा ?
२. स्मिता पृच्छति वा ?
३. आम्, सः कमलाकरः ।
४. न, सा न आगच्छति ।
५. आम्, विद्युत् गच्छति ।
६. वैद्यः पश्यति किम् ?

भवान्

भवान् आगच्छतु ।
भवान् क्षीरं पिबति वा ?
भवान् गायकः किम् ?
भवती धावति वा ?
भवती उत्तमा अस्ति ।

The meaning of the word 'भवान्' is 'You', a respectful reference that is commonly used. Though 'भवान्' refers to the second person it does not govern a verb in the second person like गच्छसि, पठसि etc. We must use a third person verb (like गच्छति, पठति etc.) only. भवान् is used in masculine gender and भवती in feminine in the same sense.

उदा - भवान् आगच्छति - त्वम् आगच्छसि ।

Your respected self (mas.) arrives.

भवती पठति - त्वं पठसि ।

Your respected self (fem.) reads.

८. सुभाषितम्

उद्यमेनैव सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।
न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।।

Udyamenaiva sidhyanti kāryāṇi na manorathaiḥ !
Na hi suptasya simhasya praviśanti mukhe mṛgāḥ !!

Success in life can be achieved only by hard work and not by merely wishing for it. No animal will enter into the mouth of a lion that is sleeping.

Answer to the Riddle

मृत्युञ्जयः - Mṛtyuuñjayaḥ = Īsvara मृत्युं + जयः

What does a man want in Kāśi ? - मृत्युम् - Death

(It is a belief that a man who dies in Kāśi attains liberation)

What is desirable for a king in war ? - जयः - Victory

Among the Gods who is the most worshipped (revered)? - मृत्युञ्जयः - Lord Śiva

प्रवेशः - द्वितीयः पाठः

प्रश्नाः

1. Write the following words in Devanāgari lipi.

   १. Vyāghraḥ २. Kṣemendraḥ ३. Rāmāyaṇam

   ४. Krisṇakarṇāmṛtam ५. Astitvam

   ६. Ṣaṣṭyabdakāryakramaḥ

2. Write the meanings of -

   १. पश्यामि २. नयथ ३. अटसि ४. यच्छथ ५. तिष्ठामः

   ६. वहामः ७. जिघ्रामि ८. नमथ ९. यूयम् १०. खादसि

3. Give the forms of the verbs as shown in the example.

   सि उदा - पठ् - पठसि

   १. लिख् - .... २. गाय् - .... ३. ध्याय् - ....

   ४. धाव् - .... ५. नम् - .... ६. इच्छ् - ....

   मः उदा - पठ् - पठामः

   १. निन्द् - .... २. यच्छ् - ....

   ३. पश्य् - .... ४. वद् - ....

   ५. पिब् - .... ६. क्रीड् - ....

4. Change the following sentences from first person to second person and second to first in the same number.

   Eg. - त्वं गच्छसि - अहं गच्छामि ।

   १. त्वं नयसि । .... ।
   २. अहं धावामि । .... ।
   ३. यूयं खादथ । .... ।
   ४. वयं स्मरामः । .... ।
   ५. त्वं तिष्ठसि । .... ।
   ६. वयं पतामः । .... ।

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - तृतीयः पाठः

''सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणाम् ।''

Sotsāhānām nāstyasādhyam narāṇām.

There is nothing impossible for men who are energetic.

१.भाषाभ्यासः

आत्मनेपदिनः - वर्तमानकालः

प्रथमपुरुषः एकवचनम् (3rd person - singular)

१. वृक्षः कम्पते । Vṛkṣaḥ kampate = The tree shakes.

२. सः भाषते । Saḥ bhāṣate = He speaks.

३. दरिद्रः कष्टं सहते । Daridraḥ kaṣṭam sahate = The poor man tolerates hardship.

४. भिक्षुकः भिक्षां याचते । Bhikṣukaḥ bhikṣām yācate = The beggar begs for alms.

५. सः स्पर्धते । Saḥ spardhate = He competes.

६. बालः आलोकते । Bālaḥ ālokate = The boy watches.

७. आचार्यः छात्रान् क्षमते । Ācāryaḥ chātrān kṣamate = The teacher excuses the pupils.

८. कीटः सस्यं बाधते । Kīṭaḥ sasyam bādhate = The insect affects the crop.

९. महिला लज्जते । Mahilā lajjate = The woman feels shy.

१०. बालकः यतते । Bālakaḥ yatate = The boy tries.

११. अध्यापकः श्लाघते । Adhyāpakaḥ ślāghate = The teacher appreciates.

१२. सा ईक्षते । Sā īkṣate = She watches.

१३. धनिकः शङ्कते । Dhanikaḥ śaṅkate = The rich man doubts.

१४. भक्तः वन्दते । Bhaktaḥ vandate = The devotee salutes God.

१५. चित्रं शोभते । Citram śobhate = The painting looks nice.

In the above sentences the verbs are used in the present tense, third person and singular number. Study the verbs carefully once again. These are different forms that you have learnt earlier 'गच्छति' 'पठति' etc. In those the verb ending was 'ति' and here it is 'ते' । A verb is said to be आत्मनेपदी when its present tense - third person - singular form ends in 'ते' ।

In all the three persons the Ātmanepadī forms are different from Parasmaipadī. Learn the other Ātmanepadī forms.

प्रथमपुरुषः बहुवचनम् (3rd person - plural)

१. चोराः पलायन्ते । Corāḥ palāyante = Theives escape.

२. वानराः कूर्दन्ते । Vānarāḥ kūrdante = Monkeys Jump.

३. योधाः युध्यन्ते । Yodhāḥ yudhyante = Warriors fight.

४. सेवकाः सेवन्ते । Sevakāḥ sevante = Servants serve.

५. जनाः विस्मयन्ते । Janāḥ vismayante = People are surprised.

६. बालकाः उत्सहन्ते । Bālakāḥ utsahante = The boys are enthusiastic.

७. धनिकाः मोदन्ते । Dhanikāḥ modante = The rich feel happy.

८. देवाः त्रायन्ते । Devāḥ trāyante = Gods protect.

९. पर्णानि प्लवन्ते । Parṇāni plavante = Leaves float.

१०. महिलाः व्यथन्ते । Mahilāḥ vyathante = Women worry.

११. भिक्षुकाः भिक्षन्ते । Bhikṣukāḥ bhikṣante = Beggars beg.

१२. नक्षत्राणि प्रकाशन्ते । Nakṣatrāṇi prakāśante = Stars shine.

१३. अध्यापकाः परीक्षन्ते । Adhyāpakāḥ parīkṣante = Teachers examine.

१४. निर्धनाः खिद्यन्ते । Nirdhanāḥ khidyante = The poor feel sad.

१५. सस्यानि वर्धन्ते । Sasyāni vardhante = Plants grow.

मध्यमपुरुषः एकवचनम् (2nd person - singular)

१. त्वं शोभसे । Tvam śobhase = You look nice.

२. त्वं भाषसे । Tvam Bhāṣase = You talk.

३. त्वं वन्दसे । Tvam vandase = You salute.

४. त्वं लज्जसे । Tvam lajjase = You feel shy.

५. त्वं सहसे । Tvam sahase = You endure.

६. त्वं श्लाघसे । Tvam ślāghase = You praise.

७. त्वं यतसे । Tvam yatase = You try.

८. त्वं क्षमसे । Tvam kṣamase = You excuse.

९. त्वं कम्पसे । Tvam kampase = You tremble.

१०. त्वम् ईक्षसे । Tvam īkṣase = You watch.

मध्यमपुरुषः बहुवचनम् (2nd person - plural)

१. यूयं लज्जध्वे । Yūyam lajjadhve = You feel shy.
२. यूयं स्पर्धध्वे । Yūyam spardhadhve = You compete.
३. यूयं विजयध्वे । Yūyam vijayadhve = You win.
४. यूयं त्वरध्वे । Yūyam tvaradhve = You hasten.
५. यूयं सेवध्वे । Yūyam sevadhve = You Serve.
६. यूयं याचध्वे । Yūyam yācadhve = You beg.
७. यूयं परीक्षध्वे । Yūyam parīkṣadhve = You examine.
८. यूयं मोदध्वे । Yūyam modadhve = You feel happy.
९. यूयं त्रायध्वे । Yūyam trāyadhve = You protect.
१०. यूयम् ऊहध्वे । Yūyam ūhadhve = You guess.

उत्तमपुरुषः एकवचनम् (1st person - singular)

१. अहं मन्ये । Aham manye = I think.
२. अहं वन्दे । Aham vande = I salute.
३. अहं वर्ते । Aham varte = I stay (am there).
४. अहं शङ्के । Aham śaṅke = I doubt.
५. अहम् ईक्षे । Aham īkṣe = I see.
६. अहं सहे । Aham sahe = I endure.
७. अहं सेवे । Aham seve = I serve.
८. अहं परीक्षे । Aham parīkṣe = I examine.
९. अहं भाषे । Aham bhāṣe = I talk.
१०. अहम् ऊहे । Aham ūhe = I guess.
११. अहम् अपेक्षे । Aham apekṣe = I expect.

उत्तमपुरुषः बहु वचनम् (1st person - plural)

१. वयं यतामहे । Vayam yatāmahe = We try.

२. वयं सहामहे ।	Vayam sahāmahe	= We endure.
३. वयं क्षमामहे ।	Vayam kṣamāmahe	= We excuse.
४. वयं श्लाघामहे ।	Vayam ślāghāmahe	= We appreciate.
५. वयं शङ्कामहे ।	Vayam śaṅkāmahe	= We doubt.
६. वयं सेवामहे ।	Vayam sevāmahe	= We serve.
७. वयम् ईक्षामहे ।	Vayam īkshāmahe	= We see.
८. वयम् ऊहामहे ।	Vayam ūhāmahe	= We guess.
९. वयम् आलोचामहे ।	Vayam ālocāmahe	= We think.
१०. वयम् उत्सहामहे ।	Vayam utsahāmahe	= We are enthusiastic.

विशेषः

परस्मैपदी आत्मनेपदी च

a) A Verb root is called Dhātu in Samskrit. For example the root of the verb गच्छति is गम्. Similarly of पठति it is पठ् ..... Thus all verbs are derived from roots.

b) Verb roots are classified into three types:

१. परस्मैपदी २. आत्मनेपदी ३. उभयपदी

1) परस्मैपदी - If a verb in present tense 3rd person Singular ends in 'ति' the verb root is called Parasmaipadī.
उदा - गच्छति, पठति ।

2) आत्मनेपदी - If a verb in Present tense 3rd person Singular ends in 'ते' the verb root is said to be Ātmanepadī. उदा - वर्तते, कम्पते ।

3) उभयपदी - If a verb is conjugated in both Parasmaipadī and Ātmanepadī forms the verb root is designated as Ubhayapadī. (In present tense 3rd person singular the verb has two forms - one ending in 'ति' and the other in ते ।)

उदा - पचति / पचते ।

याचति / याचते ।
करोति / कुरुते ।

It may be said that in common usage there is no difference in sense between Parasmaipadi and Ātmanepadi forms of the Ubhayapadi Verb root. However, there is a subtle distinction between the two in Śastra. Classification of Verb roots into Parasmaipadi, Ātmanepadi and Ubhayapadi as done by the grammarians has to be followed by us. The Parasmaipadi Verb roots should not be conjugated as Atmanepadi (like गच्छते, पठते) and vice versa (like कम्पति, वन्दति.)

Given below are the forms of Parasmaipadī and Ātmanepadī in Present tense. Memorise them and remember the difference between Parasmaipadi and Ātmanepadi.

For Memorisation

परस्मैपदी			आत्मनेपदी		
वर्तमानकालः					
गच्छति	गच्छतः	गच्छन्ति	वन्दते	वन्देते	वन्दन्ते
गच्छसि	गच्छथः	गच्छथ	वन्दसे	वन्देथे	वन्दध्वे
गच्छामि	गच्छावः	गच्छामः	वन्दे	वन्दावहे	वन्दामहे

Numbers

In the previous lessons you learnt numbers one to ten and 10, 20, 30 and so on upto 100. If you combine both these you get the rest of the numbers. Note the slight changes in some of them. Numbers up to 50 are given below.

एकादश	Ekādaśa	-	११	-	11
द्वादश	Dvādaśa	-	१२	-	12
त्रयोदश	Trayodaśa	-	१३	-	13

चतुर्दश	Caturdaśa	-	१४	-	14
पञ्चदश	Pancadaśa	-	१५	-	15
षोडश	Ṣodaśa	-	१६	-	16
सप्तदश	Saptadaśa	-	१७	-	17
अष्टादश	Aṣṭādaśa	-	१८	-	18
नवदश	Navadaśa	-	१९	-	19
विंशतिः	Vimśatiḥ	-	२०	-	20
एकविंशतिः	Ekavimśatiḥ	-	२१	-	21
द्वाविंशतिः	Dvāvimśatiḥ	-	२२	-	22
त्रयोविंशतिः	Trayovimśatiḥ	-	२३	-	23
चतुर्विंशतिः	Caturvimśatiḥ	-	२४	-	24
पञ्चविंशतिः	Pañcavimśatiḥ	-	२५	-	25
षड्विंशतिः	Ṣaḍvimśatiḥ	-	२६	-	26
सप्तविंशतिः	Saptavimśatiḥ	-	२७	-	27
अष्टाविंशतिः	Aśṭāvimśatiḥ	-	२८	-	28
नवविंशतिः	Navavimśatiḥ	-	२९	-	29
त्रिंशत्	Trimśat	-	३०	-	30
एकत्रिंशत्	Ekatrimśat	-	३१	-	31
द्वात्रिंशत्	Dvātrimśat	-	३२	-	32
त्रयस्त्रिंशत्	Trayastrimśat	-	३३	-	33
चतुस्त्रिंशत्	Catustrimśat	-	३४	-	34
पञ्चत्रिंशत्	Pañcatrimśat	-	३५	-	35
षट्त्रिंशत्	Ṣaṭtrimśat	-	३६	-	36
सप्तत्रिंशत्	Saptatrimśat	-	३७	-	37
अष्टात्रिंशत्	Aṣṭātrimśat	-	३८	-	38

नवत्रिंशत्	Navatrimśat	-	३९	- 39
चत्वारिंशत्	Catvārimśat	-	४०	- 40
एकचत्वारिंशत्	Ekacatvārimśat	-	४१	- 41
द्विचत्वारिंशत्	Dvicatvarimśat	-	४२	- 42
त्रिचत्वारिंशत्	Tricatvārimśat	-	४३	- 43
चतुश्चत्वारिंशत्	Catuścatvārimśat	-	४४	- 44
पञ्चचत्वारिंशत्	Pañcacatvārimśat	-	४५	- 45
षट्चत्वारिंशत्	Ṣaṭcatvārimśat	-	४६	- 46
सप्तचत्वारिंशत्	Saptacatvārimśat	-	४७	- 47
अष्टचत्वारिंशत्	Aṣṭacatvārimśat	-	४८	- 48
नवचत्वारिंशत्	Navacatvārimśat	-	४९	- 49
पञ्चाशत्	Pañcāśat	-	५०	- 50

अभ्यासः

I. Write the other numbers of the following.

उदा - ईक्षते ईक्षेते ईक्षन्ते

१. वन्दते .... ।
२. यतते .... ।
३. .... शङ्कन्ते ।
४. .... शोभेते .... ।
५. याचसे .... ।
६. सहसे .... ।
७. .... त्रायेथे .... ।
८. .... भाषामहे ।
९. श्लाघे .... ।
१०. ऊहे .... ।

११. .... सेवावहे .... ।

१२. .... लज्जध्वे ।

II. Change into Plural.

उदा - बालकः ईक्षते । - बालकाः ईक्षन्ते ।

१. योधः युध्यते । ....

२. देवः त्रायते । ....

३. सस्यं वर्धते । ....

४. त्वं लज्जसे । ....

५. त्वं यतसे । ....

६. त्वं याचसे । ....

७. अहम् ऊहे । ....

८. अहम् ईक्षे । ....

९. अहं शङ्के । ....

१०. त्वं वन्दसे । ....

III. Make sentences using the verb root given in the box.

वन्द् →

१. त्वं .... ।

२. अहं .... ।

३. वयं .... ।

४. सः .... ।

भाष् →

५. हरिः .... ।

६. ते .... ।

७. यूयं .... ।

८. अहं .... ।

श्लाघ् →

९. वयं .... ।

१०. यूयं .... ।

११. जनाः .... ।

१२. अहं .... ।

IV. Write the Ātmanepadī form of the root given in brackets, corresponding to the Parasmaipadī verb.

उदा - नमति - (वन्द्) वन्दते ।

१. वदति - (भाष्) .... ।

२. वदसि - (भाष्) .... ।

३. वदामः - (भाष्) .... ।

४. पश्यति - (ईक्ष्) .... ।

५. पश्यामः - (ईक्ष्) .... ।

६. पश्यन्ति - (ईक्ष्) .... ।

७. नमन्ति - (वन्द्) .... ।

८. नमसि - (वन्द्) .... ।

९. तुष्यति - (मोद्) .... ।

१०. तुष्यामि - (मोद्) .... ।

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

पाल्यजन्तवः

१. अजः	- Ajaḥ	=	He goat/Ram.
२. अजा	- Ajā	=	She goat.
३. गौः/धेनुः	- Gauḥ/Dhenuḥ	=	Cow.
४. वृषभः	- Vṛṣabhaḥ	=	Bull.
५. तर्णकः	- Tarṇakaḥ	=	Calf.

६.	महिषः	-	Mahiṣaḥ	=	Bison.
७.	महिषी	-	Mahiṣī	=	Buffalo.
८.	गजः	-	Gajaḥ	=	Elephant.
९.	वराहः	-	Varāhaḥ	=	Pig/Boar.
१०.	अश्वः	-	Aśvaḥ	=	Horse.
११.	गर्दभः	-	Gardabhaḥ	=	Donkey.
१२.	मेषः	-	Meṣaḥ	=	Sheep/Ram.
१३.	मार्जारः	-	Mārjāraḥ	=	Cat.
१४.	शुनकः	-	Śunakaḥ	=	Dog.
१५.	शशः	-	Śaśaḥ	=	Rabbit.
१६.	कुक्कुटः	-	Kukkuṭaḥ	=	Rooster.
१७.	कुक्कुटी	-	Kukkuṭī	=	Hen.
१८.	कादम्बः	-	Kādaṁbaḥ	=	Duck.
१९.	शुकः	-	Śukaḥ	=	Parrot.
२०.	मूषकः	-	Mūṣakaḥ	=	Rat.
२१.	पारावतः	-	Pārāvataḥ	=	Pigeon.
२२.	चटकः	-	Caṭakaḥ	=	Sparrow.

३. प्रहेलिका

सीमन्तिनीषु का शान्ता ? राजा कोऽभूत् गुणोत्तमः ?
विदुषां का सदा वन्द्या ? अत्रैवोक्तं, न बुध्यते ।

Sīmantinīṣu kā śāntā ? Rājā kobhūt guṇottamaḥ ?
Viduṣām kā sadā Vandyā ? Atraivoktam na budhyate.

Who is tranquil-minded among women ? Who was the most virtuous king ? What do the learned respect ? Answers to the

three questions are hidden in the verse itself. Trace the same.

(**Answer** - See the Page No - 60)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

विष्णुः

वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ।।

I bow down to Lord Krisṇa who is the lord of the entire world. He is the son of Vāsudeva. He is the killer of demons like Kamsa and Chānūra. He is the darling of his mother Devaki.

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ।।

We should pray to Lord Viṣṇu to remove all the hurdles in our path (of success). He is wearing clean white robes and shining like the moon. He has four arms. His face is always blissful.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

पुराणानि

The main Purāṇas are 18 in number. There are some Upapurāṇas also. The 18 Purāṇas are -

१. मत्स्यपुराणम्	२. मार्कण्डेयपुराणम्	३. भागवतपुराणम्
४. भविष्यत्पुराणम्	५. ब्रह्माण्डपुराणम्	६. ब्रह्मवैवर्तपुराणम्
७. ब्रह्मपुराणम्	८. वामनपुराणम्	९. वराहपुराणम्
१०. विष्णुपुराणम्	११. वायुपुराणम्	१२. अग्निपुराणम्
१३. नारदपुराणम्	१४. पद्मपुराणम्	१५. लिङ्गपुराणम्
१६. गरुडपुराणम्	१७. कूर्मपुराणम्	१८. स्कान्दपुराणम्

The following verse helps us to remember the names of the purāṇas.

म-द्वयं भ-द्वयं चैव ब्र-त्रयं व-चतुष्टयम् ।
अ-ना-प-लिं-ग-कू-स्का-नि पुराणानि प्रचक्षते ।।

This verse is composed with the first syllables of the names of the 18 purānas.

शास्त्राणि

In Samskrit literature, there are works - Śāstras containing varied topics, such as origin of the world, categories of objects in this world, liberation etc. Some Śāstras and their important treatises are named below :

	ग्रन्थः	ग्रन्थकर्ता
१. अलङ्कारशास्त्रम् -	ध्वन्यालोकः	आनन्दवर्धनः
	रसगङ्गाधरः	जगन्नाथः
	साहित्यदर्पणम्	विश्वनाथः
२. व्याकरणशास्त्रम् -	अष्टाध्यायी	पाणिनिः
	सिद्धान्तकौमुदी	भट्टोजि दीक्षितः
	महाभाष्यम्	पतञ्जलिः
३. तर्कशास्त्रम् -	न्यायसूत्राणि	गौतमः
	न्यायमञ्जरी	जयन्त भट्टः
	तत्त्वचिन्तामणिः	गणेशोपाध्यायः
४. पूर्वमीमांसाशास्त्रम् -	जैमिनिसूत्राणि	जैमिनिः
	तन्त्रवार्तिकम्	कुमारिलभट्टः
	शाबरभाष्यम्	शबरस्वामी

५. उत्तरमीमांसाशास्त्रम् -

(वेदान्तशास्त्रम्)	ब्रह्मसूत्राणि	बादरायणः
	उपनिषदः	....
	भगवद्गीता	व्यासः

६. कथा

मूढः जम्बूकः

एकः जम्बूकः अस्ति । सः एकदा आहारार्थं वने भ्रमति । एकत्र सः द्राक्षालतां पश्यति । लतायाम् अनेकानि द्राक्षाफलानि सन्ति । तानि पक्वानि ।

जम्बूकः चिन्तयति - 'अद्य मम द्राक्षाफलानां भोजनम्' इति । द्राक्षां लब्धुम् उपरि उत्पतति । किन्तु द्राक्षाफलानि न प्राप्नोति । जम्बूकः पुनः पुनः उत्पतति । तथापि फलानि न प्राप्नोति ।

जम्बूकः कुपितः भवति । सः तानि द्राक्षाफलानि दूषयति । 'द्राक्षाफलानि आम्लानि' इति वदति । अनन्तरं स्वस्थानं गच्छति ।

MŪḌHAḤ JAMBŪKAḤ

Ekaḥ jambūkaḥ asti. Saḥ ekadā āhārārtham vane bhramati. Ekatra saḥ drākṣālatām paśyati. Latāyām anekāni drākṣāphalāni santi. Tāni pakvāni. Jambūkaḥ 'adya mama drākṣāphalānām bhojanam iti cintayati. Drākṣām labdhum upari utpatati. Kintu drākṣāphalāni na prāpnoti. Jambūkaḥ punaḥ punaḥ utpatati. Tathāpi phalāni na prāpnoti. Jambūkaḥ kupitaḥ bhavati. Saḥ tāni drākṣāphalāni dūśayati. 'Drākṣāphalāni āmlāni' iti vadati. Anantaram svasthānam gacchati.

A STUPID JACKAL

Once a jackal wanders in search of food. In one place it sees a grape vine. It is full of grapes. The fruits are ripe. The jackal thinks 'grapes are my food today'. It jumps up to obtain the grapes. But it does not get them. It jumps up again and again. Even then the fruits

are not reachable. The jackal becomes angry. It blames the fruits. 'The grapes are sour' says the jackal. Afterwards, it returns to its place.

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. जम्बूकः आहारार्थं कुत्र अटति ?
२. जम्बूकः किं पश्यति ?
३. लतायां कानि सन्ति ?
४. जम्बूकः किं चिन्तयति ?
५. जम्बूकः किं वदति ?

७. संस्कृतव्यवहारः

समयः

१. अरुणः षड्वादने उत्तिष्ठति । Arun gets up at Six o' Clock in the morning.

२. माता अष्टवादने उपाहारं करोति । Mother prepares breakfast at eight o' Clock.

३. पिता सार्धसप्तवादने आगच्छति । Father comes at half past seven.

४. स्वर्णा पादोनदशवादने निद्राति । Swrṇa sleeps at quarter to ten.

५. श्वः द्विवादने आचार्यः बोधयिष्यति । Tomorrow at two o' clock the teacher will teach.

६. प्रपरश्वः भानुवासरः अस्ति । The day after tomorrow is Sunday.

७. ह्यः वादिराजः गीतवान् । Yesterday Vadiraja sang.

८. अद्य गृहप्रवेशकार्यक्रमः अस्ति । Today there is Gṛhapraveśa programme.

९. इदानीं कः समयः ? What is the time now ?

१०. इदानीं त्रिवादनम् । It is 3 o' clock now.

In the sentences above words that convey time are used. You will now learn the usage of these words.

To indicate time the word वादनम् is used.

Observe the following examples.

पञ्चवादनम्　　सप्तवादनम्　　दशवादनम्

The pictures above show 5 o' clock, 7 o' clock and 10 o' clock. Try to say time from 5 to 12 o' clock in the same manner.

In the examples below note the slight difference.

सपादपञ्चवादनम्　　सार्धपञ्चवादनम्　　पादोनषड्वादनम्

One o' Clock - एकवादनम्, Two o' Clock - द्विवादनम्, Three o' Clock - त्रिवादनम्, Four o' Clock - चतुर्वादनम्

Quarter is called 'सपाद'. Half an hour is called 'सार्ध'. 3/4 is 'पादोन' (That is quarter less than the next hour ie., 10-45 is quarter to eleven). Therefore 5-45 is 'पादोनषट्' (quarter to 6 o' Clock).

१. अद्य - Adya = Today.

२. श्वः - Śvaḥ = Tomorrow.

३. इदानीम् - Idānīm = Now.

४. ह्यः Hyaḥ = Yesterday.

५. परश्वः - Paraśvaḥ = The day after Tomorrow.

६. प्रपरश्वः -	Praparaśvaḥ	=	A day after the day after tomorrow.
७. परह्यः -	Parahyaḥ	=	The day before yesterday.
८. प्रपरह्यः -	Praparahyaḥ	=	The day before the day before yesterday.
९. आगामि -	Āgāmi	=	Coming.
१०. गत -	Gata	=	the previous.
११. सप्ताहः -	Saptāhaḥ	=	Week.
१२. पक्षः -	Pakśaḥ	=	Fortnight.
१३. मासः -	Māsaḥ	=	Month.
१४. वर्षम् -	Varṣam	=	Year.
१५. संवत्सरः / वत्सरः -	Samvatsaraḥ/ Vatsaraḥ	=	Year.

अभ्यासः

i. Write the following timings in words.

1) 3.15, 2) 4.45, 3) 11.45, 4) 7.30, 5) 10.15, 6) 6.30

ii. अद्य भानुवासरः ।

१. सोमवासरः कदा ?

२. बुधवासरः कदा ?

३. शनिवासरः कदा ?

४. शुक्रवासरः कदा ?

५. मङ्गलवासरः कदा ?

(Answers on the next page)

८. सुभाषितम्

न कश्चिदपि जानाति किं कस्य श्वो भविष्यति ।
अतः श्वः करणीयानि कुर्यादद्यैव बुद्धिमान् ।।

Na Kaścidapi jānāti kim kasya śvo bhaviṣyati !
Ataḥ śvaḥ karaṇīyāni kuryādadyaiva buddhimān !!

No-body knows what will happen and to whom tomorrow. Hence a wise person should do today itself what is scheduled for tommorow.

Answer to the Riddle

1. Very calm amongst women - सीता
2. A king who has all good qualities - रामः
3. The thing that is respected by the learned - विद्या

(In this verse there are 4 lines. In the first three lines first and the last letter combined will give you the answer.)

उदा - सीमन्तिनीषु का शान्ता - सीता

उत्तराणि -

i. १. सपादत्रिवादनम्, २. पादोनपञ्चवादनम्, ३. पादोनद्वादशवादनम्, ४. सार्धसप्तवादनम्, ५. सपाददशवादनम्, ६. सार्धषड्वादनम्.

ii. सोमवासरः श्वः । २. बुधवासरः प्रपरश्वः । ३. शानिवासरः ह्यः ४. शुक्रवासरः परह्यः । ५. मङ्गलवासरः परश्वः ।

प्रवेशः - तृतीयः पाठः

प्रश्नाः

1. Write down the following sentences in Devanāgarī script. Madhukaro nāma ekaḥ chālakaḥ Mysūrunagare vasati sma. Tasya trayaḥ putrāḥ āsan. Tasya gṛham Jayanagare āsīt. Tasya putrāḥ adhyayane nipuṇāḥ āsan. Saḥ sukhena jīvanam kṛtavān.

2. Using only Ātmanepadi verbs translate the following.

1. Trees grow.
2. Girls grieve.
3. You(all) protect.
4. Street-lights glow.
5. We beg.
6. You run away.

3. Answer the following questions.

1. What is उभयपदी ?
2. What is the meaning of 'पादोन' ?
3. What is the original form of a verb called ?
4. Which word in Samskrit means 'quarter past' ?

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - चतुर्थः पाठः

।। उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः ।।

Udyoginam Puruṣasimhamupaiti Lakṣmīḥ

Prosperity draws near a man who is perseverant and brave like a lion.

१.भाषाभ्यासः

भूतकालः Past tense

प्रथमपुरुषः एकवचनम् (3rd person - singular)

१. सः अक्रीडत् । Saḥ akrīḍat = He played.

२. एषः अतिष्ठत् । Eṣaḥ atiṣṭhat = This person stood.

३. चतुरः पाठम् अपठत् । Caturaḥ pāṭham apaṭhat = The clever one read the lesson.

४. चर्मकारः पादरक्षाम् अयच्छत् । Carmakāraḥ pādarakṣām ayacchat = The cobbler gave the sandal.

५. सिंहः मृगम् अमारयत् । Siṁhaḥ mṛgam amārayat = The lion killed a deer.

६. व्याघ्रः मांसम् अखादत् । Vyāghraḥ mamsam akhādat = The tiger ate flesh.

७. मार्जारः मूषकम् अपश्यत् । Mārjāraḥ mūṣakam apaśyat = The cat saw a rat.

८. वयस्यः पत्रम् अलिखत् । Vayasyaḥ patram alikhat = Friend wrote a letter.

९. पण्डितः सत्यम् अवदत् । Paṇḍitaḥ satyam avadat =The scholar told the truth.

१०. अलसः तम् अनिन्दत् । Alasaḥ tam anindat = The lazy person rebuked him.

११. भक्तः देवम् अवन्दत । Bhaktaḥ Devam avandata = A devotee worshipped God.

१२. निर्धनः कष्टम् असहत । Nirdhanaḥ Kaṣṭam asahata = A poor person bore with the difficulty.

१३. सज्जनः जनान् असेवत । Sajjanaḥ Janān asevata = A good person served the people.

१४. अध्यापकः छात्रम् अश्लाघत । Adhyāpakaḥ chātram aślāghata = A teacher praised the student.

१५. भिक्षुकः धनिकम् अयाचत । Bhikṣukaḥ dhanikam ayācata = A beggar begged a rich man.

प्रथमपुरुषः बहुवचनम् (3rd person - plural)

१. ते अहसन् । Te ahasan = They laughed.

२. एते अक्रीडन् । Ete akrīdan = These (men) played.

३. चोराः पेटिकाम् अहरन् । Corāḥ petikām aharan = Thieves stole the box.

४. छात्राः प्रश्नम् अपृच्छन् । Chātrāḥ praśnam apṛcchan = Pupils asked a question.

५. महिषाः तृणम् अचरन् । Mahiṣāḥ tṛṇam acaran = Bisons g razed on grass.

६. भक्ताः देवम् अध्यायन् । Bhaktāḥ devam adhyāyan = Devotees meditated on God.

७. खलाः सुराम् अपिबन् । Khalāḥ surām apiban = The wicked persons drank the wine.

८. महिलाः श्लोकम् अगायन् । Mahilāḥ ślokam agāyan = Women sang a verse.

९. सर्पाः मण्डूकान् अगिलन् । Sarpāḥ maṇḍūkān agilan = Serpents swallowed frogs.

१०. कृपणाः फलम् अजिघ्रन् । Kṛpaṇāḥ phalam ajighran = Misers smelt the fruit.

११. दुर्जनाः सज्जनान् अबाधन्त । Durjanāḥ sajjanān Abādhanta = Wicked people troubled good people.

१२. जनाः कष्टम् असहन्त । Janāḥ kaṣṭam asahanta = People bore the difficulty.

१३. गृहिण्यः बालकान् अत्रायन्त । Gṛhiṇyaḥ bālakān atrāyanta = Housewives saved the boys.

१४. भक्ताः वरम् अयाचन्त । Bhaktāḥ varam ayācanta = Devotees begged for a boon.

१५. भिक्षुकाः धनिकान् अभिक्षन्त । Bhikṣukāḥ dhanikān abhikṣanta = Beggars begged the rich for alms.

मध्यमपुरुषः एकवचनम् (2nd person - singular)

१. त्वम् अधावः । Tvam adhāvaḥ = You ran.

२. त्वम् अनृत्यः । Tvam anṛtyaḥ = You danced.

३. त्वम् अपठः । Tvam apaṭhaḥ = You read.

४. त्वं देवम् अवन्दथाः । Tvam Devam avandathāḥ = You bowed to God.

५. त्वं तत्र अवर्तथाः । Tvam tatra avartathāḥ = You were there.

६. त्वं मित्रम् अश्लाघथाः । Tvam mitram aślāghathāḥ = You priased a friend.

मध्यमपुरुषः बहुवचनम् (2nd person - plural)

१. यूयं पुस्तकम् अपश्यत । Yūyam Pustakam apaśyata = You

saw the book.

२. यूयं तम् अनिन्दत । Yūyam tam anindata = You rebuked him.

३. यूयं फलम् अखादत । Yūyam phalam akhādata = You ate fruits.

४. यूयम् आहारम् असेवध्वम् । Yūyam āhāram asevadhvam = You ate food.

५. यूयम् आचार्यम् अवन्दध्वम् । Yūyam ācāryam avandadhvam = You bowed to the teacher.

६. यूयं दोषम् अक्षमध्वम् । Yūyam doṣam akṣamadhvam = You pardoned the mistake.

उत्तमपुरुषः एकवचनम् (1st person - singular)

१. अहं गुरुम् अनमम् । Aham gurum anamam = I saluted the teacher.

२. अहं विषयम् अस्मरम् । Aham viṣayam asmaram = I remembered the topic.

३. अहं पुष्पम् अजिघ्रम् । Aham puṣpam ajighram = I smelt the flower.

४. अहं चित्रम् अपश्यम् । Aham chitram apaśyam = I saw the picture.

५. अहं पत्रम् अलिखम् । Aham patram alikham = I wrote a letter.

६. अहम् अभाषे । Aham abhāṣe = I spoke.

७. अहं पतितम् अत्राये । Aham patitam atrāye = I saved a fallen person.

८. अहं बालकम् अश्लाघे । Aham bālakam aślāghe = I praised the boy.

उत्तमपुरुषः बहुवचनम् (1st person - plural)

१. वयम् अवदाम । Vayam avadāma = We Spoke.

२. वयम् आम्रम् अखादाम । Vayam āmram akhādāma = We ate

the mango.

३. वयम् अवसाम । Vayam avasāma = We resided.

४. वयम् अक्रीडाम । Vayam akrīdāma = We played.

५. वयं ग्रामम् अगच्छाम । Vayam grāmam agachhāma = We went to the village.

६. वयं गणेशम् अवन्दामहि । Vayam Ganeśam avandāmahi = We bowed to Ganeśa.

७. वयम् अयतामहि । Vayam ayatāmahi = We tried.

८. वयम् असेवामहि । Vayam asevāmahi = We served.

विशेषः

For Memorisation

क्रियापदम् - भूतकालः - परस्मैपदी

प्र.पु.	अपठत् He read	अपठताम् Those two read	अपठन् They read
म.पु	अपठः You read	अपठतम् You two read	अपठत You all read
उ.पु	अपठम् I read	अपठाव We two read	अपठाम We read

क्रियापदम् - भूतकालः - आत्मनेपदी

प्र.पु	अवन्दत He bowed	अवन्देताम् Those two bowed	अवन्दन्त They bowed
म.पु	अवन्दथाः You bowed	अवन्देथाम् You two bowed	अवन्दध्वम् You all bowed
उ.पु	अवन्दे I bowed	अवन्दावहि We two bowed	अवन्दामहि We bowed

VERB

बालकः पाठं पठति । There are three elements in this sentence. They are Subject, Object and Verb. You are already introduced to Verbs. One who does an action is the agent (कर्ता). The word that denotes him is the Subject. In the above sentence, one who reads is a boy. Therefore he is the agent - Subject.

The answer that one gets by putting the question what or which (Acc.) in respect of the Verb is the Object. The word that denotes it is the कर्मपदम् । In the above sentence when the question 'What does he read ?' is put, the answer, 'a lesson' is obtained. Therefore, 'lesson' becomes the object. Thus when an answer is obtained by putting this question in respect of the Verb the Verb is a Transitive Verb (सकर्मक) Eg. (यच्छति) gives. If the question, 'What does (one) give ?' is asked, we may answer either 'book', 'money' or something else. Thus it is Transitive. Similarly खादति (eats), पिबति (drinks), वदति (speaks), पश्यति (sees) etc., are TransitiveVerbs.

बालिका हसति । Girl laughs. Herein, we don't obtain an answer to the question 'what does she laugh?' Because there is no object to this verb. Such Verbs are Intransitive Verbs (अकर्मक). तिष्ठति (stands), भवति (becomes, is), अस्ति (is), अटति (roams), हसति (laughs) etc., are Intransitive Verbs.

(गच्छति = Goes - is a Transitive Verb in Samskrit. In fact, when the question 'what does he go ?' is put we don't apparently get an answer. But गृहं गच्छति means he goes home. Here गृहम् is the कर्मपदम् । It must be noted that this verb is Transitive in Samskrit language.)

प्रयोगाः

An expression in sentence form is called 'Prayoga' (Voice). There are three Voices in Samskrit.

१. कर्तरिप्रयोगः (Active Voice) २. कर्मणिप्रयोगः (Passive Voice) ३. भावेप्रयोगः (Impersonal Voice)

कर्तरिप्रयोगः

It is called कर्तरिप्रयोगः or Active Voice because कर्तृ or the Subject is important or dominant here.

Rules Pertaining to 'कर्तरिप्रयोगः'

The Subject (कर्तृपदम्) should be in the Nominative Case (प्रथमाविभक्तिः) with the Object (कर्मपदम्) in the accusative case (द्वितीयाविभक्तिः). The Verb is in agreement with the Subject.

१. बालः पाठं पठति । A boy reads the lesson.
२. बालाः पाठं पठन्ति । Boys read the lesson.
३. बालः पाठान् पठति । A boy reads the lessons.

In the sentences given above 'बालः' is the Subject, 'पाठं' is the Object and 'पठति' is the Verb. In the first sentence, the subject is in singular number. Accordingly the verb is in singular. In the second sentence subject is in plural and in keeping with it the verb is also in plural. In the third sentence the object is in Plural. But the verb is in singular because the subject is बालः singular. It means that in Active Voice (कर्तरिप्रयोगः) the Verb changes according to the Subject. When the number of the Object changes the number of the Verb does not change.

In Active Vioce there is no rule that the object should be mentioned.

Eg. अग्रजः गच्छति । (Elder brother goes)

This sentence is in Active Voice. It has no object. Subject and Verb are only found in this expression.

कर्मणिप्रयोगः will be explained in the next stage.

Numbers

You have learnt numbers upto fifty (50) in the previous lesson. Learn from 51 (fifty one) to 100 (One hundred) in this lesson.

एकपञ्चाशत्	-	Ekapañcāśat	-	५१	-	51
द्विपञ्चाशत्	-	Dvipañcāśat	-	५२	-	52
त्रिपञ्चाशत्	-	Tripañcāśat	-	५३	-	53
चतुःपञ्चाशत्	-	Catuḥpañcāśat	-	५४	-	54
पञ्चपञ्चाशत्	-	Pañcapañcāśat	-	५५	-	55
षट्पञ्चाशत्	-	Ṣaṭpañcāśat	-	५६	-	56
सप्तपञ्चाशत्	-	Saptapañcāśat	-	५७	-	57
अष्टपञ्चाशत्	-	Aṣṭapañcāśat	-	५८	-	58
नवपञ्चाशत्	-	Navapañcāśat	-	५९	-	59
षष्टिः	-	Ṣaṣṭiḥ	-	६०	-	60
एकषष्टिः	-	Ekaṣaṣṭiḥ	-	६१	-	61
द्विषष्टिः	-	Dviṣaṣṭiḥ	-	६२	-	62
त्रिषष्टिः	-	Triṣaṣṭiḥ	-	६३	-	63
चतुःषष्टिः	-	Catuḥṣaṣṭiḥ	-	६४	-	64
पञ्चषष्टिः	-	Pañcaṣaṣṭiḥ	-	६५	-	65
षट्षष्टिः	-	Ṣaṭṣaṣṭiḥ	-	६६	-	66
सप्तषष्टिः	-	Saptaṣaṣṭiḥ	-	६७	-	67
अष्टषष्टिः	-	Aṣṭaṣaṣṭiḥ	-	६८	-	68
नवषष्टिः	-	Navaṣaṣṭiḥ	-	६९	-	69
सप्ततिः	-	Saptatiḥ	-	७०	-	70
एकसप्ततिः	-	Ekasaptatiḥ	-	७१	-	71
द्विसप्ततिः	-	Dvisaptatiḥ	-	७२	-	72

त्रिसप्ततिः	–	Trisaptatiḥ	–	७३	–	73
चतुस्सप्ततिः	–	Catussaptatiḥ	–	७४	–	74
पञ्चसप्ततिः	–	Pañcasaptatiḥ	–	७५	–	75
षट्सप्ततिः	–	Ṣaṭsaptatiḥ	–	७६	–	76
सप्तसप्ततिः	–	Saptasaptatiḥ	–	७७	–	77
अष्टसप्ततिः	–	Aṣṭasaptatiḥ	–	७८	–	78
नवसप्ततिः	–	Navasaptatiḥ	–	७९	–	79
अशीतिः	–	Aśītiḥ	–	८०	–	80
एकाशीतिः	–	Ekāśītiḥ	–	८१	–	81
द्व्यशीतिः	–	Dvyaśītiḥ	–	८२	–	82
त्र्यशीतिः	–	Tryaśītiḥ	–	८३	–	83
चतुरशीतिः	–	Caturaśītiḥ	–	८४	–	84
पञ्चाशीतिः	–	Pañcāśītiḥ	–	८५	–	85
षडशीतिः	–	Ṣaḍaśītiḥ	–	८६	–	86
सप्ताशीतिः	–	Saptāśītiḥ	–	८७	–	87
अष्टाशीतिः	–	Aṣṭāśītiḥ	–	८८	–	88
नवाशीतिः	–	Navāśītiḥ	–	८९	–	89
नवतिः	–	Navatiḥ	–	९०	–	90
एकनवतिः	–	Ekanavatiḥ	–	९१	–	91
द्विनवतिः	–	Dvinavatiḥ	–	९२	–	92
त्रिनवतिः	–	Trinavatiḥ	–	९३	–	93
चतुर्नवतिः	–	Caturnavatiḥ	–	९४	–	94
पञ्चनवतिः	–	Pañcanavatiḥ	–	९५	–	95
षण्णवतिः	–	Ṣaṇṇavatiḥ	–	९६	–	96
सप्तनवतिः	–	Saptanavatiḥ	–	९७	–	97
अष्टनवतिः	–	Aṣṭanavatiḥ	–	९८	–	98

नवनवतिः	- Navanavatiḥ	-	९९	-	99
शतम्	- Śatam	-	१००	-	100

अभ्यासः

I. Change the following sentences into past tense.

उदा - छात्रः पठति छात्रः अपठत् ।

१. सा निन्दति । ....
२. शुनकाः भषन्ति । ....
३. पर्णं पतति । ....
४. अहं नमामि । ....
५. वयस्यः लिखति । ....
६. वयं क्रीडामः । ....
७. यूयं खादथ । ....
८. त्वं धावसि । ....
९. नट्यः नृत्यन्ति । ....

II. Change into plural number.

उदा - छात्रः प्रश्नम् अपृच्छत् ।
छात्राः प्रश्नम् अपृच्छन् ।

१. चोरः धनम् अहरत् । ....
२. सा पात्रम् अक्षालयत् । ....
३. अहं वाक्यम् अस्मरम् । ....
४. त्वं वाक्यम् अवदः । ....
५. सः यानम् अचालयत् । ....
६. सेवकः भारम् अवहत् । ....
७. सा क्षीरम् अपिबत् । ....
८. बालः कथाम् अलिखत् । ....

III. Study the verbal forms in the following examples and write their singular and plural number forms of past tense in the respective person (पुरुषः).

उदा - वन्दते - अवन्दत अवन्दन्त ।

१. श्लाघते - .... ।
२. मोदते - .... ।
३. त्रायते - .... ।
४. वन्दे - .... ।
५. भाषे - .... ।
६. सहसे - .... ।
७. भाषसे - .... ।
८. शङ्कते - .... ।

IV. Fill in the blanks with the past tense verbal form of the root mentioned in brackets.

उदा - भक्तः देवम् (याच्) । भक्तः देवम् अयाचत ।

१. रुग्णः वेदनाम् (सह) .... ।
२. ते (लज्ज्) .... ।
३. वृक्षाः (कम्प्) .... ।
४. तरुणाः (स्पर्ध्) .... ।
५. सैनिकाः (युध्) .... ।
६. छात्राः (खिद्) .... ।
७. जनाः (मोद्) .... ।
८. यूयम् (क्षम्) .... ।

V. Mark "Transtive/सकर्मकः" and "Intransitive/अकर्मकः" Verbs.

उदा - बालकः खादति । (सकर्मकः)

१. बालिका पठति । (.........)
२. सेवकः नयति । (.........)

३. पुष्पं विकसति । (.........)
४. देवः रक्षति । (.........)
५. जनाः पश्यन्ति । (.........)
६. सः उपविशति । (.........)
७. गुरुः बोधयति । (.........)
८. शिशुः रोदिति । (.........)
९. भक्तः नमति । (.........)
१०. गजः तिष्ठति । (.........)

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

शरीरावयवाः (सामान्याः)

१.	केशः	-	Keśaḥ	=	Hair
२.	कपोलः	-	Kapolaḥ	=	Cheek
३.	ओष्ठः	-	Oṣṭhaḥ	=	Lip
४.	दन्तः	-	Dantaḥ	=	Tooth
५.	कर्णः	-	Karṇaḥ	=	Ear
६.	कण्ठः	-	Kaṇṭhaḥ	=	Throat (Neck)
७.	स्कन्धः	-	Skandhaḥ	=	Shoulder
८.	भुजः	-	Bhujaḥ	=	Arm
९.	हस्तः	-	Hastaḥ	=	Hand
१०.	नखः	-	Nakhaḥ	=	Nail
११.	पादः	-	Pādaḥ	=	Foot
१२.	ऊरुः	-	Ūruḥ	=	Thigh
१३.	नासिका	-	Nāsikā	=	Nose
१४.	जिह्वा	-	Jihvā	=	Tongue
१५.	जङ्घा	-	Jaṅghā	=	leg (from the ank knee)

१६. अङ्गुली - Aṅgulī = Finger
१७. मस्तकम् - Mastakam = Head
१८. ललाटम् - Lalāṭam = Fore head
१९. नेत्रम् - Netram = Eye
२०. मुखम् - Mukham = Mouth
२१. वदनम् - Vadanam = Face
२२. वक्षःस्थलम् - Vakṣaḥsthalam = Chest
२३. रक्तम् - Raktam = Blood
२४. जानु - Jānu = Knee
२५. चर्म - Carma = Skin

३. प्रहेलिका

पुरुषः कीदृशो वेत्ति प्रायेण सकलाः कलाः ।
मध्यवर्णद्वयं त्यक्त्वा ब्रूहि कः स्यात् सुरालयः ।।

Puruṣaḥ Kīdṛśo Vetti prāyeṇa sakalāḥ kalāḥ
Madhyavarṇadvayam tyaktvā brūhi kaḥ syāt surālayaḥ

What does one call a person who is well versed in all branches of learning ? In that word, if two letters in the middle are omitted, then the remaining letters give the meaning of 'heaven'. Which is that word ?

(**Answer** - See the Page No - 79)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

शिवः

हरः पापानि हरतात् शिवो दत्तां सदा शिवम् ।
न जानामीति नो ब्रूयात् सर्वज्ञपदभाग् यतः ।।

May Lord Śiva remove the sins. May Lord Śiva bestow auspiciousness on us always . Lord Śiva cannot tell that He does not know anything about the devotee because He is All - knowing(Omniscient).

आसन्नाय सुदूराय गुप्ताय प्रकटात्मने ।
सुलभायातिदुर्गाय नमश्चित्राय शम्भवे ।।

My obeisance to such a wonderful God Śambhu who is sometimes near by, sometimes far away, sometimes hidden and sometimes appears physically. He is easily attainable by some and for some He is hardly attainable.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

While the Vedas and Upanisads introduce us to our ancient social values, we get a total picture of our ancestors' ideals and beliefs through the Rāmāyaṇa and the Mahābhārata. There are no two opinions about Rāmāyaṇa and Mahābhārata reflecting the Soul of our Nation. These two are believed to be historical epic poems from thousands of years.

Rāmāyaṇa is the "Ādikāvya". Vālmīki the 'Ādikavi', has described the life of Sri Rāmacandra in seven 'Kāndās'. The characters of Sri Rāma, Bharata, Ānjaneya and Sīta are protrayed in it. They stand for certain noble ideals such as carrying out father's words, brotherly affection, devotion towards mother and devotion towards husband. Rāmāyaṇa is the source for many poetical works written is Samskrit. The following verse gives the quintessence of Rāmāyaṇa.

यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् ।
अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति ।।

Yānti nyāyapravṛttasya tiryañcopi sahāyatām !

Apanthānam tu gacchantam sodaropi vimuñcati !!

To him who proceeds along the righteous path even the

animals give a helping hand. Even a brother desert a person who takes to an unworthy path.

Sri Rāma proceeded along the righteous path. To him, even monkeys and bears rendered help. Even the brother Vibhīṣaṇa left Rāvaṇa who took to the worng path.

६. कथा

कुशलः वृद्धः

एकः वृद्धः आसीत् । सः क्षुधितः अभवत् । समीपे एकः आम्रवृक्षः आसीत् । वृद्धः आम्रवृक्षस्य समीपम् अगच्छत् । वृक्षे बहूनि फलानि अपश्यत् । सः अचिन्तयत् - 'अहं वृद्धः । मम शरीरे शक्तिः नास्ति । वृक्षः उन्नतः अस्ति । कथम् उपरि गच्छामि ? कथं फलं प्राप्नोमि ?' इति । वृक्षस्य उपरि वानराः आसन् । वृद्धः एकम् उपायम् अकरोत् । सः पाषाणखण्डान् स्वीकृत्य अक्षिपत् । वानराः कुपिताः अभवन् । ते फलानि अक्षिपन् । वृद्धः तानि फलानि स्वीकृत्य सन्तोषेण अखादत् ।

KUŚALAH VṚDDHAḤ

Ekaḥ vṛddhaḥ āsīt. Saḥ Kṣudhitaḥ abhavat. Samīpe ekaḥ amravṛkṣaḥ āsīt. Vṛddhaḥ amravṛkṣasya samīpam agacchat. Vṛkṣe anekāni phalāni apaśyat. Saḥ acintayat - "Aham Vṛddhaḥ. Mama śarīre śaktiḥ nāsti. Vṛkṣaḥ unnataḥ asti. Katham upari gacchāmi ? Katham Phalāni prāpnomi ?" iti. Vṛkṣasya upari vanarāḥ āsan. Vṛddhaḥ ekam upāyam akarot. Saḥ pāṣāṇakhandān svīkṛtya akṣipat. Vanarāḥ kupitāḥ abhavan. Te phalāni akṣipan. Vṛddhaḥ tāni phalāni svīkṛtya santoṣeña akhādat.

CLEVER OLD MAN

There was an old man. He became hungry. Nearby, there was a mango tree. The old man went near it. He saw mangoes on the tree.

He thought - "I am old. I have no strength in my body. The tree is tall. How can I climb up ? How can I get the fruits ?" There were monkeys on the tree. The old man thought of a plan. Picking up a few stones he threw them at the monkeys. The monkeys became angry. They threw back fruits. The old man took the fruits and ate them happily.

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. कः क्षुधितः अभवत् ?
२. वृद्धः वृक्षे कानि अपश्यत् ?
३. सः किम् अचिन्तयत् ?
४. वानराः कानि अक्षिपन् ?

७. संस्कृतव्यवहारः

Study the following sentences.

बालकः अस्ति । There is a boy.
बालकाः सन्ति । There are boys.

You will do more excercises with the root अस् in the forth coming lessons. Now you understand that अस्ति means "is" and सन्ति means "are".

कति ? (How many ?)

Study the following sentences.

१. नगरे दश देवालयाः सन्ति । There are ten temples in the town.
२. तत्र विंशतिः कदलीफलानि सन्ति । There are twenty bananas there.
३. विद्यालये शतं छात्राः सन्ति । There are one hundred students

in the school.

४. गृहे पञ्च प्रकोष्ठाः सन्ति । There are five rooms in the house.

५. मुखे द्वात्रिंशत् दन्ताः सन्ति । There are thirty two teeth in the mouth.

६. वृक्षे पञ्चदश फलानि सन्ति । There are fifteen fruits on the tree.

७. रुग्णालये पञ्चाशत् रुग्णाः सन्ति । There are fifty patients in the hospital.

८. तस्याः समीपे चत्वारिंशत् शाटिकाः सन्ति । She has forty sarees.

९. भगवद्गीतायाम् अष्टादश अध्यायाः सन्ति । There are eighteen chapters in the Bhagavadgīta.

१०. अरण्ये षष्टिः गजाः सन्ति । There are sixty elephants in the forest.

In all the above sentences numbers have been used. To question about them we have to use 'कति' 'How many' ? There are seven interrogative words in Samskrit language. Among them, one is कति ? (How many ?) When the answer sought is a number the question to be put is कति ? (How many) ?

Eg : दश बालकाः सन्ति । The question for this is कति बालकाः सन्ति ?

This word 'कति' is always plural in usage. Hence, whatever may be the answer कति सन्ति only must be used.

अभ्यासः

Using कति frame questions for the following :

१. चत्वारः वेदाः सन्ति ।

२. गायकः दश गीतानि गायति ।

३. विंशतिः बालकाः अपतन् ।

४. शतं सैनिकाः अधावन् ।

५. तत्र पञ्चदश वृक्षाः सन्ति । (Answers given below)

८. सुभाषितम्

सदयं हृदयं यस्य भाषितं सत्यभूषितम् ।
कायः परहिते यस्य कलिस्तस्य करोति किम् ।।

Sadayam hṛdayam yasya bhāśitam satyabhūṣitam ।
kāyaḥ parahite yasya kalistasya karoti kim ॥

What (harm) can Kalipuruṣa do to him, whose heart is full of kindness, whose speech is adorned with truth and whose body is for the good of others.

Answer to the Riddle

One who knows all branches of learning is **नागरिक**. If the middle letters are dropped **नाक** remains, which means heaven.

उत्तराणि - १. कति वेदाः सन्ति ? २. गायकः कति गीतानि गायति ? ३. कति बालकाः अपतन् ? ४. कति सैनिकाः अधावन् ? ५. तत्र कति वृक्षाः सन्ति ?

प्रवेशः - चतुर्थः पाठः
Questions

1. Convert the following verbs into Past tense.

१. पश्यति, २. पिबति, ३. जिघ्रति, ४. हसन्ति, ५. स्मरन्ति, ६. लिखति, ७. वहति, ८. यतते, ९. मन्यते, १०. शोभे ।

2. Correct the errors in the verbal form.

१. सिंहाः गर्जति ।
२. सः धावसि ।
३. अहं गच्छति ।
४. अध्यापकाः अगच्छत ।
५. छात्राः अपठाम ।
६. वयम् अवन्दध्वम् ।
७. यूयम् अमोदामहि ।
८. अहम् अयतत ।
९. त्वम् अबाधत ।
१०. ते अकम्पत ।

3. Change the following into Plural.

१. बालकः अगच्छत् ।
२. बालिका अपठत्।
३. अहम् अपश्यम् ।
४. एषः अक्रीडत् ।
५. फलम् अपतत् ।
६. सः अयतत ।
७. सा अस्पर्धत ।
८. अहम् अश्लाघे ।
९. त्वम् अक्षमथाः ।
१०. बालकः अत्वरत ।

4. Answer the following questions.

1. Which are intransitive verbs ?
2. In Active Voice, the Verb changes according to which word ?
3. In Active Voice, which word may or may not be there ?

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - पञ्चमः पाठः

।। क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति, महतां नोपकरणे ।।
Kriyāsiddhiḥ satve bhavati mahatām nopakaraṇe.
Success in the undertakings of great men lies in their inherent power and not in the external means.

१. भाषाभ्यासः

1. VERB

प्रेरणा Imperative mood

परस्मैपदी प्रथमपुरुषः (3rd person)

१. बालकः लिखतु । Bālakaḥ likhatu = Let the boy write.
२. सः वहतु । Saḥ vahatu = Let him carry.
३. एषः धावतु । Eṣaḥ dhāvatu = Let this person run.
४. गायकः गायतु । Gāyakaḥ gāyatu = Let the singer sing.
५. सेवकः वस्त्रं प्रक्षालयतु । Sevakaḥ vastram prakṣālayatu = Let the servant wash the clothes.
६. बाला श्लोकं पठतु । Bālā ślokam paṭhatu = Let the girl read the verse.
७. अयं प्रश्नं पृच्छतु । Ayam Praśnam Pṛcchatu = Let this person (mas) ask the question.

८. पितामहः काशीं गच्छतु । Pitāmahaḥ Kāśīm gacchatu = Let grandfather go to Kāśī.

९. नटाः नृत्यन्तु । Natāḥ nṛtyantu = Let the dancers dance.

१०. ते वसन्तु । Te vasantu = Let them reside.

११. भिक्षुकाः अटन्तु । Bhikṣukāḥ aṭantu = Let the beggars wander.

१२. वृषभाः चरन्तु । Vṛṣabhāḥ carantu = Let the bulls graze.

१३. छात्राः प्रश्नं पृच्छन्तु । Chātrāḥ praśnam pṛcchantu = Let the pupils ask question.

१४. सर्वे गीतं स्मरन्तु । Sarve gītam smarantu = Let all remember the song.

१५. वैद्याः औषधं यच्छन्तु । Vaidyāḥ auṣadham yacchantu = Let the physicians give medicine.

१६. महिलाः आभरणानि पश्यन्तु । Mahilāḥ ābharaṇāni paśyantu = Let women see the ornaments.

The verbs in the above sentences are in the 'Imperative' (प्रेरणा) mood.

'Preraṇā' means giving an order, extending an offer, making a request or giving permission. In these senses, the above verbal forms should be used.

मध्यमपुरुषः (2nd person)

१. त्वं गच्छ । Tvam gaccha = You may go.

२. त्वम् उत्तिष्ठ । Tvam uttiṣṭha = You shall stand up.

३. त्वं क्षीरं पिब । Tvam Kṣīram piba = You shall drink milk.

४. त्वं भिक्षां यच्छ । Tvam bhikṣām yaccha = You shall give alms.

५. त्वं सत्यं वद । Tvam satyam vada = You shall speak the truth.

६. यूयं वदत । Yūyam vadata = You (plural) shall speak.
७. यूयं नमत । Yūyam namata = You shall salute.
८. यूयं वनं गच्छत । Yūyam vanam gacchata = You may go to the forest.
९. यूयं देवं पश्यत । Yūyam devam paśyata = You may see the God.
१०. यूयं वाक्यं लिखत । Yūyam vākyam likhata = You may write a sentence.

उत्तमपुरुषः (1st person)

१. अहं गच्छानि । Aham gacchāni = Let me/I shall go.
२. अहं पत्रं लिखानि । Aham patram likhāni = Let me/ I shall write a letter.
३. अहं पाठं पठानि । Aham pāṭham paṭhāni = Let me/ I shall read the lesson.
४. वयं पिबाम । Vayam pibāma = Let us / We shall drink.
५. वयं प्रश्नं पृच्छाम । Vayam praśnam pṛcchāma = Let us/we shall ask the question.
६. वयं गीतं गायाम । Vayam gītam gāyāma = Let us /we shall sing a song.
७. वयं नगरं गच्छाम । Vayam nagaram gacchāma = Let us/ we shall go to the town.
८. वयं देशं रक्षाम । Vayam deśam rakṣāma = Let us guard the nation.
९. वयं ग्रामं प्रविशाम । Vayam grāmam praviśāma = Let us enter the village.
१०. वयं दुर्गुणानि त्यजाम । Vayam durguṇāni tyajāma = Let us give up bad qualities.

You have studied the Parasmaipada verbal forms in imperative mood in the first, second and third persons. Following are the Ātmanepada verbal forms in Imperative mood.

आत्मनेपदी - प्रेरणा

प्रथमपुरुषः एकवचनम् (3rd person - singular)

१. सः भाषताम् । Saḥ bhāṣatām = Let him speak.
२. बालः रसं स्वदताम् । Bālaḥ rasam svadatām = Let the boy taste the juice.
३. खगः आकाशे डयताम् । Khagaḥ ākāśe ḍayatām = Let the bird fly in the sky.
४. सः कष्टं सहताम् । Saḥ Kaṣṭam sahatām = May he put up with suffering.
५. गुरुः छात्रान् परीक्षताम् । Guruḥ chātrān parīkṣatām = Let the teacher test the students.
६. भवान् उत्सहताम् । Bhavān utsahatām = May you show enthusiasm.
७. बालः चित्रम् ईक्षताम् । Bālaḥ citram īkṣatām = Let the boy see the picture.
८. कर्मकरः यतताम् । Karmakaraḥ yatatām = Let the worker try.
९. सभ्यः भाषताम् । Sabhyaḥ bhāṣatām = Let the member speak.
१०. दीपः प्रकाशताम् । Dīpaḥ prakāśatām = Let the lamp glow.

प्रथमपुरुषः बहुवचनम् (3rd person - plural)

१. ते स्पर्धन्ताम् । Te spardhantām = Let them compete.
२. जनाः पण्डितं श्लाघन्ताम् । Janāḥ paṇḍitam ślaghantām = Let the people praise the scholar.
३. छात्राः उत्तरम् ऊहन्ताम् । Chātrāḥ uttaram ūhantām = Let the students guess the answer.
४. सर्वे मोदन्ताम् । Sarve modantām = All may enjoy.
५. अलसाः न पलायन्ताम् । Alasāḥ na palāyantām = Let not the lazy escape.
६. भवन्तः मा खिद्यन्ताम् । Bhavantaḥ mā khidyantām = You

do not get depressed.

७. महिलाः न लज्जन्ताम् । Mahilāḥ na lajjantām = Let not the women folk feel shy.

८. कार्याणि वर्धन्ताम् । Karyāṇi vardhantām = Let the jobs increase.

९. भवत्यः न त्वरन्ताम् । Bhavatyaḥ na tvarantām = May you (fem) not hurry.

१०. छात्राः पुनः यतन्ताम् । Chātrāḥ punaḥ yatantām = Let the students try again.

मध्यमपुरुषः एकवचनम् (2nd person - singular)

१. त्वं क्षमस्व । Tvam Kṣamasva = You may pardon.

२. त्वं यतस्व । Tvam yatasva = You may try.

३. त्वं कष्टं सहस्व । Tvam kaṣṭam sahasva = You may put up with the difficulty.

४. त्वं त्रायस्व । Tvam trāyasva = You may protect.

५. त्वं स्पर्धस्व । Tvam spardhasva = You may compete.

मध्यमपुरुषः बहुवचनम् (2nd person - plural)

१. यूयं भाषध्वम् । Yūyam bhāṣadhvam = You may speak.

२. यूयं सहध्वम् । Yūyam sahadhvam = You may tolerate.

३. यूयं स्पर्धध्वम् । Yūyam spardhadhvam = You may contest.

४. यूयं यतध्वम् । Yūyam yatadhvam =You may try.

५. यूयम् ऊहध्वम् । Yūyam ūhadhvam = You may imagine.

उत्तमपुरुषः एकवचनम् (1st person - singular)

१. अहं वन्दै । Aham vandai = I shall salute.

२. अहं भाषै । Aham bhāṣai = I shall speak.

३. अहं सहै । Aham sahai = I shall endure.
४. अहम् ऊहै । Aham ūhai = I shall guess.
५. अहं यतै । Aham yatai = I shall attempt.

उत्तमपुरुषः बहुवचनम् (1st person - plural)

१. वयं भाषामहै । Vayam bhāṣāmahai = We shall speak.
२. वयं वन्दामहै । Vayam vandāmahai = We shall salute.
३. वयम् ईक्षामहै । Vayam īkṣāmahai = We shall perceive.
४. वयं कष्टं सहामहै । Vayam kaṣṭam sahāmahai = We shall endure suffering.
५. वयं परीक्षामहै । Vayam parīkṣāmahai = We shall examine.

You have learnt the different forms of परस्मैपद and आत्मनेपद verbs in Imperative mood. Given below is one each of परस्मैपद and आत्मनेपद roots conjugated fully in Imperative mood.

विशेषः

For Memorisation

प्रेरणा - परस्मैपदी

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.पु.	गच्छतु	गच्छताम्	गच्छन्तु
म.पु.	गच्छ	गच्छतम्	गच्छत
उ.पु.	गच्छानि	गच्छाव	गच्छाम

प्रेरणा - आत्मनेपदी

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.पु.	वन्दताम्	वन्देताम्	वन्दन्ताम्
म.पु.	वन्दस्व	वन्देथाम्	वन्दध्वम्
उ.पु.	वन्दै	वन्दावहै	वन्दामहै

विभक्तिः

Till now you have learnt the different forms of verbs. Now try to understand the various case endings.

Observe the following sentences.

१. चित्रकारः **चित्रं** लिखति ।
२. तक्षकः[1] **काष्ठं** तक्षति[2] ।
३. कपयः **तरून्**[3] आरोहन्ति ।
४. मुनयः **रमापतिम्** अभजन्[4] ।
५. शिशवः[5] **शब्दरूपावलिं** पठन्ति ।
६. कवयः **पद्यानि** लिखन्ति ।
७. धीराः **गिरीन्** आरोहन्ति ।
८. शत्रवः **नगरीम्** आक्रामन्ति ।
९. छात्राः **गुरून्** अपृच्छन् ।
१०. गुरवः **उत्तराणि** अवदन् ।
११. सीता **मणीन्** अयच्छत् ।
१२. अङ्गनाः[6] **श्लोकान्** गायन्ति ।
१३. श्रुतयः[7] **धर्मं** बोधयन्ति ।
१४. कुमारी **अतिथीन्** पृच्छति[8] ।
१५. तरुण्यः[9] **शालां** प्रविशन्ति ।
१६. समितिः **अनुमतिम्** अयच्छत् ।
१७. व्याघ्रः **वनम्** अधितिष्ठति । (The tigress is in the forest.)
१८. विष्णुः **क्षीराब्धिम्** अधितिष्ठति ।
१९. पार्वती **कैलासगिरिम्** अधिवसति ।
Pārvatī lives in the Kailāsa mountain.

---

1. तक्षकः - carpenter, 2. तक्षति - chops, 3. तरून् - trees, 4. अभजन् - served, 5. शिशवः - children, 6. अङ्गनाः - women, 7. श्रुतयः - Vedas, 8. पृच्छति - asks, 9. तरुण्यः - young women,

२०. रमा **कमलम्** अधिवसति ।

२१. **हिमालयम्** अभितः अरण्यानि सन्ति ।

There are forests around the Himālaya.

२२. कुटुम्बिन्यः[10] **देवताम्** अभितः उपविशन्ति ।

२३. वैदेही[11] **रामं** विना न विहरति ।

२४. ऋषयः **आहारं** विनापि जीवन्ति ।

२५. सैनिकाः **मार्गम्** उभयतः अगच्छन् ।

२६. नार्यः **गृहम्** उभयतः मार्जयन्ति ।

Women clean both the sides of the house.

द्वितीयाविभक्तिरूपाणि

	पुंलिङ्गे	स्त्रीलिङ्गे	नपुंसकलिङ्गे
अकारान्तः	रामम् - रामान्	....	वनम् - वनानि
आकारान्तः	....	रमाम् - रमाः	....
इकारान्तः	हरिम् - हरीन्	मतिम् - मतीः	दधि - दधीनि
ईकारान्तः	....	नदीम् - नदीः	....
उकारान्तः	गुरुम् - गुरून्	....	मधु - मधूनि

All words ending in 'अ' in the Masculine (पुं) are declined like 'राम' and those in Neuter (नपुं) are declined like 'वन'. Feminine (स्त्री) words ending in 'आ' are like 'रमा'. Masculine words ending in 'इ' and 'उ' are like 'हरि' and 'गुरु' and feminine words ending in 'इ'and 'ई' are like 'मति' and 'नदी' respectively.

In the forth coming lessons also, the declension of Instrumental case forms etc would be illustrated for each word. On the same lines, you have to learn by practice the other forms of the declension.

---

10. कुटुम्बिन्यः - housewives, 11. वैदेही - Sīta.

सर्वनामशब्दानां रूपाणि

	पुं.	स्त्री.	नपुं.
दकारान्तः 'तद्'शब्दः	तम् - तान्	ताम् - ताः	तत् - तानि
दकारान्तः 'एतद्'शब्दः	एतम् - एतान्	एताम् - एताः	एतत् - एतानि
मकारान्तः 'किम्'शब्दः	कम् - कान्	काम् - काः	किम् - कानि
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्'शब्दः - माम् - अस्मान्			
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'युष्मद्'शब्दः - त्वाम् - युष्मान्			

Some Rules Pertaining to the Accusative Case

1. When the questions 'what ?' and 'whom?' are put, the answer that is got is the object. In Active voice the object is in the Accusative case.

   उदा - बालकः चित्रं लिखति । बालकः किं लिखति ?

   चित्रम् - The Picture.

2. When तिष्ठति and वसति are preceded by the Preposition (उपसर्ग) 'अधि' the words expressing Location, (which should have been in the Locative case (सप्तमी)) will be in the Accusative Case.

   उदा - व्याघ्री कुत्र अधितिष्ठति ? वनम् ।

   'Where does the tigress live ?' 'In the forest.' Here we have वनम् instead of वने ।

3. When the words अभितः, परितः, and उभयतः are used, words expressing the sense of Genitive case should be in the Accusative Case.

   उदा - कम् अभितः अरण्यानि सन्ति ? हिमालयम्

   Around what are the forests ? Around Himalaya. Here हिमालयम् should be used instead of हिमालयस्य ।

4. Similarly When विना is used, words governed by it are in the Accusative case.

उदा - जलं विना जीवनं नास्ति ।

अभ्यासः

I. Change the following present tense sentences into imperative mood sentences.
(Pay attention to the personal Pronoun while transforming)

(अ) उदा - सः गृहं गच्छति   सः गृहं गच्छतु ।

१. बालाः पाठं पठन्ति । ....
२. त्वं फलं खादसि । ....
३. यूयं कथां लिखथ । ....
४. अहं क्रीडामि । ....
५. वयं चित्रं पश्यामः । ....
६. पितामहः कथां वदति । ....
७. भक्ताः देवं नमन्ति । ....
८. त्वं पुस्तकं नयसि । ....

(आ) उदा - पुत्रः रसं स्वदते   पुत्रः रसं स्वदताम् ।

१. जनाः धीरं श्लाघन्ते । ....
२. चोराः पलायन्ते । ....
३. त्वं स्पर्धसे । ....
४. यूयं लज्जध्वे । ....
५. अहं मोदे । ....
६. वयं भाषामहे । ....
७. बालाः आकाशम् ईक्षन्ते । ....
८. सस्यानि वर्धन्ते । ....

II. Answer the following questions.

(अ) १. तक्षकः किं तक्षति ?
२. शिशवः कां पठन्ति ?
३. गुरवः कानि अवदन् ?

४. अङ्गनाः कान् गायन्ति ?
५. कुमारी कान् पृच्छति ?
६. समितिः काम् अयच्छत् ?

(आ) Change the sentences using the prefix 'अधि'.

उदा - विष्णुः क्षीराब्धौ वसति । विष्णुः क्षीराब्धिम् अधिवसति ।
१. पार्वती कैलासे वसति । ....
२. धनिकः गृहे वसति । ....
३. संन्यासी कुटीरे तिष्ठति । ....
४. सांसदः देहल्यां वसति । ....
५. सरस्वती हंसे तिष्ठति । ....

(इ) Make sentences with the help of the words given below.

उदा - शर्करा, परितः, पिपीलिकाः । शर्करां परितः पिपीलिकाः सन्ति ।
१. विद्यालयः, परितः, उद्यानम् ....
२. गृहं, परितः, वृक्षाः ....
३. चोरः, उभयतः, आरक्षकाः ....
४. मार्गः, उभयतः, पादपथः ....
५. दुर्गम्, अभितः, नदी ....
६. द्वीपः, अभितः, समुद्रः ....
७. आहारः, विना, मानवः, न जीवति ....
८. चन्द्रः, विना, आकाशः, न शोभते ....

(ई) Give the Accusative forms of the pronoun mentioned in brackets according to their number.

उदा - अहं (ते) तान् आह्वयामि ।
१. सः (सा) .... उक्तवान् ।
२. अध्यापकः (एते) .... सूचितवान् ।
३. अध्यापिका (के) .... पृष्टवती ?

४. अधिकारी (वयम्) .... आदिष्टवान् ।
५. रमेशः (त्वम्) .... जानाति ।
६. जनकः (यूयम्) .... तर्जितवान् ।

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

लेखनसामग्री

१.	सुधाखण्डः	-	Sudhākhaṇḍaḥ	=	A piece of chalk
२.	रब्बरबन्धः	-	Rubberabandhaḥ	=	Rubber band
३.	निर्यासः	-	Niryāsaḥ	=	Gum
४.	पत्रभारः	-	Patrabhāraḥ	=	Paper weight
५.	उत्पीठिका	-	Utpīṭhikā	=	Table
६.	अन्तःपेटिका	-	Antaḥpetikā	=	Draw
७.	रन्ध्रिका	-	Randhrikā	=	Punching Machine
८.	मृदुमुद्रा	-	Mṛdumudrā	=	Rubber stamp
९.	मापिका	-	Māpikā	=	Scale
१०.	लेपनपट्टिका	-	Lepanapattikā	=	adhesive tape
११.	लेखनी	-	Lekhanī	=	Pen
१२.	अङ्कनी	-	Aṅkanī	=	Pencil
१३.	वर्णलेखनी	-	Varṇalekhanī	=	Sketch-Pen
१४.	योजिनी	-	Yojinī	=	Stapler
१५.	पत्रसूची	-	Patrasūcī	=	Pin
१६.	मार्जनी	-	Mārjanī	=	Eraser
१७.	कर्तरी	-	Kartarī	=	Scissors
१८.	पुस्तकम्	-	Pustakam	=	Book

१९. श्वेतपत्रम् - Śvetapatram = Sheet of white paper
२०. लेखनपीठम् - Lekhanapīṭham = Desk
२१. दंशकम् - Damśakam = Gem clip
२२. कृष्णफलकम् - Kṛṣṇaphalakam = Black board

३. प्रहेलिका

विष्णोः का वल्लभा देवी लोकत्रितयचारिणी ?
वर्णावाद्यन्तिमौ दत्त्वा कः शब्दः तुल्यवाचकः ?

Viṣṇoḥ kā vallabhā devī lokatritayacārinī ?
Varṇāvādyantimou dattvā kaḥ śabdaḥ tulyavācakaḥ ?

Who is that who roams about the three worlds and who is the beloved consort of Viṣṇu, in whose name if a letter is added in the beginning and one in the end it would mean 'equal' ?

(**Answer** - See the Page No - 98)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

सरस्वती

सरस्वति नमस्तुभ्यं वरदे कामरूपिणि ।
विद्यारम्भं करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे सदा ॥

O ! Goddess ! Sarasvati ! You grant boons and you can take any desired form. Salutations to you. I am commencing my studies. Bless me with success.(May I always be successful.)

नमस्ते शारदे देवि काश्मीरपुरवासिनि ।
त्वामहं प्रार्थये नित्यं विद्यां बुद्धिं च देहि मे ॥

O' Goddess residing in Kāśmīr ! O' Śārada ! I bow to you. I pray to you to bestow on me learning and wisdom.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

महाभारतम्

''भारतं पञ्चमो वेदः'' The Mahābhārata is considered as the fifth veda. This is the greatness accorded to the Mahābhārata. Although the story of Kauravās and Pāṇḍavās is the main theme there are many anecdotes and moral stories in it. It is the source of the themes of many a Samskrit Kavya. Bhīṣma's advice, Vidura's teachings and the Bhagavad Gītā are the most important sections in the Mahābhārata.

'यदिहास्ति तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत् क्वचित्'

(Whatever is found in it is found elsewhere, what is not found in it doesn't exist anywhere). This is a praise which is befitting the Mahābhārata. There are characters in it which represent all aspects of human nature such as stubbornness, slandermongering, gluttony, paternal over indulgence,generosity, devotion towards the teacher and honesty. The characters of Duryodhana, Śakuni, Bakāsura, Dhṛtarāṣṭra, Karṇa, Ekalavya and Dharmarāja represent these qualities of human nature respectively.

Among 1 Lakh verses of the Mahābhārata, over 800 verses are considered Vyāsarahasya (secret message of Vyāsa). These verses are very difficult to understand. It is said that while getting the Mahābhārata written by Gaṇapati acting as scribe Vyāsa used to recite such verses just gaining time to compose the next verses in the narration. It was an agreed condition that Vyāsa should dictate the stanzas continuously without a pause, or Gaṇapati would stop taking dictation.

The Mahābhārata is a very exhaustive work. No other literary work in the world can equal it in length. It is more than the length of the Greek classics, Illiad and Odessey put together. ''महत्त्वात् भारवत्वात् च महाभारतमुच्यते ।'' The name Mahābhārata is very apt because of the great depth of its content and volume.

६. कथा

विद्यायाः महत्त्वम्

एकं नगरम् आसीत् । तत्र रामः सोमः इति मित्रद्वयम् आसीत् । रामः विद्याम् इच्छति । सोमः धनम् इच्छति । एकदा मित्रद्वयं विदेशम् अगच्छत् । रामः तत्र विद्याभ्यासम् अकरोत् । सोमः धनसम्पादनम् अकरोत् । अनेकानि वर्षाणि अगच्छन् । मित्रद्वयम् अपि स्वनगरम् आगच्छत् । मार्गे चोराः आगच्छन् । सोमस्य धनम् अहरन् । अनन्तरं मित्रद्वयं नगरम् आगच्छत् ।

नगरे महाराजः आसीत् । सः मित्रद्वयम् अपश्यत् । अनन्तरं विद्यावन्तं रामम् आह्वयत् । ''त्वं मन्त्रिस्थाने तिष्ठ'' इति अवदत् । रामः मन्त्री अभवत् । सोमः विद्याविहीनः । सः जीवनार्थं रामस्य सेवकः अभवत् ।

VIDYĀYĀḤ MAHATTVAM

Ekam nagaram āsīt. Tatra Rāmaḥ, Somaḥ iti mitradvayam avasat. Rāmaḥ vidyām icchati. Somaḥ dhanam icchati. Ekadā mitradvayam videśam agacchat. Rāmaḥ tatra vidyām apaṭhat. Somaḥ dhanasampādanam akarot. Anekāni varṣāṇi agacchan. Mitradvayam api svanagaram āgacchat. Marge corāḥ āgacchan. Somasya dhanam aharan. Anantaram mitradvayam nagaram āgacchat.

Nagare Maharājaḥ āsīt. Saḥ mitradvayam apaśyat. vidyāvantam Rāmam āhvayat. 'Tvam mantristhāne tiṣṭha' iti akathayat. Rāmaḥ mantrī abhavat. Somaḥ vidyāvihīnaḥ. Saḥ Jīvanārtham Rāmasya sevakaḥ abhavat.

THE VALUE OF LEARNING

There was a City. There lived in it two friends, Rāma and Soma. Rāma aspired for learning. Soma aspired for money. Once both the friends went to a foreign country. Rāma learnt the lore there. Soma made a lot of money. Many years passed. Both the friends came to their city. On the way thieves came. They stole Soma's money. Then both the friends came to their city.

There was a king in the City. He saw the two friends. Then he invited the learned Rāma. 'I want you to be a minister in my Court', said the king. Rāma became the minister. Soma was not learned. He became the servant of Rāma for earning his livelihood.

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. रामः किम् इच्छति ?
२. कः धनम् इच्छति ?
३. मित्रद्वयं कुत्र अगच्छत् ?
४. रामः सोमः च किम् अकरोत् ?
५. राजा रामं किम् अवदत् ?

७. संस्कृतव्यवहारः

स्म

Study the following sentences.

१. गोपालः अभिनयं करोति स्म । - Gopala was acting/used to act.
२. ते भजनं कुर्वन्ति स्म । - They were worshipping/used to worship through songs.
३. अहं नृत्यं करोमि स्म । – I was dancing/used to dance.
४. ताः विज्ञानं पाठयन्ति स्म । - They (feminine) were teaching/ used to teach science.
५. वयम् असत्यं वदामः स्म । - We were telling/ued to tell lies.
६. त्वं गायसि स्म । - You were singing/used to sing.

In the above sentences the use of 'स्म' denotes the happening in past. गोपालः अभिनयं करोति स्म । It means 'Gopala was acting'. You must note that 'स्म' is always suffixed to a Present tense form.

लेखननियमः

सः कार्यं अकरोत् । अहं ग्रन्थं अपठं ।

Observe these two sentences. Anusvāra (˙) is found in both the sentences. In such places a doubt arises whether Anusvāra (˙) or the letter (म्) should be used. Concerning this there are the following rules.

1. If Anusvāra is followed by a vowel the letter (म्) should be written in its place.

   उदा - पुस्तकम् आनयति । क्षीरम् इच्छति । जलम् उष्णम् अस्ति ।

2. If Anusvāra is at the end of a sentence the letter (म्) should be written in its place.

   उदा - एतत् पुस्तकम् । अयोध्या सुन्दरं नगरम् । अहं वाक्यम् अवदम् ।

3. In the rest of the instances (i.e if an anusvāra is followed by any consonant) it should be written with a dot above the letters as ˙

   उदा - सः नगरं गच्छति । रामः फलं खादति ।

The rule is followed in all the lessons and it should be strictly followed while writing in Samskrit script .

अभ्यासः

1. Using 'स्म' translate the following sentences into Samskrit.
   1. He was reading.
   2. I was singing.
   3. People were working hard.
   4. She was scolding.
   5. We were playing.
2. Apply the rule of Anusvāra in the following sentences.

   १. एकं उद्यानं आसीत् ।

२. अहम् पत्रिकां अपठं ।
३. तं अहं एकाम् कथां अवदं ।
४. त्वम् गृहं आगत्य चित्रं अलिखः ।
५. सः महान्तं आनन्दं अनुभूतवान् ।

(Answers given below)

८. सुभाषितम्

आचार्यात् पादमादत्ते पादं शिष्यः स्वमेधया ।
पादं सब्रह्मचारिभ्यः पादं कालक्रमेण च ।।

Ācāryāt pādamādatte pādam śiṣyaḥ svamedhayā ।
Pādam sabrahmacāribhyaḥ pādam kālakrameṇa ca ।।

A pupil learns only a quarter from his teacher, acquires another quarter from his own intelligence, receives yet another quarter from his classmates and gets the other quarter in course of time.

Answer to the Riddle

मा = Lakṣmi, स and न are the letters to be joined.
समानम् = equal.

उत्तराणि -

i. १. सः पठति स्म । २. अहं गायामि स्म । ३. जनाः परिश्रमं कुर्वन्ति स्म । ४.सा तर्जयति स्म । ५. वयं क्रीडामः स्म ।

ii. १. एकम् उद्यानम् आसीत् । २. अहं पत्रिकाम् अपठम् । ३. तम् अहम् एकां कथाम् अवदम् । ४. त्वं गृहम् आगत्य चित्रम् अलिखः । सः महान्तम् आनन्दम् अनुभूतवान् ।

प्रवेशः - पञ्चमः पाठः
Questions

1. Translate the following sentences into Samskrit using परस्मैपदी verbs.
   1. Let the boy study the lessons.
   2. Let the cat drink the milk.
   3. Let the fishermen go to the river.
   4. Let not the tiger eat the deer.
   5. Let us go to the theatre.
   6. Shall I go to temple ?
2. Using आत्मनेपदी verbs, translate the following sentences into Samskrit.
   1. You try.
   2. Let them examine the books.
   3. Let Sītā compete.
   4. You taste the fruits.
   5. Let us guess the answer.
3. Answer the following questions.
   1. How many ślokās are there in the Mahābhārata ?
   2. Why did it get the name Mahābhārata ?
   3. What is meant by 'Vyāsarahasya' ?
   4. What appreciation Mahābhārata has earned ?
4. Write the meaning of the following verbs.

   १. लिखत २. यच्छ ३. नमत ४. भाषध्वम् ५. वर्धताम्

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - षष्ठः पाठः

।। चित्ते वाचि क्रियायां च महतामेकरूपता ।।

Noble persons are one in mind, word and deed.

(We understand that you have continued the practice of reading Samskrit script. Therefore, hereafter Samskrit sentences will be given in Devanāgarī. Study them carefully.)

१. भाषाभ्यासः

Verb

१. रामः श्वः नगरं गमिष्यति । = Rama will go to the city tomorrow.

२. मातुलः श्वः आगमिष्यति । = Maternal uncle will come tomorrow.

३. निर्धनाः कष्टम् अनुभविष्यन्ति । = The poor people will experience difficulty.

४. श्वः सभायां सखी गास्यति ।= A friend (fem) will sing in the assembly tomorrow.

५. अग्रिमसप्ताहे गुरुः व्याकरणं पाठयिष्यति । = The teacher will teach grammar next week.

६. तौ श्वः राजधानीं गमिष्यतः । = They both will go to the capital tomorrow.

७. दुष्टान् देवः दण्डयिष्यति । = God will punish the wicked.

८. श्वः प्रातः सः धनं दास्यति । = He will give money tomorrow morning.

९. ते परश्वः स्पर्धिष्यन्ते । = They will compete the day after tomorrow.

१०. सस्यानि वेगेन वर्धिष्यन्ते । = Plants will grow fast.

११. किं त्वम् उत्तीर्णः भविष्यसि ? = Will you pass ?

१२. त्वं प्रयतिष्यसे चेत् वर्धिष्यसे । = If you try you will improve.

१३. त्वं श्वः मेलिष्यसि किम् ? = Will you meet me tomorrow ?

१४. अहं श्वः मेलनार्थं प्रयत्नं करिष्यामि । = I will try to meet (you) tomorrow.

१५. प्रपरश्वः अहं पुस्तकं प्रतिदास्यामि । = I will return the book two days after tomorrow.

१६. चित्रं दृष्ट्वा अहं मोदिष्ये । = I will be happy after seeing the picture.

१७. श्वः अहं पञ्चवादने उत्थास्यामि । = I will get up at five o' clock tomorrow.

१८. वयं श्वः कथां पठिष्यामः । = We will read the story tomorrow.

१९. भवन्तः धनं न लप्स्यन्ते । = You will not get the money.

२०. वयं महापुरुषाः भविष्यामः । = We will become great men.

भविष्यत्कालस्य रूपाणि

परस्मैपदी धातुः

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.पु.	पठिष्यति	पठिष्यतः	पठिष्यन्ति
म.पु.	पठिष्यसि	पठिष्यथः	पठिष्यथ
उ.पु.	पठिष्यामि	पठिष्यावः	पठिष्यामः

आत्मनेपदी धातुः

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.पु.	वन्दिष्यते	वन्दिष्येते	वन्दिष्यन्ते
म.पु.	वन्दिष्यसे	वन्दिष्येथे	वन्दिष्यध्वे
उ.प.	वन्दिष्ये	वन्दिष्यावहे	वन्दिष्यामहे

It is not difficult to learn future tense forms since you know the present tense forms. The knower of nine forms of 'पठति' can guess all the nine forms of 'पठिष्यति'. In the same manner one who knows वन्दते, can easily understand वन्दिष्यते.

In future tense 'स्य' (sometimes ष्य) that is used, differentiates it from present tense. Some examples are given below.

प.प.	आ.प.
क्रीडति → क्रीडिष्यति	भाषते → भाषिष्यते
गच्छति → गमिष्यति	वर्धते → वर्धिष्यते
भवति → भविष्यति	मोदते → मोदिष्यते
लिखति → लेखिष्यति	स्पर्धते → स्पर्धिष्यते
करोति → करिष्यति	यतते → यतिष्यते

The addition of 'इ' before स्य/ष्य is not found in all future tense forms. Study a few such examples below.

पिबति - पास्यति

नयति - नेष्यति

उपविशति - उपवेक्ष्यति

उत्तिष्ठति - उत्थास्यति

जानाति - ज्ञास्यति

शृणोति - श्रोष्यति

शक्नोति - शक्ष्यति

ददाति - दास्यति

पृच्छति - प्रक्ष्यति
नमति - नंस्यति
दधाति - धास्यति
लभ्यते - लप्स्यते
पश्यति - द्रक्ष्यति
गायति - गास्यति
पचति - पक्ष्यति

By continuous practice you will learn these forms.

विभक्तिः

Sentences in instrumental case -

१. कृषीवलः हलेन[१] कर्षति ।
२. भक्तः अञ्जलिना[२] वन्दते ।
३. त्वं करेण स्पृशसि ।
४. अहं परशुना[३] खण्डयामि ।
५. वयं नेत्राभ्यां पश्यामः ।
६. अतिथयः भोजनेन मोदन्ते ।
७. [४]खगाः पक्षैः [५]डयन्ते ।
८. वयं कुसुमैः पूजयामः ।
९. सर्पः दन्तैः [६]दशति ।
१०. माला पुष्पैः भवति ।
११. हारः मणिभिः भवति ।
१२. वस्त्रं [७]तन्तुभिः भवति ।
१३. भीमः गदया ताडयति ।
१४. जननी [८]अङ्गुल्या तर्जयति ।
१५. रात्रिः [९]चन्द्रिकया शोभते ।
१६. गुरवः लेखन्या अलिखन् ।
१७. अग्निः ज्वालया प्रकाशते ।
१८. त्वं [१०]रसनया [११]आस्वदसे ।
१९. अहं नासिकया [१२]जिघ्रामि ।
२०. त्वं विद्यया जीवसि ।

---

१. हलेन - with a plough, २. अञ्जलिना - with folded hands, ३. परशुना - with the axe, ४. खगाः - birds, ५. डयन्ते - fly. ६. दशति - bites, ७. तन्तुभिः - with yarns, ८. अङ्गुल्या - with finger, ९. चन्द्रिकया - with moonlight, १०. रसनया - with the tongue, ११. आस्वदसे - (you) taste, १२. जिघ्रामि - (I) smell.

२१. उत्तरदेशः नदीभिः विराजते ।
२२. अहं मालाभिः देवम् अलङ्करोमि ।
२३. स्त्रियः शिशुभिः सह अक्रीडन् । (सह - with)
२४. विद्यार्थिन्यः गुरुभिः सह अभाषन्त ।
२५. यजमानः अतिथिभिः सह उपविशति ।
२६. गुरुः छात्रैः साकम् अगच्छत् । (साकम् - with)
२७. सीता रामेण सार्धं विहरति । (सार्धम् - with)
२८. कृष्णः मया साकम् आगतवान् ।
२९. वयं मित्रैः सह सम्भाषामहे ।
३०. रामेण सह लक्ष्मणः अरण्यं गतवान् ।

(For memorisation)

तृतीयाविभक्तिरूपाणि

	पुंलिङ्गे	*स्त्रीलिङ्गे*	*नपुंसकलिङ्गे*
अकारान्तः	रामेण - रामैः	(आ) रमया - रमाभिः	ज्ञानेन - ज्ञानैः
इकारान्तः	हरिणा - हरिभिः	मत्या - मतिभिः	दध्ना - दधिभिः
ईकारान्तः	....	नद्या - नदीभिः	....
उकारान्तः	गुरुणा - गुरुभिः	धेन्वा - धेनुभिः	मधुना - मधुभिः

सर्वनामशब्दाः

	पुं.	*स्त्री.*	*नपुं.*
दकारान्तः 'तद्'शब्दः	तेन - तैः	तया - ताभिः	तेन - तैः
दकारान्तः 'एतद्'शब्दः	एतेन - एतैः	एतया - एताभिः	एतेन - एतैः
मकारान्तः 'किम्'शब्दः	केन - कैः	कया - काभिः	केन - कैः
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्'शब्दः - मया - अस्माभिः			
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'युष्मद्'शब्दः - त्वया - युष्माभिः			

Some rules pertaining to the Instrumental Case:

1. The answer to the question 'by / with what ?' put on the verb, will be in the instrumental case. Eg: कर्षति - (he) tills; केन ? - with what ? हलेन - with the plough.
2. सह, साकं, सार्धम् - these words mean 'along with' or 'together with'. The answer to the question 'together with whom ?' or 'along with what ?' will be in the instrumental case. Eg. अक्रीडन् - (they) played; कैः सह ? with whom ? शिशुभिः सह - with children.
3. We have to use the abstract nouns in Instrumental case if they are adverbs.

   Eg. सः सन्तोषेण कार्यं करोति ।

   सा गर्वेण व्यवहरति ।

अव्ययानि (Indeclinables)

Words that do not change according to gender, number and case are called Avyayas or Indeclinables. There are some indeclinables ending in suffixes (प्रत्ययान्त) like गत्वा, गन्तुम् etc.

A) Some indeclinables are given below. It is also shown how they are to be used. Make your own sentences with these indeclinables.

अन्तः = inside, बहिः = outside, दिवा = in the day, तूष्णीम् = silently, स्वयम् = oneself, itself, मा = do not, एवम् = in this way, thus, इत्थम् - in this manner, सर्वदा = always, रे = O !, पुरा = long ago, अलम् = enough, किमर्थम् = for what purpose, सम्यक् = well, properly, सर्वत्र = everywhere, नक्तम् = in the night, सायम् = in the evening, पुनः = again, शनैः = slowly, चिरम् = for a long time, कदाचित् = once, उपरि = above, अधः = below, वृथा = in vain, सह = with, चेत् = if, उच्चैः = loudly, मन्दम् = gently, द्वारा = through, कृते = for.

वाक्यानि

१. उद्यानात् **बहिः अन्तः च** वृक्षाः भवन्ति ।
२. आकाशे नक्षत्राणि **नक्तं** राजन्ति । **दिवा** न राजन्ति ।
३. सा गायति, **तूष्णीं** तिष्ठ ।
४. सचिवः **स्वयम्** आगत्य दृष्टवान् ।
५. त्वम् **एवं** मा कुरु ।
६. **इदानीम् इत्थं** वदसि किम् ?
७. किमर्थं छात्राः **सम्यक्** न पठन्ति ?
८. **पुरा** एकः नृपः आसीत् ।
९. त्वं **सर्वदा** पठ ।
१०. **सर्वत्र** वायुः अस्ति ।

B) **चेत्** = 'If', 'were it to happen', 'had it occurred'. To express the above the word **चेत्** should be added to the verbs in Present tense.

Eg. - 1. **करोति चेत्** - If one does 2. **आगच्छति चेत्** - Were (he) to come 3. **अस्ति चेत्** - If it is, 4. **नास्ति चेत्** – If not.

१. भवान् आगच्छति चेत् समीचीनम् ।
२. वृष्टिः भवति चेत् जनाः सन्तुष्टाः भवन्ति ।
३. समयः अस्ति चेत् मम गृहम् आगच्छ ।
४. अभ्यासं करोति चेत् भवान् उत्तीर्णः भवति ।
५. पुस्तकं गृहे अस्ति चेत् आनीय ददामि ।

(समीचीनम् - well, good; आनीय - having brought)

C) The following indeclinables are correlatives used together always.

१. यदा – तदा । २. यदि – तर्हि । ३. यावत् – तावत् ।
४. यथा – तथा । ५. यद्यपि – तथापि ।

Read the following sentences with these indeclinables:

१. यदा तदा (When - then)

१. 'यदा' धर्मस्य ग्लानिः भवति 'तदा' देवः अवतरति ।
When Dharma declines, then God incarnates.

२. यदा धनं लभ्यते तदा भिक्षुकः सन्तुष्टः भवति ।

३. यदा वसन्तकालः तदा कोकिलः कूजति ।

४. यदा सूर्यास्तः भवति तदा पक्षिणः नीडं प्रविशन्ति ।

(लभ्यते - is obtained, is available; कोकिलः - Cuckoo, कूजति - coos, नीडम् - nest.)

२. यदि तर्हि - (If - then)

१. 'यदि' विरामः अस्ति 'तर्हि' आगच्छ ।
If you have vacation, then you come.

२. यदि पुस्तकम् अस्ति तर्हि प्रदर्शय ।

३. यदि कार्यं समाप्तं तर्हि भवान् गच्छतु ।

४. यदि समयावकाशः लभ्यते तर्हि आगच्छामि ।

(प्रदर्शय - (you) show; समयावकाशः - leisure; लभ्यते - is got)

(Note - Instead of यदि - तर्हि, चेत् may be used.

यदि कार्यं समाप्तं **तर्हि** भवान् गच्छतु ।

कार्य समाप्तं **चेत्** भवान् गच्छतु ।

(However, the meaning of these two sentences is the same.)

३. यावत् तावत् (So long as)

१. 'यावत्' हिमालयः भवति 'तावत्' हिन्दुसंस्कृतिः तिष्ठति ।
As long as Himalaya stays, so long the Hindu culture stays.

२. यावत् सूर्यः तिष्ठति तावत् संस्कृतं विराजते ।

३. सः यावत् खादति तावत् एषः न खादति ।

४. सुवर्णस्य यावत् मूल्यं तावत् मूल्यं रजतस्य नास्ति ।

(विराजते - shines; मूल्यम् - price; रजतस्य - of silver)

४. यथा तथा (As-so)

१. यथा राजा तथा प्रजाः ।
As is the king so are the subjects.

२. यथा भवान् प्रयत्नं करोति तथा फलं प्राप्नोति ।

३. त्वं यथा वदसि तथा एव भवतु ।

४. यथा श्रेष्ठः आचरति तथा जनाः अपि आचरन्ति ।

(प्राप्नोति - obtains; भवतु - be it so; आचरति - conducts, behaves)

५. यद्यपि तथापि - (Even though - still)

१. 'यद्यपि' विभीषणः अग्रजं त्यक्तवान्, 'तथापि' न अयम् अधर्मः ।
Even though Vibhīṣaṇa left his elder brother, still it is not 'Adharma'.

२. अलसाः यद्यपि दृढकायाः, तथापि ते कार्यं न कुर्वन्ति ।

३. यद्यपि अहं सम्भाषणं करोमि, तथापि मम तृप्तिः नास्ति ।

४. यद्यपि तस्य समयावकाशः अस्ति, तथापि सः न आगच्छति ।

(अलसाः - the lazy; दृढकायाः - the strong - bodied)

अभ्यासः

I. Change the following verbs into future tense.

(अ) उदा - पठति - पठिष्यति

१. भवति - .... २. गच्छति - ....

३. भाषते - .... ४. मोदते - ....

५. लिखति - .... ६. यतते - ....

७. वन्दते - .... ८. शोभते - ....

९. पूजयति - .... १०. करोति - ....

(आ) उदा - पिबति - पास्यति

१. नयति - .... २. ददाति - ....

३. पश्यति - .... ४. लभते - ....

५. उपविशति - .... ६. तिष्ठति - ....

७. वहति - .... ८. जानाति - ....

९. प्राप्नोति - .... १०. गायति - ....

II. Change the following sentences into future tense.

उदा - सः नगरं गच्छति । सः नगरं गमिष्यति ।

१. बालः पाठं पठति । ....

२. छात्रः श्लोकं वदति । ....

३. सीता गीतं गायति । ....

४. पाचकः तण्डुलं पचति । ....

५. सेवकः धनं लभते । ....

६. अध्यापकः छात्रं श्लाघते । ....

७. सा प्रश्नं पृच्छति । ....

८. अहं जलं पिबामि । ....

९. धनिकः धनं ददाति । ....

१०. पिता वार्तां जानाति । ....

III. Answer the following questions.

१. कृषीवलः केन कर्षति ?

२. खगाः कैः डयन्ते ?

३. हारः कैः भवति ?

४. भीमः कया ताडयति ?

५. उत्तरदेशः काभिः विराजते ?

६. लक्ष्मणः केन सह अरण्यं गतवान् ?

७. त्वं कया लिखसि ?

IV. Fill in the blanks with the instrumental case forms of the words in brackets.

उदा - कृषिकः (आनन्दः) आनन्देन जीवति ।

१. छात्रः (सन्तोषः) .... पाठं पठति ।

२. सेवकः (दण्डः) .... शुनकं ताडयति ।

३. भक्तः (पुष्पाणि) .... देवं पूजयति ।

४. सौचिकः (कर्तरी) .... वस्त्रं कर्तयति ।

५. सन्दीपः (मित्राणि) .... सह क्रीडति ।

६. नाविकः (नौका) .... नदीं तरति ।

७. संन्यासी (स्तोत्राणि) .... देवं तोषयति ।

८. छात्रः (अङ्गुली) .... गणनां करोति ।

९. छात्राः (अध्यापिकाः) .... सह सम्भाषन्ते ।

१०. रामः (राक्षसाः) .... सह युद्धं कृतवान् ।

V. Translate the following sentences into Samskrit using indeclinables.

1. Cat is in the house.
2. Mother brought bananas for her daughter.
3. Once a sage lived in a forest.
4. That old woman speaks slowly.

VI. Match the following.

१. यदा	अ. तर्हि
२. यद्यपि	आ. तथा
३. यदि	इ. तावत्
४. यावत्	ई. तदा
५. यथा	उ. तथापि

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

गृहविभागः

१. प्रासादः = Palace.
२. भोजनप्रकोष्ठः = Dining Hall.
३. शौचालयः = Toilet.
४. स्तम्भः = Pillar.
५. कूपः = Well.
६. अट्टः = Upper storey.
७. अन्तरट्टः = Cellar, Basement.
८. मृच्छदः = Tile.
९. छदिः = Roof.
१०. वृतिः = Fence.
११. वितर्दिः = Elevated place at the entrance/a balcony verandah.
१२. पाकशाला = Kitchen.
१३. द्वारशृङ्खला = Door - lock (Bolt).
१४. देहली = Threshold
१५. पूजागृहम् = Puja-room
१६. द्वारम् = Door.
१७. वातायनम् = Window/Ventilator.
१८. सोपानम् = Step.
१९. मुखद्वारम् = Gate.
२०. तोरणम् = Buntings.

३. प्रहेलिका

न तस्यादिः न तस्यान्तः मध्ये यः तस्य तिष्ठति ।
तवाप्यस्ति ममाप्यस्ति यदि जानासि तद्वद ।।

The stanza conveys two meanings. If one leads to confusion

the other helps us to find out the answer.

Meaning 1 - It has no beginning and no end. What is found in the middle is in you and in me. What is it ?

Meaning 2 - It has न in the beginning, न in the end and य in the middle. you have got it and I have it too. If you know what it is tell me. (**Answer** - See the Page No - 117)

४. सङ्ख्याविषयाः

लक्ष्मीः

नमस्तेऽस्तु महामाये श्रीपीठे सुरपूजिते ।
शङ्खचक्रगदाहस्ते महालक्ष्मि नमोऽस्तु ते ।।

Salutations to you O' Goddess Mahāmāya ! you who are worshipped by even Gods. Salutations to you O' Goddess Mahālakshmī you who bear the conch, the discus and the mace in your hands.

पद्मासनस्थिते देवि परब्रह्मस्वरूपिणि ।
परमेशि जगन्मातर्महालक्ष्मि नमोऽस्तु ते ।।

O' Goddess Mahālakṣmi ! You are seated in padmāsana posture. The physical form of Ṣuprem Being, Supreme Goddess, the mother of the universe ! I bow to you.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

Bhāsa occupies a distinguished position in Samskrit literature. Bhāsa (300 B.C.) has composed 13 plays. Among his plays Svapnavāsavadatta is very well known. This play depicts the life of king Udayana, queens Vāsavdattā and Padmāvati.

Some regions of Udayana's kingdom fell into the hands of his enemies. In order to regain them the help of Padmāvati's elder brother was necessary.

This help could be obtained only through Udayana's marriage

with Padmāvati. As long as queen Vāsavadattā was with him, Udayana's marriage with padmāvati was unthinkable. For the good of the country, Queen Vāsavadattā and minister Yaugandharāyaṇa thought out a plan. According to the plan, a rumour was spread that Vāsavadattā was burnt in a fire at Lāvāṇaka and the king was made to believe it. Yaugandharāyaṇa disguised himslef as an ascetic and left Vāsavadatta with Padmāvathi saying that she was his sister separated from her husband. Then the marrige between Udayana and Padmāvati was celebrated. One day thinking that Padmāvathi was asleep in the garden house Vāsavadattā sat by the side of the sleeping person. The person asleep was Udayana himself. He uttered the name of Vāsavadatta whom he saw in his dream. At once, Vāsavadattā left the place.

With the assistance of Padmāvati's brother, Udayana's army defeated the enemies. Thereafter when Yaugandharāyaṇa came to the court with Vāsavadattā, the king came to know about the plan made and executed by the minister and the queen. This, in brief, is the story of Svapnavāsavadatta.

The character of Vāsavadatta is noble. Yaugandharāyaṇa is a minister who is devoted to his country. The style of the play is very lucid. Even those who have an average knowledge of Samskrit can read and understand this drama.

६. कथा
दैवमेव परम्

एकः अहितुण्डिकः आसीत् । सः सर्पान् गृहीत्वा जीवनं करोति स्म । एकदा सः एकं सर्पम् आनयति । सर्पं पेटिकायां स्थापयति च । प्रतिदिनं सर्पस्य प्रदर्शनं करोति । जीवनं करोति ।

कदाचित् अहितुण्डिकः अन्यं ग्रामम् अगच्छत् । तस्य पत्नी पुत्राः अपि अगच्छन् । सर्पः पेटिकायाम् एव बद्धः आसीत् । पञ्च दिनानि अभवन् । अहितुण्डिकः न आगच्छत् । सर्पस्य आहारः एव नास्ति । सः पेटिकातः

बहिः गमनाय प्रयत्नम् अकरोत् । सः बुभुक्षितः आसीत् । अतः शक्तिः नास्ति । विफलः अभवत् ।

तदा पेटिकासमीपे एकः मूषकः आगच्छत् । सः पेटिकाम् अपश्यत् । 'पेटिकायां भक्ष्याणि सन्ति' इति मूषकः अचिन्तयत् । 'रन्ध्रं करोमि' इति सः निश्चयम् अकरोत् । अनन्तरं सः रन्ध्रं कृत्वा अन्तः प्रवेशम् अकरोत् । मूषकः सर्पस्य मुखे एव अपतत् । सर्पः मूषकम् अखादत् । तेन रन्ध्रेण एव बहिः अगच्छत् ।

अहो ! सर्पस्य सौभाग्यम् । मूषकस्य दौर्भाग्यम् !!

FATE PREVAILS

There was a snake-charmer. He caught serpents and made a living . One day he brings a serpent. He puts the serpent in a box. He exhibits the serpent everyday. He makes his living.

Once the snake-charmer went to another village. His wife and sons also went with him. The serpent was detained in the box. Five days passed. The snake-charmer did not come. The serpent had no food at all. The serpent tried to get out. It was hungry. Hence it had no energy. It failed (to come out).

Then a rat came near the box. It saw the box. It thought - "There are eatables in it." It decided to make a hole. It made a hole and entered it. The rat fell into the mouth of the serpent. The serpent ate the rat. Through that hole itself it went out. Ah ! good luck of the serpent. Bad luck for the rat !

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. अहितुण्डिकः कुत्र अगच्छत् ?

२. पेटिकासमीपं कः आगच्छत् ?

३. कः कस्य मुखे अपतत् ?
४. सर्पः कम् अखादत् ?

७. संस्कृतव्यवहारः

कथम् How ?

Study the following questions and answers.

Answer	Question
वातावरणं समीचीनम् अस्ति ।	वातावरणं कथम् अस्ति ?
नाटकम् अत्युत्तमम् अस्ति ।	नाटकं कथम् अस्ति ?
गायकः सम्यक् गायति ।	गायकः कथं गायति ?
कूर्मः मन्दं चलति ।	कूर्मः कथं चलति ?
विमानं शीघ्रं गच्छति ।	विमानं कथं गच्छति ?

Eg : **कथम्** found in the above questions is one of the seven interrogative words of Samskrit language. It means "How?" The reply to it is normally - well, good, suitable, surely, ... etc. Put ten questions using "**कथम्**" and find their answers for exercise.

Rules for joining the letters

If any consonant of a particular group is placed in front of an Anusvara then the Anusvara is replaced by the fifth letter of the respective group.

अनुस्वारः (ं) + वर्गीयव्यञ्जनम्
⇩ ⇩
पञ्चमाक्षरम् + वर्गीयव्यञ्जनम्

Eg: **कं + कणम्** In this example there is a consonant of **क** group in front of ं (अनुस्वार) Hence the fifth letter (ङ्) of

कवर्ग - replaces अनुस्वार । Therefore it should be written as कङ्कणम् .

Learn carefully the following table for better understanding.

Eg:	The letter in front of अनुस्वार	The fifth letter	Final formation
गं + गा	The III letter of क group	ङ्	गङ्गा
सं + चिका	The I letter of च group	ञ्	सञ्चिका
कं + टकम्	The I letter of ट group	ण्	कण्टकम्
अं + तः	The I letter of त group	न्	अन्तः
अं + बा	The III letter of प group	म्	अम्बा

Some more examples.

I. १. टं + कनम् = टङ्कनम् २. अं + चलम् = अञ्चलम्
३. सं + गीतम् = सङ्गीतम् ४. अं + धः = अन्धः
५. सं + बं + धः = सम्बन्धः ६. सं + ध्यं + गम् = सन्ध्यङ्गम्

II. 1. Mandam = मन्दम् 2. Saṅgaḥ = सङ्गः
3. Cañcalaḥ = चञ्चलः 4. Nandanaḥ = नन्दनः
5. Kampaḥ = कम्पः 6. Aṅkanī = अङ्कनी

अभ्यासः -

I. Write the following words in Devanāgarī following the above rule.

1. Kaṅkatam 2. Srīgandhaḥ
3. Santaḥ 4. Campakam
5. Bandhanam 6. Sañcinoti

II. Rewrite the following words according to the above rule.

१. संघः २. संपत् ३. शंका

४. अंजनम् ५. बंधः ६. शिंबा

(Answers given below)

८. सुभाषितम्

छायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे ।
फलान्यपि परार्थाय वृक्षाः सत्पुरुषा इव ।।

Trees stand in the Sun and give shade to others. Their fruits are also for others. Likewise good people, bear all hardship and bring welfare to others. They give to others whatever they have earned.

Answer to the riddle

नयनम् - The word has 'न' in the beginning and in the end, 'य' in the middle.

उत्तराणि

I. १. कङ्कतम् २. श्रीगन्धः ३. सन्तः ४. चम्पकम् ५ बन्धनम् ६. सञ्चिनोति

II. १. सङ्घः २. सम्पत् ३. शङ्का ४. अञ्जनम् ५.बन्धः ६. शिम्बा

प्रवेशः- षष्ठः पाठः

प्रश्नाः

1. Translate the following sentences into Samskrit.
   (Use future tense verbs only)
   1. Rama will go to town tomorrow.
   2. He will be happy tomorrow by giving away a gift.
   3. I will not come next year.
   4. She will be going to Delhi by flight.
   5. God blesses the devotee with a boon.
   6. People will not appreciate you here after.
   7. Farmer will make the mat using straws.
   8. I will make sentences with words.

2. Answer the following in Samskrit.
   १. व्याघ्रः कैः सञ्चरति ?
   २. मानवः काभ्यां चलति ?
   ३. रावणः कैः युद्धम् अकरोत् ?
   ४. मानवः काभ्यां कार्यं करोति ?
   ५. मानवः केन वदति ?
   ६. ब्रह्मा कैः वेदम् उच्चारयति ?
   ७. जनाः काभ्यां पश्यन्ति ?
   ८. शिवः कैः पश्यति ?

3. Answer the following.
   1. How many plays has Bhāsa composed ?
   2. Name Udayana's minister.
   3. What false news did the minister spread ?
   4. How are the trees comparable to noble people ?

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - सप्तमः पाठः

।। मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः ।।

A fool is guided by others' understanding.

१. भाषाभ्यासः

Verb

(a) १. सः पाठं पठितवान् । = He studied the lesson.

२. एषः उत्तरं दत्तवान् । = This person(mas) gave the reply.

३. गजः सिंहं दृष्टवान् । = An elephant saw a lion.

४. पितृव्यः प्रश्नं पृष्टवान् । = Uncle asked a question.

५. बालः फलं खादितवान् । = A boy ate the fruit.

६. सः अद्य विलम्बेन उत्थितवान् । = He got up late today.

७. नारायणः साहाय्यं कृतवान् । = Nārāyaṇa helped.

८. गुरुः धर्मं बोधितवान् । = The teacher taught Dharma.

९. अहं मित्रैः सह क्रीडितवान् । = I played with friends.

१०. सर्पः बिलं प्रविष्टवान् । = A snake entered the hole.

११. भक्ताः देवं नतवन्तः । = Devotees bowed to God.

१२. बालकाः क्रीडाङ्गणं प्रति धावितवन्तः । = Boys ran to the playground.

१३. ग्रामीणाः कथां श्रुतवन्तः । = The villagers listened to the story.

१४. आरक्षकाः चोरं गृहीतवन्तः । = Police caught a thief.

१५. चोराः धनं चोरितवन्तः । = Thieves stole the money.

(b) १. बालिका गृहं गतवती । = The girl went home.

२. अध्यापिका व्याकरणं बोधितवती । = A lady-teacher taught grammar.

३. हरिणी तृणं खादितवती । = A deer (fem) grazed on the grass.

४. जननी बालं ताडितवती । = Mother beat the boy.

५. गृहिणी धेनुं पालितवती । = A house-wife reared a cow.

६. सा सत्यम् उक्तवती । = She spoke the truth.

७. तरुणी कथां लिखितवती । = A young lady wrote a story.

८. एषा पत्रं प्रेषितवती । = This person (fem) sent a letter.

९. महिलाः नाटकं दृष्टवत्यः । = Ladies saw a play.

१०. मयूर्यः नृत्यं कृतवत्यः । = Peacocks (fem) danced.

११. पाचिकाः शाकं कर्तितवत्यः । The cooks cut the vegetable.

१२. तरुण्यः देवं पूजितवत्यः । = Young ladies worshipped God.

१३. नार्यः वस्त्रं क्षालितवत्यः । = Women washed clothes.

१४. काः फलं नीतवत्यः ? = Who (fem-plu) carried away the fruit ?

१५. ताः पात्रं गृहीतवत्यः । = They (fem-plu) took/held a vessel.

In all the above sentences words ending in क्तवतु (तवत्) suffix have been used. The sentence in "a" section have words in masculine singular and plural numbers. In "b" section the sentences are in feminine singular and plural numbers.

The rules concerning the suffix - क्तवतु

When क्तवतु is suffixed to a root, we get the forms like पठितवान्, गतवान् etc. This suffix is in the sense of past tense. This is a noun form. Hence it changes in all the three genders.

गम् + तवत् - गतवान् - (He) went
गतवती - (She) went
गतवत् - (It) went

In a sentence, the word with क्तवतु suffix takes the same gender and number as the subject.

उदा -	ए.व.	ब.व.
	बालकः लिखितवान् ।	बालकाः लिखितवन्तः ।
	बालिका गतवती ।	बालिकाः गतवत्यः ।

It is very easy to use a क्तवतु ending word instead of a verb of past tense. The same word can be used in all the three persons.

उदा - प्र.पु. - सः अक्रीडत् → सः क्रीडितवान् ।
म.पु. - त्वम् अक्रीडः → त्वं क्रीडितवान् ।
उ.पु. - अहम् अक्रीडम् → अहं क्रीडितवान् ।

Thus we can either use a past tense verbal form or a क्तवतु ending word. The meaning is the same in both the cases.

उदा - सः विद्यालयम् अगच्छत् / गतवान् ।
सा पाठम् अपठत् / पठितवती ।

Cases

चतुर्थीविभक्तिवाक्यानि । (Dative case)

१. वैद्यः [1]रुग्णाय औषधं यच्छति । (रुग्णाय - to a patient)

२. धनिकः निर्धनाय धनं यच्छतु । (निर्धनाय - to the poor)

३. लेखकः [2]पत्रिकायै लेखं लिखतु ।

४. कवयः कीर्त्यै काव्यं लिखन्तु । (कीर्त्यै - for fame)

५. स्त्रियः उद्योगाय स्पर्धन्ताम् । (स्पर्धन्ताम् - let them compete)

६. ऐश्वर्यम् [3]अहङ्काराय भवति ।

७. शक्तिः परपीडनाय भवति ।

८. विद्या विवादाय मा भवतु ।

९. विद्या ज्ञानाय कल्पताम् । (कल्पताम् - let it become)

१०. लक्ष्मीः [4]पण्डिताय असूयति ।

११. त्वं चतुराय असूयसि ।

१२. नृपतयः [4]शत्रुभ्यः कुप्यन्तु ।

१३. पूतना हरये कुप्यति ।

१४. शिष्यः [4]गुरवे द्रुह्यति ।

१५. विक्रयिकः ग्राहकाय द्रुह्यति ।

(Seller cheats the customer)

१६. मोदकं [5]तुभ्यं रोचते वा ? (रोचते - is desirable)

१७. पुष्पाणि तरुणीभ्यः रोचन्ते ।

१८. संस्कृताभ्यासः मह्यं बहु रोचते ।

१९. गुरवे [6]नमः, नारायणाय नमः ।

२०. अग्नये नमः, श्रुत्यै नमः । (श्रुत्यै - to the Veda)

२१. प्रजाभ्यः [6]स्वस्ति, सर्वेभ्यः स्वस्ति, शिशुभ्यः स्वस्ति ।

२२. अतिथयः [7]गृहाय आगच्छन्तु । (अतिथयः गृहम् आगच्छन्तु ।)

२३. गोविन्दः नगर्यै गच्छति । (गोविन्दः नगरीं गच्छति ।)

२४. अहं ग्रामाय गच्छामि । (अहं ग्रामं गच्छामि ।)

चतुर्थीविभक्तिरूपाणि

	पुंलिङ्गे	स्त्रीलिङ्गे	नपुंसकलिङ्गे
अकारान्तः	रामाय - रामेभ्यः	--- ---	वनाय वनेभ्यः
आकारान्तः	--- ---	रमायै - रमाभ्यः	--- ---
इकारान्तः	हरये - हरिभ्यः	मतये - मतिभ्यः	दध्ने - दधिभ्यः
ईकारान्तः	--- ---	लेखन्यै - लेखनीभ्यः	--- ---
उकारान्तः	गुरवे - गुरुभ्यः	धेनवे - धेनुभ्यः	मधुने - मधुभ्यः
तकारान्तः	भवते - भवद्भ्यः	सरिते - सरिद्भ्यः	--- ---
नकारान्तः	शास्त्रिणे - शास्त्रिभ्यः	--- ---	--- ---

सर्वनामशब्दाः

	पुं.	स्त्री.	नपुं.
दकारान्तः 'तद्'शब्दः	तस्मै - तेभ्यः	तस्यै - ताभ्यः	तस्मै - तेभ्यः
दकारान्तः 'एतद्'शब्दः	एतस्मै - एतेभ्यः	एतस्यै - एताभ्यः	एतस्मै - एतेभ्यः
मकारान्तः 'किम्'शब्दः	कस्मै - केभ्यः	कस्यै - काभ्यः	कस्मै - केभ्यः
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्'शब्दः मह्यम् - अस्मभ्यम्			
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'युष्मद्'शब्दः तुभ्यम् - युष्मभ्यम्			

Some rules pertaining to the Dative case -

1. The word denoting the person to whom something is given, gets the Dative case. Eg. The doctor gives medicine to the atient. To whom ? To the patient. (रुग्णाय)
2. The word denoting the purpose for which a certain action is done, gets the Dative case. Eg. Let the writer write for the

paper. Write for what ? For the paper. (पत्रिकायै)

3. The word denoting a thing into which another thing is transformed, gets the Dative case. Eg. Wealth turns into ego. Turns into what ? Into ego. (अहङ्काराय)
4. The word denoting the person or thing against whom or which anger, hatred or jealousy is shown, is in the Dative case.

   Eg: a. Lakshmi is jealous of the learned. Jealously against whom ? Against the learned. (पण्डिताय)

   b. Let the kings be angry with the enemies. (शत्रुभ्यः)

   c. The pupil bears malice against the teacher. (गुरवे)
5. When verbs meaning 'liking' are used, the word denoting the person to whom something is dear is in the Dative case. Eg: Sweet meats are to the liking of the girl. To whose liking ? To the girl's liking. (बालिकायै)
6. When the word नमः and स्वस्ति are used, the words denoting the object are in the Dative case.

   Eg: a. Salutations to the teacher. Salutations to whom ? To the teacher. (गुरवे)

   b. स्वस्ति प्रजाभ्यः Welfare to the subjects. Welfare to whom ? To the subjects. (प्रजाभ्यः)
7. When verbs meaning 'going' or 'coming' are used the words denoting the destination may be in the dative case or in the Accusative case.

   Eg: a. Let the guests come to the house. (गृहाय/गृहम्)

   b. The friend goes to the city. (नगरीम्/नगर्यै)

उपसर्गाः - Prefixes

Study the following sentences.

१. सीता जलं **हरति** । = Sītā carries water.

२. भीमः दुर्योधनं **प्रहरति** । = Bhīma strikes Duryodhana.

३. सा पुण्यम् **आहरति** । = She brings merit.

४. रघुः यागम् **आहरति** । = Raghu performs a sacrifice.

५. रामः रावणं **संहरति** । = Rāma kills Rāvaṇa.

६. सर्वे चन्द्रिकायां **विहरन्ति** । = All enjoy in the moonlight.

७. गुरुः संशयं **परिहरति** । = The teacher clarifies the doubt.

८. सः **वर्तते** । = He exists.

९. कार्यक्रमः **प्रवर्तते** । = A programme goes on.

१०. एषः **प्रतिनिवर्तते** । = This person(masc) returns.

११. इयं **तिष्ठति** । = She stands.

१२. सा **प्रतिष्ठते** । = She starts off.

१३. लोकयानं जनान् **नयति** । = A bus carries people.

१४. रामः सीतां **परिणयति** । = Rāma marries Sītā.

१५. वाल्मीकिः रामायणं **प्रणयति** । = Vālmīki composes the Rāmāyaṇa.

१६. बालः **गच्छति** । = A Boy goes.

१७. गजः **आगच्छति** = An elephant Comes.

१८. वचनं **सङ्गच्छते** । = The saying holds good.

१९. धूलिः **उद्गच्छति** । = Dust rises up.

२०. जनकः विश्वामित्रं **प्रत्युद्गच्छति** । = Janaka welcomes (receives) Viśvāmitra.

In the above sentences हरति, वर्तते, तिष्ठति, नयति, गच्छति are the only verbs used. You must note that the meaning of these verbs have changed with prefixes प्र, वि etc.

These prefixes that change the meaning of the धातु, are called उपसर्गाः । There are 22 prefixes. They are -

प्र, परा, अप, सम्, अनु, अव, निस्, निर्, दुस्, दुर्, वि,
आङ्, नि, अधि, अभि, सु, उत्, प्रति, परि, अपि, अति, उप ।

Note the following points referring to उपसर्गाः ।

- उपसर्ग is prefixed to a verb.
  Eg: गच्छति → आगच्छति ।
- Sometimes the meaning of a root is changed with a prefix.
  Eg - हरति - carries, प्रहरति - strikes, beats.
- Roots change from Ātmanepada to Parasmaipada and vice versa with a prefix some times.
  Eg - तिष्ठति → प्रतिष्ठते । रमते → विरमति
  (प.प → आ.प) (आ.प → प.प)
- More than one prefix also may be joined to a verb.
  Eg - गच्छति → आगच्छति → प्रत्यागच्छति ।
  (प्रति + आ + गच्छति)
- Special attention is necessary when there is a prefix in a verb in the past tense.
  Eg - अहरत् → प्र + अहरत् = प्राहरत् । (correct)
  प्रहरति - अप्रहरत् - (incorrect)

अभ्यासः

I. Change the following sentences into Plural number.

उदा - सः पाठं पठितवान् । ते पाठं पठितवन्तः ।

१. सः क्रीडितवान् । .... ।

२. सः ग्रन्थालयं गतवान् । .... ।
३. बालः पुस्तकं नीतवान् । .... ।
४. बालिका फलं भक्षितवती । .... ।
५. नृपः राज्यं रक्षितवान् । .... ।
६. रुग्णः औषधं सेवितवान् । .... ।
७. अहं चित्रं दृष्टवान् । .... ।
८. अहं पत्रं प्रेषितवान् । .... ।
९. त्वं पाठं लिखितवान् । .... ।
१०. त्वं धर्मं पालितवान् । .... ।

II. Change the following sentences into Singular number.

१. वानराः फलं खादितवन्तः । ....
२. अध्यापकाः ताडितवन्तः । ....
३. ललनाः गीतं गीतवत्यः । ....
४. ते वाक्यम् उक्तवन्तः । ....
५. वयं कथां श्रुतवन्तः । ....
६. यूयं चलच्चित्रं दृष्टवन्तः । ....
७. ताः चित्रं रचितवत्यः । ....
८. वृद्धाः क्षीरं पीतवन्तः । ....

III. Rewrite the following sentences with **क्तवतु** ending words.

उदा - सः अधावत् - सः धावितवान् ।

१. ते धर्मम् अपालयन् । ....
२. धनिकः धनम् अददात् । ....
३. युवकाः धनम् अगणयन् । ....
४. दुष्टाः जनान् अपीडयन् । ....
५. बालाः शिलाखण्डम् अक्षिपन् । ....
६. ताः दुष्टान् अनिन्दन् । ....

७. ते दुरभ्यासं अत्यजन् । ....

८. व्याघ्राः पशून् अमारयन् । ....

IV. Answer the following questions.

१. लेखकः कस्यै लेखं लिखतु ?

२. लक्ष्मीः कस्मै असूयति ?

३. विक्रयिकः कस्मै द्रुह्यति ?

४. संस्कृताभ्यासः कस्मै रोचते ?

५. गोविन्दः कस्यै गच्छति ?

६. पुष्पाणि काभ्यः रोचन्ते ?

V. Separate the Prefix in the following verbs.

उदा - उपविशति = उप + विशति ।

प्रत्यगच्छत् = प्रति + अगच्छत् ।

१. उपदिशति २. परिहरति ३. प्रभवति ४. निर्गच्छतु

५. निवर्तते ६. अभ्यूहते ७. आलोकते ८. उत्प्रेक्षते

९. परीक्षते १०. उपाहरत् ११. उल्लङ्घते १२. प्रत्यागच्छत् ।

(Note : Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

गृहोपकरणानि

१. आसन्दः = Chair २. करदीपः = Torch

३. तालः = Lock ४. कटः = Mat

५. दण्डदीपः = Tubelight ६. पिञ्जः = Switch

७. समीकरः = Iron Box ८. दर्पणः = Mirror

९. स्यूतः = Bag १०. नलिका = Tap

११. अग्निपेटिका = Matchbox १२. कुञ्चिका = Key

१३. दूरवाणी = Telephone
१४. शय्या = Bed
१५. कपाटिका = Almirah
१६. जवनिका = Curtain
१७. अवकरिका = Dustbin
१८. पेटिका = Box
१९. चुल्ली = Oven/stove
२०. पुष्पाधानी = Flower-vase
२१. सम्मार्जनी = Broom
२२. उपधानम् = Pillow
२३. पादशोधनम् = Foot rug
२४. व्यजनम् = Fan
२५. कङ्कतम् = Comb
२६. छत्रम् = Umbrella

३. प्रहेलिका

दन्तैर्हीनः शिलाभक्षी निर्जीवो बहुभाषकः ।
गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि परपादेन गच्छति ।।

Without teeth it eats stone; without life it speaks much; even if possessed with wealth of virtues it moves on with others' feet.

What could that be ? Can you guess ?

(**Answer** - See the Page No - 136)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

सूर्यः

ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती
नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ।
केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटी
हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ।।

One should always pray to Nārāyaṇa who shines at the centre of the Sun's orb. He is seated on a lotus and is wearing armlets, ear-ornaments shaped like crocodile, a crown, a garland (necklace), a conch and a discus and shines with a golden form.

तं सूर्यं जगतां नाथं ज्ञानविज्ञानमोक्षदम् ।
महापापहरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।

I Bow to that Sun-God who is the Lord of the universe, bestower of knowledge of the Ultimate, scientific knowledge and salvation and is the remover of worst sins.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

You know that Kāvya is of three kinds - Gadya, Padya, and Campū. Kāvya can be classified in another way also.

१. दृश्यकाव्यम् and २. श्रव्यकाव्यम्

Dṛśya kāvya is one which can be presented on stage and watched (drama, etc.). Śravya kāvya is one which is to be heard (or read) and enjoyed (Mahākāvyas etc.).

What is called drama in English or **नाटक** in other Indian languages, is **रूपक** in Samskrit. There are ten varieties of Rūpakas. Of them Nātaka is one.

नाटकं सप्रकरणं भाणः प्रहसनं डिमः ।
व्यायोगसमवकारौ वीथ्यङ्केहामृगा दश ।।

These are ten types of Rūpakas.

Well known Rūpakas and their authors -

१. अभिज्ञानशाकुन्तलम्	कालिदासः
२. उत्तररामचरितम्	भवभूतिः
३. स्वप्नवासवदत्तम्	भासः
४. वेणीसंहारः	भट्टनारायणः
५. मृच्छकटिकम्	शूद्रकः

KĀVYAS

In Samskrit literature, poetic compositions (काव्यानि) occupy the lofty position which the śāstras occupy. There are many

poems in Samskrit. The Rāmāyaṇa is the first epic poem(Ādikāvya). All Mahākāvyas are metrical compositions.

Some kāvyas and their authors are mentioned below.

पञ्च महाकाव्यानि	**कविः**
१. रघुवंशम्	कालिदासः
२. कुमारसम्भवम्	कालिदासः
३. किरातार्जुनीयम्	भारविः
४. शिशुपालवधम्	माघः
५. नैषधीयचरितम्	श्रीहर्षः
प्रसिद्धानि गद्यकाव्यानि	
१. कादम्बरी	बाणः
२. वासवदत्ता	सुबन्धुः
३. दशकुमारचरितम्	दण्डी
प्रसिद्धानि चम्पूकाव्यानि	
१. चम्पूरामायणम्	भोजदेवः
२. चम्पूभारतम्	अनन्तभट्टः
३. विश्वगुणादर्शचम्पूः	वेङ्कटाध्वरिः
४. नीलकण्ठविजयचम्पूः	नीलकण्ठदीक्षितः
५. यशस्तिलकचम्पूः	सोमदेवः

६. कथा

न्यायश्रद्धा

पूर्वं सगरः नाम नृपः आसीत् । तस्य पत्नीद्वयम् आसीत् । किन्तु एकः अपि पुत्रः न आसीत् । अतः सगरः दुःखितः अभवत् । अनन्तरं सः एकं मुनिवरं सेवितवान् । मुनिवरः सन्तुष्टः अभवत् । सः वरम् अयच्छत् । सगरस्य ज्येष्ठपत्नी एकं पुत्रम् अलभत । तस्य नाम असमञ्जः । कनिष्ठपत्नी

षष्टिसहस्त्रं पुत्रान् अलभत । कालः अतीतः । सर्वे पुत्राः अवर्धन्त । राजकुमारः असमञ्जः बहु दुष्टः आसीत् । सः विनोदार्थं नगरस्य अन्यान् बालान् जले क्षिपति स्म । म्रियमाणान् तान् दृष्ट्वा आनन्देन हसति स्म च । एवम् असमञ्जः अनेकान् बालान् अमारयत् ।

ततः जनाः दुःखिताः अभवन् । ते नृपस्य समीपम् आगच्छन् । असमञ्जस्य दुराचारम् अवदन् । तदा नृपः सचिवान् आह्वयत् । पुत्रस्य विषयम् अवदत् । ''इदानीं किं करोमि ?'' इति तान् अपृच्छत् । सचिवाः अवदन् - ''प्रजापीडकः असमञ्जः भवता राज्यतः निष्कासितः भवतु'' इति । नृपः सचिवानां निर्णयम् अङ्गीकृतवान् । पुत्रम् अपि असमञ्जं सः निष्कासितवान् । अहो ! न्याये नृपस्य श्रद्धा !

अतः सज्जनाः वदन्ति 'त्यजेदेकं कुलस्यार्थे' इति ।

Faith in Righteousness

Formerly there was a king by name Sagara. He had two wives. But he had no sons. Hence Sagara was unhappy. Then he served an ascetic. The ascetic was pleased. He gave a boon. Sagara's first wife got a son. His name was Asamañja. The second wife begot 60,000 children. Time passed. All the children grew up. Prince Asamañja was extremely wicked. For fun, he used to throw the children of the city into water. Seeing them die he used to laugh with joy. Thus he killed many children.

People were dejected. They approached the king. They reported that Asamañja was wicked. Then the king called his ministers and told them about his son. He asked them "what should I do now ?" The ministers said - "Banish Asamañja the oppressor of people from the kingdom." The king accepted their decision. He banished his own son Asmañja. Oh ! how great is

the king's faith in righteousness !

Therefore the wise say 'in the interest of the family, one (child - an indiscriminate person) may be sacrificed.'

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. नृपस्य नाम किम् ?

२. राजकुमारः कीदृशः आसीत् ?

३. जनाः किमर्थं दुःखिताः अभवन् ?

४. कः निर्णयम् अयच्छत् ?

५. सज्जनाः किं वदन्ति ?

७. संस्कृतव्यवहारः

a) Read the following conversation.

शिक्षकः - ग्रन्थालये के के सन्ति ?

छात्रः - ग्रन्थालये ग्रन्थपालकः अस्ति । बालकाः महिलाः वृद्धाः च सन्ति ।

शिक्षकः - भारतदेशे महापुरुषाः के के आसन् ?

छात्रः - भारतदेशे रामकृष्णपरमहंसः आसीत् । समर्थरामदासः आसीत् । अहल्याबायी आसीत् । पाण्डवाः आसन् । ऋषयः च आसन् ।

शिक्षकः - गते भानुवासरे भवन्तः कुत्र आसन् ? कः कार्यक्रमः आसीत् ?

छात्रः - गते भानुवासरे वयं रवीन्द्रकलाक्षेत्रे आस्म । वार्षिकोत्सवः आसीत् ।

शिक्षकः - भवान् इदानीं कुत्र अस्ति ? सर्वे छात्राः कुत्र सन्ति ?

छात्रः - इदानीम् अहं शालायाम् अस्मि । वयं सर्वे शालायां स्मः ।

Learn the following conjugations of अस् root.
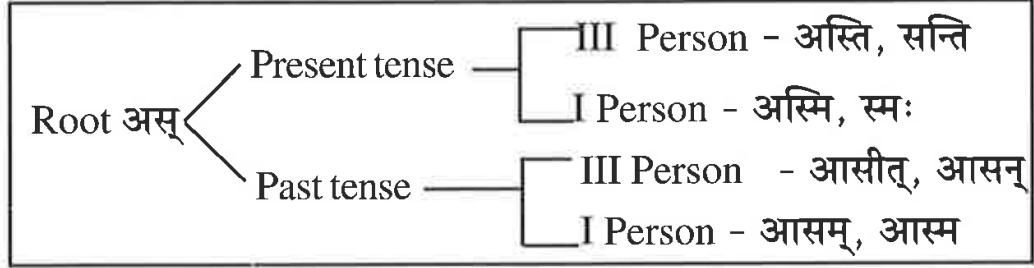
b) Some words commonly used in Samskrit conversation can be learnt from the following sentences.

१. **अपि** - Also

१. कृष्णः फलं खादति । रामः अपि फलं खादति ।

२. सः कथां पठति । सः कविताम् अपि पठति ।

२. **इति** - In this way (Thus)

१. 'सत्यं वद । धर्मं चर ।' इति तैत्तिरीयोपनिषत् वदति ।

२. 'उत्तिष्ठत जाग्रत' इति स्वामी विवेकानन्दः वदति ।

३. **एव** - Only

१. सः अन्नम् एव खादति ।

२. सा गृहम् एव गतवती ।

४. **अतः** - Therefore, So

१. अस्वास्थ्यम् अस्ति । अतः सः वैद्यालयं गच्छति ।

२. समयः नास्ति । अतः गृहं न गच्छामि ।

५. **च** - And

१. विवेकः आनन्दः च गच्छति ।

२. बालः संस्कृतं गणितं विज्ञानं च पठति ।

६. **यतः** Because/since

१. सः उपवासम् आचरति, यतः अद्य एकादशी ।

२. राधा रोदिति, यतः तस्याः उदरवेदना अस्ति ।

Construct your own sentences using the words above.

अभ्यासः -

I. Change the following sentences into past tense.

१. दिलीपः प्रसिद्धः राजा अस्ति । २. अहं काश्याम् अस्मि ।
३. बहवः ऋषयः भारते सन्ति । ४. वयं नगरे स्मः ।

II. Change the following sentences into present tense.

१. मम गृहे दश धेनवः आसन् । २. अद्य महती वृष्टिः आसीत् ।
३. अहं नर्तिका आसम् । ४. वयं बेलूरुनगरे आस्म ।

III. Translate the following sentences into Samskrit.

1. A rich man also experiences difficulty.
2. Monkeys live only on the tree.
3. He did not say "It is here only".
4. I study and work also.
5. I have interest, so I go to the assembly (conference).
6. There are no students in the school, because today is a holiday.

(Answers given below)

उत्तराणि -

(Here only the verbs are given. You write the complete sentence.)

I. १. आसीत्, २. आसम्, ३. आसन्, ४. आस्म ।

II. १. सन्ति, २. अस्ति. ३. अस्मि, ४. स्मः ।

III. १. धनिकः अपि कष्टम् अनुभवति । २. वानराः वृक्षे एव वसन्ति । ३. 'अत्र एव अस्ति' इति सः न उक्तवान् । ४. अहम् अध्ययनं सेवां च करोमि । ५. आसक्तिः अस्ति, अतः सभां गच्छामि । ६. शालायां छात्राः न सन्ति, यतः अद्य विरामः ।

८. सुभाषितम्

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ।।

An indiscriminate individual must be kept away in the interest of the family. If it is in the interest of the village a family must be sacrificed. A village may be abondoned for the sake of the country. One must leave the world for self realisation.

Answer to the riddle

पादरक्षा - Sandal

The word 'Guṇa' has two meanings :-

1. **Qualities** like pain, pleasure, etc.
2. Sandals have **thread** stiches.

Therefore they are regarded as posessing 'Guṇas.'

प्रवेशः- सप्तमः पाठः
प्रश्नाः

1. Translate into Samskrit the following sentences using words ending in क्तवतु suffix.
   1. Boys sang a song.
   2. People went home.
   3. A Snake caught a mouse.
   4. They (fem.) wrote the answer.
   5. Women bought a saree.
   6. A girl played in the morning.
2. Correct the mistakes in the following sentences.
   १. बालकः पठितवन्तः ।
   २. युवतयः गतवन्तः ।
   ३. सा उक्तवान् ।
   ४. मोदकं रामस्य रोचते ।
   ५. कुरूपिणी सुन्दरीम् असूयति ।
3. Answer the following questions.
   (a) How many Prefixes are there ?
   (b) What change has occurred by the addition of the prefi in the word 'प्रहरति' ?
   (c) What is wrong in 'अप्रहरत्' ?
   (d) What is the speciality in प्रतिष्ठते ?

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - अष्टमः पाठः

।। ज्ञातसारोऽपि खल्वेकः [१]सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि ।।

However learned a person may be, he gets doubts when he undertakes a work.

१. भाषाभ्यासः

Verb

Study the following sentences.

१. अहं **क्रीडित्वा** पठामि । = I study after playing.

२. सः **स्थित्वा** गायति । = He sings standing.

३. अम्बा पाकं **कृत्वा** परिवेषयति । = Mother serves after cooking.

४. चोरः आरक्षकं **दृष्ट्वा** धावितवान् । = A thief ran away after seeing the police.

५. एषा पाठं **पठित्वा** निद्रां करोति । = This person(fem) sleeps after reading the lesson.

६. सः शालां **गत्वा** पठति । = He studies after going to school.

७. अहं ग्रन्थं **दृष्ट्वा** लिखामि । = I write seeing the book.

८. अहं क्षीरं **पीत्वा** निद्रां करोमि । = I sleep after drinking milk.

---

[१]सन्दिग्धे - This is a verb. The meaning is "doubts or suspects."

९. सः **स्नात्वा** पूजां करोति । = He worships after bathing.

१०. अहम् अर्थं **ज्ञात्वा** वदामि । = I speak after knowing the meaning.

११. ते शब्दं **श्रुत्वा** भीतवन्तः । = They were scared after hearing the sound.

१२. बालाः अर्थं **पृष्ट्वा** ज्ञातवन्तः । = Children understood after asking for the meaning.

१३. भक्ताः देवं **स्मृत्वा** पूजयन्ति । = Devotees worship thinking of God.

१४. बालाः **पतित्वा** रुदन्ति । = Children cry after falling (down).

१५. त्वं छत्रं **गृहीत्वा** गच्छ । = You go taking the umbrella (with you).

१६. चोरः धनं **चोरयित्वा** नीतवान् । = A thief stole the money and took it away.

१७. त्वं माम् **उक्त्वा** गच्छ । = You tell me and go.

१८. ते फलं **खादित्वा** तृप्तिं प्राप्तवन्तः । = They felt satisfied after eating the fruit.

१९. बालकाः देवं **वन्दित्वा** गतवन्तः । = Boys went away after bowing to God.

In the above sentences words with क्त्वा (त्वा) suffix are used (Block lettered). When क्त्वा is suffixed to a root these forms are obtained.

उदा - क्रीड् + त्वा - क्रीडित्वा
पठ् + त्वा - पठित्वा

Note :

When two actions are done in succession by a single agent (कर्ता), क्त्वा suffix is added to the former root.

उदा - बालकः क्रीडति । बालकः पठति । = बालकः क्रीडित्वा पठति ।

Here, the boy does two actions namely playing and reading. By

adding **क्त्वा** to the first root, we get the form **क्रीडित्वा ।**
सुरेशः क्रीडति । रमेशः पठति । Here the subjects are different for both the actions. Hence, we cannot use **क्त्वा**. We should not say **सुरेशः क्रीडित्वा रमेशः पठति ।**

Some forms of the verbs change by the addition of **क्त्वा ।**

पृच्छति - पृष्ट्वा	वहति - ऊढ्वा
गच्छति - गत्वा	यच्छति - दत्त्वा
तिष्ठति - स्थित्वा	नयति - नीत्वा
गायति - गीत्वा	स्मरति - स्मृत्वा

Study the following sentences.

१. आरक्षकः चोरम् **अनुसृत्य** गतवान् । = A police went chasing the thief

२. चोरः धनम् **अपहृत्य** धावितवान् । = A thief ran away after stealing the money.

३. शास्त्रम् अभ्यस्य सः पण्डितः अभवत् । = He became a learned man after studying the lore.

४. भक्तः देवाय पुष्पाणि **समर्प्य** गतवान् । = The devotee went away after offering flowers to God.

५. सेवकः वृक्षात् **अवतीर्य** गतवान् । = Servant went away after climbing down from the tree.

६. त्वं रज्जुम् **आकृष्य** पश्य । = You pull the rope and see.

७. त्वं दीपं **निर्वाप्य** शयनं कुरु । = You sleep after putting off the lamp.

८. अहं सन्मार्गम् **आश्रित्य** गच्छामि । = I get on following the right path.

९. सः यन्त्रम् **उत्पाद्य** विक्रयणं करोति । = He manufactures the machine and sells it.

१०. बालकः **उत्थाय** वदति । = The boy gets up and speaks.

११. सः **उपविश्य** पठति । = He studies sitting down.

१२. कर्मकरी पात्रं **प्रक्षाल्य** गतवती । = The maid servant went away after washing the vessel.

१३. अर्चकः देवम् **अलङ्कृत्य** पूजयति । = The priest decorates (the idol of God) and worships God.

१४. जनाः क्षीरम् **उष्णीकृत्य** पिबन्ति । = People drink milk after heating it.

१५. निर्धनः धनं **व्ययीकृत्य** रोदिति । = A poor man cries after spending money.

In the above sentences, words with ल्यप् suffix are given in block letters. They are called ल्यबन्त words.

The क्त्वान्त word for 'हरति' is 'हृत्वा' । But क्त्वा becomes ल्यप् (य) when a verb has a prefix.

Eg. हरति → हृत्वा → (क्त्वा suffix)
अपहरति → अपहृत्य → (ल्यप् suffix)

You know that the first verb takes क्त्वा when the same subject is performing two actions. ल्यप् is also added in the same sense. It is suffixed only when a root is having a prefix.

Some examples -

परिहरति → परिहृत्य
समर्पयति → समर्प्य
आरोहति → आरुह्य
उपविशति → उपविश्य
प्रक्षालयति → प्रक्षाल्य

Cases

Sentences of Ablative case.

१. वृक्षात् पर्णम् अपतत् । = A leaf fell from the tree.

२. वृक्षेभ्यः फलानि पतन्ति । = Fruits fall from trees.

३. ग्रामीणः ग्रामात् आगच्छति । = A villager comes from the village.

४. देवताः स्वर्गात् आगच्छन्ति । = Gods come from heaven.

५. निर्झरः पर्वतात् प्रवहति । = A stream flows from the mountain.

६. गौरी आलस्यात् न पठति । = Due to laziness Gowri does not study.

७. नार्यः आतपात् ग्लायन्ति । = Women become pale due to Sun's heat.

८. तरुण्यः कौमुद्याः नन्दन्ति । = Young ladies enjoy because of moon light.

९. जन्तवः सूर्यात् जीवन्ति । = Animals live because of the Sun.

१०. हरिणः व्याघ्रात् त्रस्यति । = A deer is scared of the tiger.

११. गजाः सिंहात् त्रस्यन्ति । = Elephants fear the lion.

१२. नार्यः सर्पात् अत्रस्यन् । = Women were scared of the snake.

१३. अहं चोरेभ्यः अत्रस्यम् । = I got scared of robbers.

१४. भरतः लक्ष्मणात् पूर्वः । = Bharata was (born) before Lakṣmaṇa.

१५. लक्ष्मणः शत्रुघ्नात् पूर्वः । = Lakṣmaṇa was (born) before śatṛghna.

१६. वैशाखः चैत्रात् परः । = Vaiśākha is after Chaitra.

१७. भीमः युधिष्ठिरात् परः । = Bhīma is after Yudhiṣṭhira.

१८. आम्रफलं दाडिमात् श्रेष्ठम् । = Mango is superior to pomogranate.

१९. महाभारतं रामायणात् विस्तृतम् । = Mahābhārata is vaster than Rāmāyaṇa.

२०. कालिदासः भवभूतेः श्रेष्ठः । = Kālidāsa is greater than Bhavabhūti.

पञ्चमीविभक्तिरूपाणि

	पुंलिङ्गे	*स्त्रीलिङ्गे*	*नपुंसकलिङ्गे*
अकारान्तः	रामात् - रामेभ्यः	....	वनात् - वनेभ्यः
आकारान्तः	....	रमायाः - रमाभ्यः	....
इकारान्तः	हरेः - हरिभ्यः	मतेः - मतिभ्यः	दध्नः - दधिभ्यः
ईकारान्तः	....	लेखन्याः - लेखनीभ्यः	....
उकारान्तः	भानोः - भानुभ्यः	धेन्वाः - धेनुभ्यः	मधुनः - मधुभ्यः
ऋकारान्तः	पितुः - पितृभ्यः	मातुः - मातृभ्यः	....

सर्वनामशब्दाः

	पुंलिङ्गे	स्त्रीलिङ्गे	नपुंसकलिङ्गे
दकारान्तः 'तद्'शब्दः	तस्मात्-तेभ्यः	तस्याः-ताभ्यः	तस्मात्-तेभ्यः
दकारान्तः 'एतद्'शब्दः	एतस्मात्-एतेभ्यः	एतस्याः-एताभ्यः	एतस्मात्-एतेभ्यः
मकारान्तः 'किम्'शब्दः	कस्मात्-केभ्यः	कस्याः-काभ्यः	कस्मात्-केभ्यः
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्'शब्दः - मत् - अस्मत्			
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'युष्मद्'शब्दः - त्वत् - युष्मत्			

Some rules pertaining to the Ablative case

Generally when separation is denoted the ablative is used. In the sentence 'वृक्षात् पर्णं पतति', the leaf is separated from

the tree. So **वृक्ष** is in the ablative.

1. The words denoting the cause of fear used with verbs expressing 'fear', are in the Ablative case. Eg. **हरिणः व्याघ्रात् बिभेति** । The deer is afraid of the tiger, **व्याघ्रात्** is in the Ablative case.
2. When an object is separated from another the word denoting the thing from which something is separated and which is comparatively stable(the first substratum of the action of separation), gets the Ablative case. Eg - **वृक्षात् पर्णं पतति** ।

   Here **वृक्ष** is the first substratum of the action of separation between **वृक्ष** and **पर्णं** । Hence it is in the Ablative case.
3. When the adjectives (**गुणवाचकाः**) **पूर्वः** (earlier) **परः** (later) **श्रेष्ठः** (superior) etc. are used, the words denoting that with respect to which something is earlier, later or superior get the Ablative case.

   Eg - Bharata is elder to Lakṣmaṇa. To whom ? To Lakṣmaṇa (**लक्ष्मणात्**)

   Eg - **कालिदासः भवभूतेः श्रेष्ठः** । Kalidasa is superior to Bhavabhuti. Superior to whom ? To Bhavabhuti (**भवभूतेः** ।)

तः - From

In the sense of ablative case **'तः'** is added to words.

Eg - रामात् / रामतः, हरेः / हरितः, नद्याः / नदीतः, गुरोः / गुरुतः,
'रामात्' 'रामतः' There is no difference in meaning between these two forms.

Study attentively the following sentences for better acquaintance.

१. वृक्षात् पर्णं पतति । → वृक्षतः पर्णं पतति ।

२. बालः शालायाः आगतवान् । → बालः शालातः आगतवान् ।

३. शाखायाः फलं पतितम् । → शाखातः फलं पतितम् ।

४. भक्तेन देव्याः वरः प्राप्तः । → भक्तेन देवीतः वरः प्राप्तः ।

५. सः सरस्वत्याः पुस्तकं स्वीकृतवान् । → सः सरस्वतीतः पुस्तकं स्वीकृतवान् ।

अभ्यासः

I. (a) Write the क्त्वान्त forms of the following verbs.

Eg - पठति - पठित्वा ।

१. गच्छति .... । २. ध्यायति .... ।

३. स्मरति .... । ४. लिखति .... ।

५. करोति .... । ६. श्रृणोति .... ।

७. मिलति .... । ८. नयति .... ।

९. क्रीडति .... । १०. हरति .... ।

(b) Write the ल्यबन्त forms of the following verbs.

उदा - परिहरति - परिहृत्य ।

१. अवगच्छति .... । २. परिणयति .... ।

३. उपविशति .... । ४. उपदिशति .... ।

५. आगच्छति .... । ६. आकर्षति .... ।

७. निर्दिशति .... । ८. निर्माति .... ।

९. अपहरति .... । १०. अपसरति .... ।

II. (a) Combine the two sentences using **क्त्वान्त** forms.

Eg - सः पठति । सः गच्छति ।

सः पठित्वा गच्छति ।

१. रामः स्नाति । देवं पूजयति ।

....

२. हरिः धावति । लक्ष्यं प्राप्नोति ।

....

३. गुरुः पठति । अर्थं विवृणोति ।

....

४. सः वाक्यं लिखति । कण्ठस्थीकरोति ।

....

५. छात्रः वाक्यं स्मरति । वदति ।

....

६. सा गुरुं पृच्छति । अर्थं जानाति ।

....

७. सेवकः आदेशं श्रृणोति । तदनुगुणम् आचरति ।

....

८. गृहस्थः पञ्चाङ्गं पश्यति । तिथिं जानाति ।

....

(b) Combine the two sentences using **ल्यबन्त** form.

उदा - सः उपविशति । ध्यानं करोति ।

सः **उपविश्य** ध्यानं करोति ।

१. माता जलं परिवेषयति । अन्नं परिवेषयति ।

....

२. सेवकः रज्जुम् आकर्षति । नयति ।

....

३. दुष्टः कलहम् उत्पादयति । सन्तोषम् अनुभवति ।

....

४. कर्मकरी पात्राणि प्रक्षालयति । गृहं गतवती ।

....

५. त्वम् उत्तिष्ठ । नमस्कारं कुरु ।

....

६. त्वं मम गृहम् आगच्छ । विपणिं गच्छ ।

....

७. कपिः वृक्षम् आरोहति । इतस्ततः पश्यति ।

....

८. अहं ग्रन्थं परिशीलयामि । मित्राय प्रतिददामि ।

....

III. Write the ablative case forms of the following words.

उदा - पर्वतः - पर्वतात्

१. नगरम् .... । २. आकाशः .... ।

३. लता .... । ४. नदी .... ।

५. वृक्षाः .... । ६. गृहाणि .... ।

७. चोराः .... । ८. व्याघ्राः .... ।

९. शाखा .... । १०. कौमुदी ...... ।

IV. Answer the following questions is Samskrit.

१. केभ्यः फलानि पतन्ति ?

२. ग्रामीणः कुतः आगच्छति ?

३. तरुण्यः कस्याः नन्दन्ति ?

४. गजाः कस्मात् त्रस्यन्ति ?

५. नार्यः कस्मात् अत्रस्यन् ?

६. भीमः कस्मात् परः ?

७. चैत्रः कस्मात् पूर्वः ?

८. महाभारतं कस्मात् विस्तृतम् ?

(Note : Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

फलानि

१. आम्रफलम् = Mango २. पनसफलम् = Jackfruit

३. कदलीफलम् = Banana ४. सेवफलम् = Apple

५. द्राक्षाफलम् = Grapes ६. नारङ्गफलम् = Orange

७. जम्बूफलम् = Rose apple ८. खर्जूरः = Dates

९. कलिङ्गम् = Water - melon १०. मधुकर्कटी = Papaya

११. भल्लातकफलम् = Cashew nut.

पुष्पाणि

१. कमलम् = Lotus.
२. जपाकुसुमम् = Hibiscus.
३. मुकुलम् = bud
४. जाती = Jasmine variety.
५. मन्दारः = Coral flower.
६. पाटलम् = Rose.
७. सेवन्तिका = Sevantika
८. मल्लिका = Jasmine.
९. पारिजातम् = Parijatha
१०. शङ्खपुष्पम् = Conchflower
११. केतकी = Ketaka flower
१२. चम्पकपुष्पम् = Champak flower.

३. प्रहेलिका

अपदो दूरगामी च साक्षरो न च पण्डितः ।
अमुखः स्फुटवक्ता च यो जानाति स पण्डितः ।।

Without legs it moves far. It is full of letters but not a scholar. It speaks distinctly without mouth. The one who knows it is a scholar.

(**Answer** - See the Page No - 155)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

पार्वती

सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।
शरण्ये त्र्यम्बके देवि नारायणि नमोऽस्तु ते ।।

Salutation to you O' Goddess Pārvati. You are the auspicious one for all auspicious occasions. You are Śiva's consort and can fulfil all desires. You protect all those who take refuge in you.

अन्नपूर्णे सदापूर्णे शङ्करप्राणवल्लभे ।
ज्ञानवैराग्यसिद्ध्यर्थं भिक्षां देहि च पार्वति ।।

O ! Annapūrṇa, who is always Complete (perfect) O! Pārvati, the beloved of Śiva, you bestow on me knowledge and asceticism.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

अभिज्ञानशाकुन्तलम्

Kālidāsa wrote three plays -

मालविकाग्निमित्रम्, विक्रमोर्वशीयम्, and अभिज्ञानशाकुन्तलम्. Of these, Abhijnāna Śākuntalā is also known as Śākuntalā play. The story of Śakuntalā and Duṣyanta forms the plot of the drama. Duṣyanta was a राजर्षि - Royal sage. Śakuntalā was Viśvāmitra's daughter and sage Kaṇva's foster-daughter. The king went to the forest for hunting. He entered Kaṇva's hermitage in the forest. There he saw Śakuntalā. He made acquaintance with her. They married through Gāndharva rites. Promising Śakuntalā that he would send for her after Duṣyanta returned to his kingdom giving her the signet ring. Once sage Durvāsā paid a visit to the hermitage. Immersed in the thought of Duṣyanta, Śakuntalā did not notice the sage. Enraged, Durvāsā cursed Śākuntalā that she shall be forgotten by her husband. Śakuntalā did not know this then.When her friends requested the sage, the sage said that Duṣyanta would remember Śakuntalā only if he sees a memento. When Śakuntalā went to Duṣyanta it happened as predicted and Duṣyanta did not remember her. The signet ring was also lost. Finding no other way, Śakuntalā, along with her mother Menaka came to the hermitage of Mārīca. There she gave birth to Duṣyanta's son. He was Bharata.

When the lost ring was found by a fisherman, Duṣyanta remembered Śakuntalā. He regretted his mistake. Once the king had gone to heaven to help the Gods. On his return, he happened to be united with his wife and son at the hermitage of Mārīca. Being blessed by the sage Mārīca all of them returned to the kingdom happily. This is the plot of the play.

Abhijñāna Śākuntalā is the best art work in the whole of Samskrit literature. The following verse speaks of the greatness of the work which is ranked among the world's best classics.

काव्येषु नाटकं रम्यं तत्र रम्या शकुन्तला ।
तत्रापि च चतुर्थोऽङ्कः तत्र श्लोकचतुष्टयम् ।।

Among the Kāvyas, Nāṭaka is beautiful, there again Śākuntalānāṭaka is more beautiful. Wherein also, the fourth Act and within the Act, the four verses are considered the best.

६. कथा

साधूनां जीवनम्

गङ्गातीरे एकः साधुः आसीत् । सः साधुः बहु उपकारं करोति स्म । यः अपकारं करोति तस्यापि उपकारं करोति स्म । एकस्मिन् दिने सः गङ्गानद्यां स्नानं कर्तुं नदीं गतवान् । नदीप्रवाहे एकः वृश्चिकः आगतः । सः साधुः वृश्चिकं दृष्टवान् । तं हस्तेन गृहीतवान् । तीरे स्थापयितुं प्रयत्नं कृतवान् । किन्तु सः साधोः हस्तम् अदशत् । साधुः तं त्यक्तवान् । वृश्चिकः जले अपतत् । पुनः साधुः वृश्चिकं गृहीत्वा तीरे स्थापयितुं प्रयत्नं कृतवान् । पुनः वृश्चिकः हस्तम् अदशत् । एवम् अनेकवारं साधुः वृश्चिकं गृहीतवान् । वृश्चिकः अपि अदशत् ।

नदीतीरे एकः पुरुषः आसीत् । "साधुमहाराज ! अयं वृश्चिकः दुष्टः । सः पुनः पुनः दशति । भवान् किमर्थं तं हस्ते वृथा स्थापयति ? वृश्चिकं त्यजतु" इति उक्तवान् सः । तदा साधुः उक्तवान् - "वृश्चिकः क्षुद्रः जन्तुः । दंशनं तस्य स्वभावः । सः स्वस्य स्वभावं न त्यजति । अहं तु मनुष्यः । अहं मम परोपकारस्वभावं कथं त्यजामि ?" इति ।

यः अपकारिणाम् अपि उपकारं करोति सः एव साधुः भवति ।

The ways of good men

There was a saint on the banks of the Ganges. He used to help others. He was doing good even to those who did harm to him. Everyday he used to bathe in the river Ganges. One day he went to the river for bathing. There came a scorpion along the

stream. The saint took the scorpion in his hand and tried to place it on the bank. But the scorpion bit the hand of the saint. The saint dropped the scorpion. The scorpion fell into the water. Again the saint took out the scorpion and tried to place it on the bank. Again the scorpion bit his hand. Thus the saint took out the scorpion several times and the scorpion bit him.

There was a man on the bank of the river. He said - "O ! Lord of saints ! This scorpion is harmful. It bites again and again. Why do you unnecessarily hold the scorpion in your hand ? Leave it". The saint said - "The scorpion is a lowly insect. Biting is its nature. It does not give up its nature. But I am a man, How can I give up my nature of doing good to others ?"

He who does good even to the one who does harm to him, is alone a saint.

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. गङ्गातीरे कः आसीत् ?
२. साधुः किं करोति ?
३. वृश्चिकः किम् अकरोत् ?
४. कः साधुः भवति ?

७. संस्कृतव्यवहारः

किमर्थम् ? - Why ?

Study attentively the following statements and questions.

सः **पठनार्थं** विद्यालयं गच्छति । सः **किमर्थं** विद्यालयं गच्छति ?
सा **आरोग्यार्थं** योगासनं करोति । सा **किमर्थं** योगासनं करोति ?
वेङ्कटेशः **प्रवासार्थं** विदेशं गच्छति । वेङ्कटेशः **किमर्थं** विदेशं गच्छति ?
गृहस्थः **सन्तोषार्थं** दानं करोति । गृहस्थः **किमर्थं** दानं करोति ?

In the above questions किमर्थम् is the interrogative word. The

meaning of this word is "Why ?" or "What for ?" To enquire about the reason for any action it is used.

Using "**किमर्थम् ?**" put questions and practise.

कुत्र ? - Where ?

Study the following sentences.

दिनेशः वैद्यालयं गच्छति । दिनेशः **कुत्र** गच्छति ?
रमणः काश्यां वसति । रमणः **कुत्र** वसति ?
वेदा पूजागृहे अस्ति । वेदा **कुत्र** अस्ति ?
राजेन्द्रः वाटिकायां कार्यं करोति । राजेन्द्रः **कुत्र** कार्यं करोति ?

कुत्र is one of the seven interrogative words. It means "Where ?" Rameśa lives in Kāśi. To ask where does Rameśa live the question word कुत्र is used.

Write down ten questions using कुत्र and practise.

कुतः ? - From where ?

Study the following sentences.

सावित्री **कुन्दापुरतः** आगतवती । सावित्री **कुतः** आगतवती ?
राघवः घटीं **विदेशतः** आनयति । राघवः घटीं **कुतः** आनयति ?
फलानि **वृक्षतः** पतन्ति । फलानि **कुतः** पतन्ति ?
सा भोजनं **गृहतः** आनयति । सा भोजनं **कुतः** आनयति ?
सः जपमालां **काशीतः** आनीतवान् । सः जपमालां **कुतः** आनीतवान् ?

The question word कुतः is one of the seven क-sounds in Samskrit. The meaning of the word is 'From where ?'

Eg - सावित्री **कुन्दापुरतः** आगतवती । "Where from has Savitri come ?" In this sense the word कुतः is used.

Exercise

I. Two words are given below. Using the same write down the question and also the answer as in the example.

उदा - योगासनम् / आरोग्यार्थम्

i. सः किमर्थं योगासनं करोति ?

ii. सः आरोग्यार्थं योगासनं करोति ।

१. दानम् / पुण्यसम्पादनार्थम्

i. .... ?

ii. ....।

२. प्रवासः / सन्तोषार्थम्

i. .... ?

ii. ....।

३. क्रीडा / विनोदार्थम्

i. .... ?

ii. ....।

४. विद्यालयः / ज्ञानार्थम्

i. .... ?

ii. ....।

५. आपणः / क्रयणार्थम्

i. .... ?

ii. ....।

II. Using the two given words, make the question and answer as shown in the example.

उदा - विश्वनाथः - काशी

i. विश्वनाथमन्दिरं कुत्र अस्ति ?

ii. विश्वनाथमन्दिरं काश्याम् अस्ति ।

१. श्रीरामः - अयोध्या

i. .... ?

ii. .... ।

२. श्रीकृष्णः - मथुरा

i. .... ?

ii. .... ।

३. शारदा - शृङ्गगिरिः

i. .... ?

ii. .... ।

४. मञ्जुनाथः - धर्मस्थलम्

i. .... ?

ii. .... ।

५. विठ्ठलः - पण्डरापुरम्

i. .... ?

ii. .... ।

III. Given below are the things Girīśa bought for his younger sister's wedding. It is mentioned where he brought them from. Accordingly, write down the questions and answers.

उदा – | शाटिकाः / काञ्ची |

i. गिरीशः शाटिकाः काञ्चीतः आनीतवान् ।

ii. गिरीशः शाटिकाः कुतः आनीतवान् ?

| १. आभरणानि / मङ्गलूरु |

i. .... ।

ii. .... ?

| २. आसन्दाः / बेङ्गलूरु |

i. .... ।

ii. .... ?

| ३. मधुरम् / भाग्यनगरम् |

i. .... ।

ii. .... ?

| ४. कटाः / चेन्नै |

i. .... ।

ii. .... ?

| ५. शय्याः / पूणा |

i. .... ।

ii. .... ?

उत्तराणि –

I. १. सः किमर्थं दानं करोति ? सः पुण्यसम्पादनार्थं दानं करोति । २. सः किमर्थं प्रवासं करोति ? सः सन्तोषार्थं प्रवासं करोति । ३. सः किमर्थं क्रीडति ? सः विनोदार्थं क्रीडति । ४. सः किमर्थं विद्यालयं गच्छति ? सः ज्ञानार्थं विद्यालयं गच्छति । ५. सः किमर्थम् आपणं गच्छति ? सः क्रयणार्थम् आपणं गच्छति ।

II. १. श्रीराममन्दिरं कुत्र अस्ति ? श्रीराममन्दिरम् अयोध्यायाम् अस्ति ।
२. श्रीकृष्णमन्दिरं कुत्र अस्ति ? श्रीकृष्णमन्दिरं मथुरायाम् अस्ति ।
३. शारदामन्दिरं कुत्र अस्ति ? शारदामन्दिरं शृङ्गगिरौ अस्ति ।
४. मञ्जुनाथमन्दिरं कुत्र अस्ति ? मञ्जुनाथमन्दिरं धर्मस्थले अस्ति ।
५. विठ्ठलमन्दिरं कुत्र अस्ति ? विठ्ठलमन्दिरं पण्डरापुरे अस्ति ।

III. १. गिरीशः आभरणानि मङ्गलूरुतः आनीतवान् । गिरीशः आभरणानि कुतः आनीतवान् ? २. गिरीशः आसन्दान् बेङ्गलूरुतः आनीतवान् । गिरीशः आसन्दान् कुतः आनीतवान् ? ३. गिरीशः मधुरं भाग्यनगरतः आनीतवान् । गिरीशः मधुरं कुतः आनीतवान् ? ४. गिरीशः कटान् चेन्नैतः आनीतवान् । गिरीशः कटान् कुतः आनीतवान् ? ५. गिरीशः शय्याः पूणातः आनीतवान् । गिरीशः शय्याः कुतः आनीतवान् ?

८. सुभाषितम्

उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः ।
अपकारिषु यः साधुः स साधुरिति कीर्तितः ।।

If one is good to those who do good to him, of what merit is one's goodness ? It is only he who is good to even those who do harm to him, who is called a saint.

Answer to the riddle

समपत्रम् (Post Card)

प्रवेशः- अष्टमः पाठः
प्रश्नाः

1. Fill in the blanks with the क्त्वान्त forms of the verbs mentioned in brackets.

१. सः (गच्छति) .... पठति ।

२. सः (पठति) .... क्रीडति ।

३. सा (क्रीडति) .... लिखति ।

४. राम (लिखति) .... श्रृणोति ।

५. गीता (श्रृणोति) .... खादति ।

६. अहं (पिबामि) .... उत्तिष्ठामि ।

2. Give the ल्यप् ending forms of the following verbs.

१. अनु	+	सरति	....	२. प्र	+	सारयति	......
अनु	+	गच्छति	....	प्र	+	काशयति	......
अनु	+	धावति	....	प्र	+	दर्शयति	....
अनु	+	जीवति	....	प्र	+	क्षालयति	....
अनु	+	भवति	....	प्र	+	हरति	....
३. परि	+	हरति	....	४. निर्	+	दिशति	......
परि	+	णयति	....	निर्	+	गच्छति	......
परि	+	वेषयति	....	निर्	+	माति	....
परि	+	शीलयति	....	निर्	+	वापयति	....
परि	+	शोधयति	....	निर्	+	ईक्षते	....

3. Translate the following into Samskrit.

1. Leaves fall from a branch.
2. Money falls from the pocket.
3. I am afraid of dog.
4. Fortnight is shorter than a month
5. She does not work due to laziness.

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - नवमः पाठः

।। विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः ।।

Those, whose minds are not tempted even where there is cause for temptation, are alone brave.

१. भाषाभ्यासः

Verb

Study the following sentences.

१. सः विदेशं **गन्तुम्** इच्छति । = He wishes to go abroad.

२. एषः **पठितुं** विद्यालयं गच्छति । = This person (masculine) goes to school to study.

३. इयं गीतं **गातुम्** उत्तिष्ठति । = This person (feminine) stands up to sing a song.

४. भक्तः देवं **वन्दितुं** देवालयं गच्छति । = A devotee goes to the temple to worship.

५. अहं **क्रीडितुं** क्रीडाङ्गणं गच्छामि । = I go to the play ground to play.

६. अम्बा **पक्तुं** महानसं प्रविशति । = Mother enters the kitchen to cook.

७. सः **खादितुम्** उपाहारमन्दिरं गच्छति । = He goes to a hotel to eat.

८. सा जयं **प्राप्तुं** वेगेन धावति । = She runs fast to get victory.

९. सर्वे चित्रं **द्रष्टुम्** इच्छन्ति । = All want to see the picture.

१०. वयम् अरण्यं **द्रष्टुं** गच्छामः । = We go to see the forest.

११. स्नानं **कर्तुं** जलमेव नास्ति । = There is no water to have bath.

१२. सिंहः जलं **पातुं** नदीं गच्छति । = A lion goes to the river to drink water.

१३. सः **स्नातुं** नदीं गतवान् । = He went to the river to take bath.

१४. अहं सङ्गीतं **श्रोतुम्** इच्छामि । = I wish to listen to music.

१५. सा कथां **लेखितुम्** इच्छति । = She wishes to write a story.

१६. छात्रः प्रश्नं **प्रष्टुम्** उद्युक्तः । = A student began/is preparing to ask a question.

१७. कः दीर्घकालं **जीवितुं** न इच्छति ? = Who does not wish to live long ?

१८. पिता कथां **वक्तुम्** इच्छति । = Father wishes to tell a story.

१९. शीघ्रम् **उत्थातुं** प्रयत्नं कुरु । = Try to get up early.

२०. सा नूतनां शाटिकां **धर्तुम्** इच्छति । = She wishes to wear a new saree.

The block lettered words above have 'तुमुन्' suffix. When a 'तुमुन्' is suffixed to a धातु, we get the above forms.

उदा - गम् + तुमुन् = गन्तुम्

पठ् + तुमुन् + पठितुम्

विशेषः

Whenever we put a question to know the purpose of an action - like Why ? What for ? the reply we get is a word ending in 'तुमुन्' suffix.

Eg - अहं पठितुं गच्छामि = I go to study.
Why do I go ? To study - पठितुम् ।
सः द्रष्टुम् अगच्छत् । He went to see.
What for did he go ? To see. द्रष्टुम् ।

'तुमुन्' causes variations in some roots.

Eg नयति - नेतुम्
पचति - पक्तुम्
नमति - नन्तुम्
गायति - गातुम्
पश्यति - द्रष्टुम्
लिखति - लेखितुम्
गच्छति - गन्तुम्
मिलति - मेलितुम्
पृच्छति - प्रष्टुम्
पिबति - पातुम्
तिष्ठति - स्थातुम्
यच्छति - दातुम्

Study the following sentences.

१. बालकः अध्ययनं करोति । = A boy is studying.
२. मुनिः उपदेशं करोति । = A sage gives advice.
३. विक्रयिकः विक्रयणं करोति । = A seller sells.
४. पाचकः पाकं करोति । = A cook cooks.

५. चोराः पलायनं कृतवन्तः ।	= Thieves ran away.
६. सः शयनं कृतवान् ।	= He slept.
७. जनाः सम्माननं कृतवन्तः ।	= People honoured (him/her).
८. सेविका सम्मार्जनं करोति ।	= A maid - servant sweeps.
९. धार्मिकः सेवां करोति ।	= A religious person serves.
१०. सः उत्प्रेक्षां करोति ।	= He exaggerates.
११. सा उपयोगं करोति ।	= She uses.
१२. ग्रामीणः सञ्चयं करोति ।	= A villager saves.
१३. एषः भोजनं करोति ।	= This person (masculine) has a meal.
१४. कृषिकः सङ्ग्रहं करोति ।	= A farmer collects.
१५. अध्यापकः भर्त्सनं करोति ।	= The teacher scolds.

In all the sentences above, the verb is split up into two words as अध्ययनं करोति, उपदेशं करोति, विक्रयणं करोति etc., using the common verb करोति ।

We can use a single verbal form instead of the above.

Eg - अध्ययनं करोति - अधीते
उपदेशं करोति - उपदिशति
विक्रयणं करोति - विक्रीणीते

Both the expressions mean the same. But the formation of the sentence is slightly different.

उदा -

अ	आ
१. बालकः पुस्तकम् अधीते ।	बालकः पुस्तकस्य अध्ययनं करोति ।
२. मुनिः सत्यम् उपदिशति ।	मुनिः सत्यस्य उपदेशं करोति ।
३. विक्रयिकः फलं विक्रीणीते ।	विक्रयिकः फलस्य विक्रयणं करोति ।

Study the sentences in अ and आ columns above. In अ column, the object of the sentence governs Accusative case - पुस्तकम्, सत्यम्, फलम्... The same object is in Genitive Case in आ column like पुस्तकस्य, सत्यस्य, फलस्य.

You must know that when a single verbal form is used the object governs the Accusative case and when the verb is split up as ... करोति it governs the Genitive case.

To understand better study the following pairs of sentences with Accusative and Genitive cases.

Acc.case for the object	**Gen.case for the object**
१. कपिः वनं नाशयति ।	कपिः वनस्य नाशनं करोति ।
२. जनाः सज्जनान् प्रशंसन्ति ।	जनाः सज्जनानां प्रशंसां कुर्वन्ति ।
३. परीक्षकः गुणं परीक्षते ।	परीक्षकः गुणस्य परीक्षां करोति ।
४. कार्यशीलः साधनम् उपयुङ्क्ते ।	कार्यशीलः साधनस्य उपयोगं करोति ।
५. अध्यापकः व्याकरणम् अध्यापयति ।	अध्यापकः व्याकरणस्य अध्यापनं करोति ।
६. सः द्वारं पिदधाति ।	सः द्वारस्य पिधानं करोति ।
७. निर्धनः धनं सञ्चिनोति ।	निर्धनः धनस्य सञ्चयं करोति ।
८. सा वीणाम् अभ्यस्यति ।	सा वीणायाः अभ्यासं करोति ।
९. कर्मकरः सस्यं सिञ्चति ।	कर्मकरः सस्यस्य सेचनं करोति ।
१०. नायकः जनान् प्रोत्साहयति ।	नायकः जनानां प्रोत्साहनं करोति ।
११. सभ्यः वादम् उपस्थापयति ।	सभ्यः वादस्य उपस्थापनं करोति ।
१२. आपणिकः पुस्तकं विक्रीणीते ।	आपणिकः पुस्तकस्य विक्रयणं करोति ।
१३. छात्रः नियमम् उल्लङ्घते ।	छात्रः नियमस्य उल्लङ्घनं करोति ।
१४. दुष्टः सज्जनं वञ्चयते ।	दुष्टः सज्जनस्य वञ्चनां करोति ।

१५. गृहस्थः अतिथिम् अनुरुणद्धि । गृहस्थः अतिथेः अनुरोधं करोति ।

Now, a step ahead. Examine the sentences with Genitive Case. Here the words like नाशनम्, अध्यापनम्, सेचनम्, उपस्थापनम् ... etc. are used. All these are भावद्योतक words that convey action.(Destruction, teaching ... etc) भाव in Samskrit means क्रिया । Such words govern the genitive case.

उदा - पुस्तकस्य अध्ययनम्
ग्रन्थस्य पठनम्
द्वारस्य पिधानम्
पाठस्य स्मरणम्
धनस्य सञ्चयः
गुणस्य परीक्षा

In common usage भावद्योतक words are used with 'अनन्तरम्' and 'पूर्वम्' very often. Here the कर्मपद and the भावद्योतक word get षष्ठीविभक्ति when अनन्तरम् is used. In the case of पूर्वम् the कर्मपद gets षष्ठी and the भावद्योतक word पञ्चमी ।

उदा - १. सः **पुस्तकस्य** पठनस्य अनन्तरं स्नानं करोति ।
२. सः **ग्रन्थस्य** परिशीलनस्य अनन्तरं शेते ।
३. सा **देवस्य** पूजनात् पूर्वं स्नाति ।
४. सज्जनः **नीतेः** उपदेशात् पूर्वं स्वयम् आचरति ।
५. कर्मकरी **पात्रस्य** प्रक्षालनात् पूर्वं जलं सङ्गृह्णाति ।
६. **कार्यक्रमस्य** समाप्तेः अनन्तरं जनाः गच्छन्ति ।
७. **वृष्टेः** आगमनात् पूर्वं त्वं गृहं गच्छ ।
८. **लेखन्याः** क्रयणस्य अनन्तरं धनं देहि ।
९. **फलस्य** खादनात् पूर्वं हस्तं क्षालय ।
१०. **देवस्य** प्रार्थनायाः अनन्तरं सः गतवान् ।

Case

Genitive case sentences.

१. **सूर्यस्य** उदयः भवति । = The Sun rise occurs.

२. **नद्याः** जलं प्रवहति । = The water of a river flows.

३. **तरोः** पर्णानि दीर्घाणि । = The leaves of the tree are long.

४. **गुरोः** पुत्रः पठति । = Teacher's son reads.

५. **चन्द्रिकायाः** धवलता शोभते । = The brightness of moonlight is nice.

६. **बुद्धेः** तीक्ष्णतां पश्य । = Look at the sharpness of mind !

७. **अग्नेः** ज्वाला रक्ता । = The flame of fire is red.

८. **अतिथेः** आगमनं भवति । = The arrival of guest occurs. (The guest arrives)

९. एतानि **नारीणाम्** आभरणानि । = These are the ornaments of ladies.

१०. **बन्धूनां** गृहाणि विशालानि । = The houses of relatives are big.

११. जनाः **रवेः** उदयं पश्यन्ति । = People watch the Sun rise.

१२. **देवानां** गुरुः बृहस्पतिः । = Bṛhaspati is the teacher of Gods.

१३. **शुक्राचार्यस्य** शिष्याः असुराः । = Śukrācārya's disciples are demons.

१४. **वाप्याः** जलं शीतलम् । = Well - water is cold.

१५. **उष्णोदकस्य** पानम् आरोग्याय । = Drinking (of) hot water is healthy.

१६. **पाण्डोः** पुत्रः धर्मराजः । = Dharmaraja was Pandu's Son.

१७. **कुन्त्याः** पुत्रः कर्णः । = Karṇa was Kuntī's son.

१८. **गिरीणां** शिखराणि रम्याणि । = The peaks of mountains are beautiful.

१९. **कवेः** पद्यानि रमणीयानि । = The poems of a poet are beautiful.

२०. **अभिमन्योः** पौत्रः जनमेजयः । = Janamejaya was the grand son of Abhimanyu.

२१. **पार्वत्याः** पुत्रः गणपतिः । = Gaṇapati is Pārvartī's son.

२२. **गणपतेः** चत्वारः हस्ताः । = Gaṇapathi has four hands.

२३. **पाण्डवानां** धर्मराजः श्रेष्ठः । = Dharmarāja is the best among Pāṇḍavās.

२४. **छात्राणां** बालिकाः बुद्धिमत्यः । = Among students girls are intelligent.

२५. **वृक्षाणां** नारिकेलः श्रेष्ठः । = Coconut tree is the best among trees.

षष्ठीविभक्तिरूपाणि

	पुंलिङ्गे	*स्त्रीलिङ्गे*	*नपुंसकलिङ्गे*
अकारान्तः	रामस्य - रामाणाम्	....	वनस्य - वनानाम्
आकारान्तः	--- ---	रमायाः - रमाणाम्	--- ---
इकारान्तः	हरेः - हरीणाम्	मतेः - मतीनाम्	दध्नः - दध्नाम्
ईकारान्तः	--- ---	नद्याः - नदीनाम्	--- ---
उकारान्तः	गुरोः - गुरूणाम्	धेनोः- धेनूनाम्	मधुनः - मधूनाम्
ऋकारान्तः	पितुः - पितॄणाम्	मातुः - मातॄणाम्	------

सर्वनामशब्दाः

	पुंलिङ्गे	स्त्रीलिङ्गे	नपुंसकलिङ्गे
दकारान्तः 'तद्'शब्दः	तस्य-तेषाम्	तस्याः-तासाम्	तस्य-तेषाम्
दकारान्तः 'एतद्'शब्दः	एतस्य-एतेषाम्	एतस्याः-एतासाम्	एतस्य-एतेषाम्
मकारान्तः 'किम्'शब्दः	कस्य-केषाम्	कस्याः-कासाम्	कस्य-केषाम्
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्'शब्दः - मम - अस्माकम्			
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'युष्मद्'शब्दः - तव - युष्माकम्			

Some rules of Genitive Case

1. The response for questions like 'whose ?' 'of which ?', are 'his' 'their' 'of them'. This reply will be in Genitive case.
   Eg - गुरोः पुत्रः = Teacher's son. Whose son ? गुरोः of teacher.
2. Genitive case is used for the words meaning 'Among these'
   Eg - पाण्डवानां धर्मराजः ज्येष्ठः Dharmarāja is the eldest among Paṇḍavās.

अभ्यासः

I. Use तुमन् ending words instead of dative case ending words.

उदा - सः (गमनाय) गन्तुम् इच्छति ।

१. रामः (पठनाय) .... गतवान् ।

२. छात्रः (लेखनाय) .... इच्छाति ।

३. अहं (प्रश्नाय) .... इच्छामि ।

४. बालाः (क्रीडनाय) .... प्रवृत्ताः ।

५. सर्वे (दर्शनाय) .... गताः ।

६. अहं (श्रवणाय) .... उद्युक्तः ।

७. सः (क्रयणाय) .... विपणिं गतः ।

८. सा (गानाय) .... वेदिकाम् आरोहति ।

II. Make two sentences with each pair of sentences as shown in the example.

पूर्वम् अनन्तरम्

उदा - रामः फलं खादति । गृहं गच्छति ।

१. रामः फलस्य खादनस्य अनन्तरं गृहं गच्छति ।

२. रामः गृहस्य गमनात् पूर्वं फलं खादति ।

अ. हरिः भक्तं पश्यति । वरं ददाति ।

१. हरिः .... अनन्तरं .... ।

२. हरिः .... पूर्वं .... ।

आ. गुरुः योग्यतां परिशीलयति । नीतिं बोधयति ।

१. गुरुः .... अनन्तरं .... ।

२. गुरुः .... पूर्वं .... ।

इ. गीता वृष्टिम् अवलोकते । छत्रं प्रसारयति ।

१. गीता .... अनन्तरं ....।

२. गीता .... पूर्वं .... ।

ई. छात्रः वाक्यं स्मरति । उत्तरं लिखति ।

१. छात्रः .... अनन्तरं .... ।

२. छात्रः .... पूर्वं .... ।

उ. माता तण्डुलं क्षालयति । अन्नं करोति ।

१. माता .... अनन्तरम् .... ।

२. माता .... पूर्वं .... ।

III. Fill up the blanks with the Genitive case form of the word given in brackets.

उदा - (रामः) रामस्य पिता दशरथः ।

१. (लक्ष्मणः) .... अग्रजः रामः ।

२. (कैकेयी) .... पुत्रः भरतः ।

३. (कौसल्या) .... पुत्रः रामः ।

४. (सुमित्रा) .... पतिः दशरथः ।

५. (सूर्यः) .... उदयः रमणीयः ।

६. (रविः) .... किरणाः उग्राः ।

७. (भानुः) .... सारथिः अरुणः ।

८. (आचार्यः) .... उपदेशं शृणु ।

९. (गुरुः) .... उपदेशं पालय ।

१०. (अध्यापिका) .... उपदेशम् अनुसर ।

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

पाकशालासाधनानि

१. लवित्रम् = Small sickle. २. ईली = A Big knife (fixed to a wooden plank).

३. छुरिका = Knife. ४. दर्वी = Ladle (Big spoon).

५. रन्ध्रदर्वी = Sieved spoon. ६. वेल्लनी = Rolling pin.

७. पेषणयन्त्रम् = Grinder. ८. बाष्पस्थाली = Cooker.

९. स्थालिका = Plate. १०. चषकः = Tumbler.

११. चमसः = Spoon(small). १२. द्रोणी = Bucket.

१३. भ्राष्ट्रम् = Deep frying pan. १४. पिष्टपचनम् = A

shallow pan (tava).

१५. शूर्पः = Winnowing Basket. १६. पट्टः = Grind-stone.
१७. उलूखलम् = Grinder. १८. मन्थानः = Churning stick.
१९. सन्दंशः = Tongs २०. कलशः = Vessel (round).
२१. शीतकम् = Fridge. २२. उष्णरक्षकम् = Flask.
२३. तापकः = Boiler. २४. मिश्रकम् = Mixer.

३. प्रहेलिका

वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजः त्रिणेत्रधारी न च शूलपाणिः ।
त्वग्वस्त्रधारी न च सिद्धयोगी जलं च बिभ्रन्न घटो न मेघः ।।

It lives on top of the tree, but it is not the lord of birds. It has three eyes, but it is not God Śiva. It wears clothes made of skin, but it is not a mendicant. It contains water, but is neither a pot nor a cloud. What is it ?

(**Answer** - See the Page No - 174)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

Rama

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ।।

Salutations to Sri Rāma, the lord of Sītā. He is most sacred. He exudes happiness like the moon and He is the Supreme God. Hence, He is the Lord of the Universe who has taken birth as a king of Raghu dynasty.

आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसम्पदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ।।

I bow to SriRāma again and again; Rama who is the remover of difficulties, bestower of all kinds of wealth; and who is loved by all the people.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

उत्तररामचरितम्

The author of this play is Bhavabhūti.The story of abandonment of Sītā found in the Uttarakāṇḍa of Rāmāyaṇa, is the theme of this drama.

Soon after the coronation of Rāma, the elders Kausalyā and others went to Ṛṣyaśṛṅga's hermitage. In Ayodhya, when Sītā was resting on the lap of Rāma a spy came and reported to Rāma the rumour about Sītā prevalent among the people. Rāma decided to abandon Sītā and sent her away to the forest. The twin sons of Sītā Lava and Kuśa were born and they grew up in the hermitage of Vālmīki. Meanwhile Rāma decided to perform the अश्वमेध (horse sacrifice) in Ayodhya and sent the sacrificial horse on expedition. Lava bound the horse that came to the forest. On that score there was a fight between Kuśa and Candraketu, the son of Lakṣmaṇa. At that juncture, Rāma arrived there and stopped the fight. Then all of them came to know one another. The great sage Vālmīki presented Sītā with Lava and Kuśa to Rāma.

Bhavabhūti has introduced some changes in the story of Rāmāyaṇa to make it effective as a drama. This play occupies a place of merit in Samskrit literature.

'उत्तरे रामचरिते भवभूतिः विशिष्यते'

६. कथा

सहसा विदधीत न क्रियाम्

एकस्मिन् ग्रामे एका महिला वसति स्म । सा एकं नकुलं पालयति स्म । नकुलस्य विषये तस्याः बहुप्रीतिः आसीत् । महिलायाः एकः शिशुः अपि आसीत् । तस्याः गृहस्य समीपे जलं न आसीत् । जलम् आनेतुं सा दूरं

गच्छति स्म ।

एकस्मिन् दिने जलम् आनेतुं सा अगच्छत् । गृहे कोऽपि न आसीत् । तस्याः शिशुः निद्रितः आसीत् । महिला बहिः गता । तदा एकः सर्पः गृहम् आगतः । नकुलः सर्पम् अपश्यत् । सर्पः शिशुसमीपम् अगच्छत् । नकुलः तत्क्षणे एव सर्पस्य उपरि अपतत् । क्षणमात्रेण एव सः सर्पम् अमारयत् ।

महिला जलं गृहीत्वा आगता । द्वारे एव नकुलः उपविष्टः । महिला नकुलस्य मुखम् अपश्यत् । नकुलस्य मुखं रक्तमयम् ! सा अचिन्तयत् - 'अयं नकुलः मम शिशुम् अखादत् । अतः एव अस्य मुखं रक्तम्' इति । सा तत्क्षणे एव एकं शिलाखण्डं नकुलस्य उपरि अक्षिपत् । नकुलः मृतः । अनन्तरं सा गृहस्य अन्तः गता । तत्र शिशुः क्रीडति !! तत्रैव मृतं सर्पम् अपश्यत् । सा बहु दुःखिता अभवत् । अविचारेण मया नकुलः संहृतः इति सा पश्चात्तापेन पीडिता अभवत् ।

अतः किमपि कार्यं सहसा न कर्तव्यम् । विचारं कृत्वा एव कर्तव्यम् ।

Hasty Action Should be Avoided

There lived a woman in a village. She had reared a mongoose. She had great affection towards the mongoose. She had a baby also. Water was not avilable near her house. She used to go far to bring water.

One day she went to bring water. There was nobody in the house. Her baby was sleeping. The lady went out. Then a serpent came into the house. The mongoose saw the serpent. The serpent went near the child. Immediately the mongoose fell on the serpent. Within a moment it killed the serpent.

The woman came back with water. The mongoose was sitting at the door itself. She saw the mouth of the mongoose. It was smeared with blood. She thought - "This mongoose has eaten my baby. That is why its mouth is bloody." Immediately

she threw a stone at the mongoose. The mongoose died. Then she entered the house. There the baby was playing. She saw the serpent lying dead just there. She was very sad. She repented thinking that she had killed the mongoose without clearly understanding the situation.

Hence one should not do anything in haste. One should think well and act.

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. ग्रामे का वसति स्म ?
२. सा किमर्थं दूरं गच्छति स्म ?
३. नकुलः कम् अपश्यत् ?
४. नकुलस्य मुखं कथम् आसीत् ?
५. महिला किम् अचिन्तयत् ?

७. संस्कृतव्यवहारः

कदा ? When ?

Study the following setences.

१. सूर्योदयः **प्रातः** भवति । सूर्योदयः **कदा** भवति ?

२. सीता **सायं** नृत्याभ्यासं करोति । सीता **कदा** नृत्याभ्यासं करोति ?

३. पितामहः **परश्वः** आगमिष्यति । पितामहः **कदा** आगमिष्यति ?

४. ते **ह्यः** आगताः आसन् । ते **कदा** आगताः आसन् ?

५. **अद्य** कृष्णस्य जन्मदिनोत्सवः । कृष्णस्य जन्मदिनोत्सवः **कदा** ?

The meaning of 'कदा' is "When?" The sun rises in the morning. When is the Sun-rise ?

(The reply for 'कदा' can be given in locative case also.

Eg - भरतनाट्यप्रदर्शनं **कदा** भविष्यति ?

भरतनाट्यप्रदर्शनम् **अन्तिमभानुवासरे** भविष्यति ।

(The Loc.case will be introduced in the next lesson.)

सप्त ककाराः

You have learnt till now the seven words for questioning. They are popular as **सप्त ककाराः** । Let us recapitulate them once. किम् - What ?, कुत्र - Where ?, कति - How many ?, कदा - When ?, कुतः - From where ?, कथम् - How ?, किमर्थम् - Why ?

Learning these questioning words not only makes conversation easier but also helps in understanding the language very well. Let us see an example for each of these.

१. श्रीकृष्णः कुचेलस्य मित्रम् । **कः** कुचेलस्य मित्रम् ?
२. श्रीहरिः अयोध्यां गच्छति । श्रीहरिः **कुत्र** गच्छति ?
३. रामस्य षट् अङ्गुल्यः सन्ति । रामस्य **कति** अङ्गुल्यः सन्ति ?
४. मातामही सप्तवादने आगतवती । मातामही **कदा** आगतवती ?
५. राष्ट्रपतिः चेन्नैतः आगमिष्यति । राष्ट्रपतिः **कुतः** आगमिष्यति ?
६. बालमुरली मधुरं गायति । बालमुरली **कथं** गायति ?
७. दीपिका आरोग्यार्थं हसति । दीपिका **किमर्थं** हसति ?

अभ्यासः

I. Make questions with the following sentences with reference to the underlined words.

१. स्वातन्त्र्यदिनोत्सवः परश्वः ।
२. सुरेन्द्रः अमरनाथं श्वः गमिष्यति ।
३. वाग्देवी प्रातः गतवती ।
४. इदानीम् अध्यापकः पाठयति ।
५. प्रपरह्यः पितामहः आगतः आसीत् ।

II. किम्, कति, कुत्र, कदा, कुतः, कथं, किमर्थम् - Make questions

using these seven questioning words with reference to the underlined words.

१. शिवानन्दः देहलीनगरे वसति ।

२. अम्बिका गोकर्णतः आगतवती ।

३. भवतः माता रमादेवी ।

४. पितामही विनोदार्थं नृत्यति ।

५. आपणे सप्त जनाः सन्ति ।

६. विमला त्रिवादने मिलितवती ।

७. श्रीधरः सुन्दरः अस्ति ।

८. सः उच्चैः सम्भाषणं करोति ।

९. जलम् उपरिष्टात् पतति ।

१०. सः दश वाक्यानि अवदत् ।

III. Fill in the blanks with the interrogative word suitable to the answer shown in brackets.

१. आरोग्यं .... अस्ति ? (सम्यक्)

२. लेखनी .... अस्ति ? (गृहे)

३. तत्र .... जनाः सन्ति। (दश)

४. सः .... आगतवान् ? (अध्ययनाय)

५. रमेशः .... आगतवान् ? (ह्यः)

६. एतत् .... आनीतवान् भवान् ? (आपणतः)

७. भवतः पिता .... गतवान् ? (कार्यालयम्)

८. अङ्गणे .... बालाः सन्ति ? (पञ्चदश)

९. छात्राः .... धावन्ति ? (वेगेन)

१०. शब्दः .... आगच्छति ? (दूरतः)

(Answers on the next page)

८. सुभाषितम्

न किञ्चित् सहसा कार्यं कार्यं कार्यविदा क्वचित् ।
क्रियते चेत् विविच्यैव तस्य श्रेयः करस्थितम् ।।

Never should a wise man do a work in haste. If he does it with due deliberation success is surely in his hands.

Answer to the Riddle

नारिकेलम् (Coconut)

उत्तराणि –

I. १. स्वातन्त्र्यदिनोत्सवः कदा ? २. सुरेन्द्रः अमरनाथं कदा गमिष्यति ? ३. वाग्देवी कदा गतवती ? ४. कदा अध्यापकः पाठयति ? ५. कदा पितामहः आगतः आसीत् ?

II. १. शिवानन्दः कुत्र वसति ? २. अम्बिका कुतः आगतवती ? ३. रमादेवी का ? ४. पितामही किमर्थं नृत्यति ? ५. आपणे कति जनाः सन्ति ? ६. विमला कदा मिलितवती ? ७. श्रीधरः कथम् अस्ति ? ८. सः कथं सम्भाषणं करोति ? ९. जलम् कुतः पतति ? १०. सः कति वाक्यानि अवदत् ?

III. १. कथम्, २. कुत्र, ३. कति, ४. किमर्थम्, ५. कदा, ६. कुतः, ७. कुत्र, ८. कति, ९. कथम्, १०. कुतः ।

प्रवेशः- नवमः पाठः

प्रश्नाः

1. Construct sentences using तुमुन्नन्त words as shown in the example.

   (पठनम्. अध्ययनम्, लेखनम्, क्रीडनम्, सेवा, त्यागः)

   उदा - ज्ञानम् - अहम् ज्ञातुम् इच्छामि ।

   १. अहं .... इच्छामि । २. अहं .... इच्छामि ।

   ३. अहं .... इच्छामि । ४. अहं .... इच्छामि ।

   ५. अहं .... इच्छामि । ६. अहं .... इच्छामि ।

2. Using the two words given answer the question 'भवान् किं कर्तुम् इच्छति ?'

   उदा - (पुस्तकम् / पठनम्) अहं पुस्तकस्य पठनं कर्तुम् इच्छामि ।

   १. ग्रन्थः / परिशीलनम् .... ।

   २. समाजः / सेवा .... ।

   ३. संस्था / आरम्भः .... ।

   ४. गीता / अध्ययनम् .... ।

   ५. वस्त्रम् / प्रक्षालनम् .... ।

3. Translate the following into Samskrit.

   1. Branch of the tree is long.
   2. School children play.
   3. Śukrācārya is the Guru of Asuras.
   4. Kaca is the disciple of Śukrācārya.
   5. Srīkrisṇa is the guide of Pāṇdavas.
   6. Devotees of Gaṇapati are everywhere.

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - दशमः पाठः

।। गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः।।

Virtues alone are the ground of respect in virtuous persons and not their sex or age.

१. भाषाभ्यासः

LAKĀRAS : (लकाराः)

A verb root takes 10 kinds of affixes, viz., लट्, लिट्, लुट्, ऌट्, लेट्, लोट्, लङ्, लिङ्, लुङ्, and ऌङ् to convey tenses and moods. Since the letter ल is common to all the ten they are designated as Lakāras. Among these लेट् lakāra is used only in the Vedas. However, the lakāras are still 10 in number in classical Samskrit since लिङ् lakāra is further divided into विधिलिङ् and आशीर्लिङ् ।

All these lakāras are substituted by तिङ्. A word ending in a तिङ् affix is a तिङन्त and it is a verb (क्रियापदम्).

तिङ् affixes or conjugational affixes are totally 18 in number. They are classified into 2 groups of nine each. The first group is named as परस्मैपद the 2nd group as आत्मनेपद. Each of these is again divided into प्रथमपुरुष (III person), मध्यमपुरुष (II Person), and उत्तमपुरुष (I Person) and एकवचन (Singular), द्विवचन (Dual) and बहुवचन (Plural) as given below:

		Sing.	Dual.	Plu.	
प्रथमपुरुष	(III person)	तिप्	तस्	झि	
मध्यमपुरुष	(II Person)	सिप्	थस्	थ	परस्मैपदम्
उत्तमपुरुष	(I Person)	मिप्	वस्	मस्	
प्रथमपुरुष	(III person)	त	आताम्	झ	
मध्यमपुरुष	(II Person)	थास्	आथाम्	ध्वम्	आत्मनेपदम्
उत्तमपुरुष	(I Person)	इट्	वहिङ्	महिङ्	

An abbreviation (प्रत्याहार) is got by adding ति of तिप् and ङ् of महिङ्. Therefore तिङ् stands for the 18 affixes. These assume different forms in different lakāras. Together they are known as तिङ् and लट्, लिट् etc., (as the case may be). For this very reason all the verbal forms are referred to as तिङन्ताः ।

Eg. अभवत् (लङ्) तिप् affix has became त् .

भवतु (लोट्) तिप् affix has became तु.

वर्धते (लट्) त affix has became ते.

वर्धताम् (लोट्) त affix has became ताम्.

परस्मैपद affixes are enjoined after certain verb roots. These verb roots are termed as Parasmaipadins. A few others take आत्मनेपद terminations and therefore they are called Atmanepadin verb roots. Yet others take both परस्मैपद and आत्मनेपद affixes and they are designated as Ubhayapadins.

Generally these 10 lakaras convey moods and tenses as follows:

लट् = Present tense
(लेट्) = In the Vedas.
लुङ्, लङ्, लिट् } = Past tense.

लुट्
लृट् } = Future tense.

लृङ् = Causal relationship in the absence of accomplishment of action. (Past or future)

लोट्
विधिलिङ् } = Command, Entreaty, Request etc.

आशीर्लिङ् = Benediction.

All this is summed up in the verse below:

लड्वर्तमाने लेड्वेदे भूते लुङ्लङ्लिटस्तथा ।
विध्याशिषोस्तु लिङ्लोटौ लृङ्लृटौ लुङ् भविष्यति ।।

Scheme of Tenses

Time consists of present, past and future. If an action has begun but not yet completed it is present tense. If the action is already accomplished it is past tense. On the other hand, if the action is not yet begun it is Future tense.

Past tense is three fold: Aorist (Today's action सामान्यभूत), Imperfect (Immediate past अनद्यतनभूत) and Perfect or Remote past (परोक्षभूत). Today is the time gap between 12 o'clock of the previous night and 12 o'clock tonight. Action not pertaining to today is अनद्यतन (that which is not अद्यतन is अनद्यतन.) The action which falls outside our direct preception is परोक्षभूत or remote past लङ्, लुङ् and लिट् Lakāras are used in the sense of अनद्यतनभूत, सामान्यभूत and परोक्षभूत respectively. If the action does not belong to either remote past or immediate past, but meant only as just completed, then the time of action is merely सामान्यभूत.

Henceforth time from 12 o'clock tonight is first furture ie. अनद्यतनभविष्यत्. In this sense लुट्लकार is used. On the other hand, लृट्लकार second or simple future is employed in the sense of indefinite future ie. सामान्यभविष्यत्. It is said that लृङ्लकार is

employed in the sense of condition or supposition, when the action has not taken place. This may be better understood by an illustration:

सुवृष्टिः यदि अभविष्यत् तर्हि सुभिक्षम् अभविष्यत् ।

"Had there been rains there would have been plenty of crops."

There are two actions - 1. Raining 2. Crops becoming plenty. Former is the cause for the latter. So, there is causal relationship (हेतुहेतुमद्भाव) between the two. It means that, there is neither rain nor plenty of crops and therefore the action has not occurred. The lakāra that gives this sense is **ऌङ्** ie. Subjunctive Mood (conditional past or Future).

Examples -

१. यदि एषः सम्यक् अपठिष्यत् तर्हि परीक्षायाम् उत्तीर्णः अभविष्यत् ।
   If he had studied well he would have passed in the examination.

२. यदि रामः वनं न अगमिष्यत् तर्हि राक्षससंहारः न अभविष्यत् ।
   Had not Rāma gone to the forest the destruction of demons would not have been there.

३. यदि निद्रा आगमिष्यत् तर्हि शिरोवेदना अपगता अभविष्यत् ।
   Had there been sleep, headache would have vanished.

४. यदि भवान् असूचयिष्यत् तर्हि अहम् अकरिष्यम् ।
   If you had indicated, I would have done it.

५. यदि अहं तथा अकरिष्यं तर्हि गुरुः माम् अनिन्दिष्यत् ।
   If I had done like that, the teacher would have reprimanded me.

This is a brief introduction to the 10 lakāras. In the earlier lessons **लट्** - Present tense (भवति, भवतः, भवन्ति) लङ् = Imperfect tense (अभवत्, अभवताम्, अभवन्) लोट् = Imperative mood (भवतु, भवताम्, भवन्तु) ऌट् = and **ऌट्** Simple future (भविष्यति, भविष्यतः, भविष्यन्ति) are elaborately given.

Since other lakāras are not necessary at this juncture they are not dealt in detail.

Ten classes of Verb Roots - The ten Gaṇas

You know that पठ्, लिख्...etc., that are expressive of actions, are Dhātus or Verb roots. In Samskrit there are as many as 2000 Primary verb roots. (Countless number of word forms can be derived with these dhātus by adding a variety of prepositions and affixes.) The verb roots are classified into 10 Gaṇas (Conjugational classes) according to the pattern the verbal forms follow. They are known as 1st 2nd.... and 10th Gaṇa. On the basis of the 1st verb root of the respective Gaṇa the 10 Gaṇas are recognised as भ्वादिः, अदादिः etc.

Eg. The 1st verb root of the 1st Gaṇa is भू. and therefore the Gaṇa is भ्वादिः (Gaṇa which has 'भू' at the beginning.) The 1st verb root of the 2nd Gaṇa is अद्. Therefore it is अदादिः (Gaṇa which has 'अद्' at the beginning.) etc.

Here is the table containing the10 Gaṇas, the first verb root of each of them and its form in लट्लकार - प्रथम पुरुष - एकवचनम् ।

Name of the Gaṇa	1st verb root (sense)	Present tense III Per. Sing.
1st Gaṇa भ्वादिः	भू (to be)	भवति
2nd Gaṇa अदादिः	अद् (to eat)	अत्ति
3rd Gaṇa जुहोत्यादिः	हु (to offer an oblation)	जुहोति
4th Gaṇa दिवादिः	दिव् (to gamble/play)	दीव्यति
5th Gaṇa स्वादिः	सूञ् (to procreate)	सुनोति
6th Gaṇa तुदादिः	तुद् (to torment)	तुदति
7th Gaṇa रुधादिः	रुध् (to hinder)	रुणद्धि
8th Gaṇa तनादिः	तन् (to extend)	तनोति
9th Gaṇa क्र्यादिः	क्रीञ् (to buy)	क्रीणाति
10th Gaṇa चुरादिः	चुर् (to steal)	चोरयति

There are 3 constituents in 'पठति' ।

पठ् + अ + ति

धातुः (verb root) + विकरणप्रत्यय + आख्यातप्रत्ययः (Conjugational affix.)

The first constituent viz., Dhātu denotes the action and the second constituent viz., Vikaraṇa pratyaya expresses the particular class the verb root belongs to. Generally each Gaṇa has a different Vikaraṇa pratyaya by recognising which we can know the Gaṇa. The thrid constitutent conveys the mood or tense ie., लकार, पुरुष and वचन also.

To know accurately the class to which a verb root belongs a thorough study of vikaraṇa pratyayas along with constant practice, is required. However, at present the above brief introduction is sufficient.

Case

(a) Sentences with words in the **Locative case**.

१. कमलानि कासारे सन्ति । = Lotuses are in the lake.
२. पुष्पाणि लतायां विकसन्ति । = Flowers bloom in creepers.
३. पर्णानि भूम्यां पतन्ति । = Leaves fall on the ground.
४. छात्राः कक्ष्यासु उपविशन्ति । = Students sit in classrooms.
५. भक्तिः शम्भौ भवतु । = Let devotion be there in Śambhu.
६. वाहनानि मार्गेषु सञ्चरन्ति । = Vehicles move on the road.
७. मयूराः गिरिषु नृत्यन्ति । = Peacocks dance on the hills.
८. तरुणाः नद्यां तरन्ति । = Youths swim in the river.
९. समुद्रे मौक्तिकानि भवन्ति । = Pearls are in ocean.
१०. बालिकाः क्रीडाङ्गणे क्रीडन्ति । = Girls play in the playground.
११. गजाः अरण्ये सञ्चरन्ति । = Elephants move in the forests.
१२. नार्यः सभायां गायन्ति । = Women sing in the assembly.
१३. कल्पतरवः अमरावत्यां वर्तन्ते । = Kalpavṛkṣas are in Amarāvati.
१४. कार्यालयाः नगरीषु भवन्ति । = Offices are in cities.

१५. अहं सायङ्काले गच्छामि । = I go in the evening.

१६. ऋषयः भारतदेशे आसन् । = Ṛṣis were living in Bharata.

१७. विरामः भानुवासरे भवति । = Holiday is on Sunday.

१८. सः आसन्दे उपविशति । = He sits in a chair.

१९. मातृभूमौ प्रीतिः भवतु । = Let there be love for the motherland.

२०. महाभारते अनेकाः कथाः विद्यन्ते । = There are many stories in the Mahābhārata.

२१. व्याकरणे मम आसक्तिः अस्ति । = I am interested in grammar.

२२. ज्येष्ठेषु आदरं दर्शय । = Show respect to elders.

२३. दरिद्रेषु प्रीतिः भवतु । = Have compassion for the poor.

२४. दुर्व्यसने रुचिः मास्तु । = Have no interest in bad habits.

२५. समाजसेवायां प्रवृत्तिः भवतु । = Indulge in Social work serving the society.

सप्तमीविभक्तिरूपाणि

	पुंलिङ्गे	स्त्रीलिङ्गे	नपुंसकलिङ्गे
अकारान्तः	रामे - रामेषु	....	वने - वनेषु
आकारान्तः	....	रमायाम् - रमासु	....
इकारान्तः	हरौ - हरिषु	मत्यां, मतौ } मतिषु	दध्नि, दधनि } दधिषु
ईकारान्तः	....	नद्याम् - नदीषु	....
उकारान्तः	गुरौ - गुरुषु	धेन्वाम्, धेनौ } धेनुषु	मधुनि - मधुषु
ऋकारान्तः	पितरि - पितृषु	मातरि - मातृषु	....

सर्वनामशब्दाः

	पुंलिङ्गे	स्त्रीलिङ्गे	नपुंसकलिङ्गे
दकारान्तः 'तद्'शब्दः	तस्मिन्-तेषु	तस्याम्-तासु	तस्मिन्-तेषु
दकारान्तः 'एतद्'शब्दः	एतस्मिन्-एतेषु	एतस्याम्-एतासु	एतस्मिन्-एतेषु
मकारान्तः 'किम्'शब्दः	कस्मिन्-केषु	कस्याम्-कासु	कस्मिन्-केषु
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्'शब्दः - मयि - अस्मासु			
दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'युष्मद्'शब्दः - त्वयि - युष्मासु			

Some rules pertaining to the Locative case

1. The answer to the question "Where ?" (कुत्र) on the verb will be in the Locative case. उदा - कमलानि कासारे सन्ति । कुत्र सन्ति ? कासारे (in Locative case)
2. The answer indicating time in response to the question 'When ?' (कदा) on the verb, will be in the Locative case. उदा - अहं सायङ्काले गच्छामि । कदा ? सायङ्काले (Locative case expressing time.)
3. The word expressing something on which one sits, stands, etc., will be in the Locative case. उदा - कटे (on the mat) उपविशति ।
4. Locative case has to be used for the word that denotes a person/thing for whom/which liking, devotion, respect etc. are shown.

   उदा - ज्येष्ठे श्रद्धा / आदरः भवतु ।

सम्बोधनाविभक्तिः

In the preceding lesson, the seven cases were discussed. Apart from these seven cases, there is "सम्बोधनाविभक्तिः" (Vocative case of address) also. The Vocative case is only a variation of the Nominative case (Prathama Vibhakti) and not an independent case.

We use the Vocative case to address a person.

उदा - हे राम ! O ! Rama

भोः and हे are used to indicate that it is vocative.

१. भोः मुकुन्द ! अत्र पश्य । - O Mukunda ! Look here.

२. हे गोविन्द ! कुत्र गच्छसि ? - O Govinda ! Where are you going ?

अये, अयि, अरे, रे and others are used for addressing. मान्य, महोदय, श्रीमन्, आर्य etc. and मान्ये, आर्ये, मातः, भगिनि etc. are used for addressing men and women respectively. It is left to one's discretion as to which of them suits better in a given context.

The Vocative singular form differs from the Nominative singular. The dual and the plural forms in Vocative and Nominative are the same. Given below are a few forms in Vocative singular.

अकारान्तपुंलिङ्गे - राम!

इकारान्तपुंलिङ्गे - हरे !

उकारान्तपुंलिङ्गे - गुरो !

आकारान्तस्त्रीलिङ्गे - रमे !

इकारान्तस्त्रीलिङ्गे - मते !

ईकारान्तस्त्रीलिङ्गे - नन्दिनि !

उकारान्तस्त्रीलिङ्गे - धेनो !

उकारान्तस्त्रीलिङ्गे - धेनो !

अभ्यासः

I. A clue about what is found in what is given. Make sentences with these words using the hint.

पुष्पम् → लता - वृक्षः - माला - मस्तकम् - कण्डोलः

उदा - पुष्पं लतायाम् अस्ति ।

१. पुष्पं .... अस्ति ।

२. पुष्पं .... अस्ति ।

३. पुष्पं .... अस्ति ।

४. पुष्पं .... अस्ति ।

श्लोकाः → गीता - ग्रन्थः - रामायणम् - नाटकम् - नाटिका

उदा - श्लोकाः गीतायां सन्ति ।

१. श्लोकाः .... सन्ति ।
२. श्लोकाः .... सन्ति ।
३. श्लोकाः .... सन्ति ।
४. श्लोकाः .... सन्ति ।

जनाः → कार्यक्रमाः - कार्यालयाः - गृहाणि - सभाः - वीथ्यः

उदा - जनाः कार्यक्रमेषु भवन्ति ।

१. जनाः .... भवन्ति । २. जनाः .... भवन्ति ।
३. जनाः .... भवन्ति । ४. जनाः .... भवन्ति ।

अक्षराणि → श्लोकाः - वाक्यानि - पदानि - फलकानि - कथाः

उदा - अक्षराणि श्लोकेषु भवन्ति ।

१. अक्षराणि .... भवन्ति ।
२. अक्षराणि .... भवन्ति ।
३. अक्षराणि .... भवन्ति ।
४. अक्षराणि .... भवन्ति ।

II. Write down the correct Vocative case form in the blanks.

६. माला - .... (माले/माला/माल)

III. Write down "Yes" or "No" against the following statements.

1. लेट् Conjugation is found only in Vedas. (............)
2. Roots are divided into 11Classifications. (...........)
3. There are three conjugations in past tense. (...........)
4. 'अद्यतन' is for the period from morning to evening. (..........)
5. The suffix denoting the classification of roots is called 'विकरणप्रत्ययः' (...........)

(**Note :** Compare your answers with those on the end of this book and ascertain their correctness.)

२. व्यावहारिकशब्दाः

शाकानि/ शाकाः

१. निष्पावः = Beans
२. खण्डः = Piece
३. कूष्माण्डकः = Ash Gourd
४. पटोलः = Snake gourd
५. सूरणः = An succulent root
६. शिग्रुः = Drum stick
७. पलाण्डुः = Onion
८. मरीचिका = Chillies
९. कोशातकी = Ridge Gourd
१०. कदली = Plantain
११. शुण्ठी = Ginger
१२. शाकः = Vegetable
१३. वृन्ताकम् = Brinjal
१४. मूलकम् = Radish
१५. कारवेल्लम् = Bitter Gourd
१६. बिम्बफलम् = A kind of tree fruit.
१७. वास्तुकम् = A type of green leaf.
१८. उर्वारुकम् = Cucumber
१९. भिण्डीनकम् = Lady's finger.
२०. आलुकम् = Potato
२१. आम्रातकम् = Hog-plum
२२. मिष्टालुकम् = Sweet Potato
२३. हरितकम् = Green Leaves
२४. जम्बीरम् = Lemon
२५. नारिकेलम् = Coconut fruit
२६. कृष्णनिम्बम् = Curry leaves

२७. गृञ्जनकम् = Carrot २८. लशुनम् = Garlic

३. प्रहेलिका

सानुजः काननं गत्वा यातुधानान् जघान कः ?
मध्ये वर्णत्रयं दत्त्वा रावणः कीदृशो वद ।।

Who killed the demons after going to the forest with his brother ? Add three letters in the middle of that word and say what sort of person Rāvaṇa was ?

(**Answer** - See the Page No - 193)

४. सङ्ग्राह्यविषयाः

आञ्जनेयः

मनोजवं मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्यं श्रीरामदूतं शरणं प्रपद्ये ।।

I Surrender to Maruti, the messenger of Sri Rama, who travels with the speed of mind and wind, and has conquered the sense organs; he is the fore most among wise people; he is the son of the wind god and the leader of the monkeys.

बुद्धिर्बलं यशो धैर्यं निर्भयत्वमरोगिता ।
अजाड्यं वाक्पटुत्वं च हनूमत्स्मरणाद् भवेत् ।।

A sharp intellect, strength, tame, courage, fearlessness, good health, activity and expertise in speech - these are obtained by (remembering) praying to Lord Hanumān.

५. संस्कृतवाङ्मयपरिचयः

वेणीसंहारम्

The author of the drama is Bhaṭṭa Nārāyaṇa.

The drama is based on an episode from the Mahābhārata. The story starts with Kṛṣṇa's efforts for peace on behalf of the Pāṇḍavas and ends with the killing of Duryodhana and the tying of

Draupadi's braid of hair. 'Veṇī' means braid of hair and 'Samhāra' means tying.

The theme of the drama is this: Śri Kṛṣṇa goes to the Kauravas for a peace treaty. The peace efforts are not to Bhīma's liking. The peace efforts break down. War is inevitable. Bhīma is delighted. The war begins. Droṇa dies in the war. The anger of Asvatthāman, the son of Droṇa, is doubled on account of this. Meanwhile, due to a quarrel between Aśvatthāman and Karṇa, Aśvatthāman relinquishes his arms (i.e declines to fight). Thereafter Duśśāsana and Karṇa die in the battle. Duryodhana enters the lake. Then the insulting words of Bhīma force him to come out and fight. Bhīma kills him in the fight. Then he plaits the hair of Draupadi into a braid. Dharmarāja is coronated.

The play wright has dramatised in six acts, the lengthy story of the Mahābhārata from the Udyogaparvan to the Śalyaparvan sustaining the interest throughout. The drama exactly conforms to the rules of dramaturgy in Samskrit. The technical Sandhi Sandhyanga - arrangement is very well evident in the drama.

मृच्छकटिकम्

The author of the drama is Śūdraka.

The theme of the drama is the love story of Cārudatta and Vasantasenā. There is an episode of clay cart (मृत् - clay शकटिका - toy cart) here after which the play is named.

Cārudatta, who was once a rich man is now a poor man. He is a man of noble qualities. He is deeply in love with a courtesan called Vasantasenā. One day Vasantasenā deposits her ornaments with Cārudatta. Then the ornaments are stolen by a thief. Cārudatta sends in return the pearl necklace of his wife with the report that he lost the deposited ornaments in the game of dice. In the mean while, the stolen ornaments come into the hands of Vasantasenā through her maid servant called Madanikā. When Vasantasenā comes to Cārudatta to return the ornaments saying that she lost the pearl

necklace in the game of dice, Cārudatta's son is crying with a demand for a golden cart to play with. He has only a clay cart to play with. Vasantasenā puts her ornaments into the clay cart.

Leaving a message forVasantasenā that she should come in the cart, Cārudatta has left for the garden. Due to exchange of carts, Vasantasenā falls into the hands of the wicked Śakāra.Śakāra strangles her and thinks that she is dead. Then he shifts the crime on to Cārudatta. Cārudatta is proved the criminal in the court and is sent to the gallows. Meanwhile with the help of a monk Vasantasenā survives and comes on the scene. Śakāra is exposed. Cārudatta is released from the gallows and his marriage with Vasantasenā takes place .

The play wright has very nicely depicted the life of the ordinary men in the ancient society in this drama.The language used in this drama is very much akin to the spoken language.

६. कथा

वैराग्येण एव तृप्तिः

चन्द्रगुप्तः मगधदेशस्य नृपः । तस्य मन्त्री चाणक्यः । सः तपोधनः, राजतन्त्रज्ञः च आसीत् । मन्त्री अपि सः एकस्मिन् उटजे वसति स्म । वैराग्यभावनया सः पूर्णः आसीत् । एकदा नृपः चाणक्याय कम्बलान् समर्पितवान् । 'एतान् कम्बलान् दरिद्रेभ्यः ददातु' इति सः सूचितवान् ।

चाणक्यस्य उटजं नगरात् बहिः आसीत् । केचन चोराः कम्बलान् अपहर्तुं चिन्तितवन्तः । ते रात्रौ चाणक्यस्य उटजं प्राविशन् । मध्यरात्र-समयः । शीत-कालः । अतीव शैत्यम् आसीत् । तथापि चाणक्यः कटे सुप्तः आसीत् । तस्य पत्नी अपि कटे एव सुप्ता आसीत् । पार्श्वे कम्बलानां राशिः एव आसीत् । चोराणाम् आश्चर्यम् ! पार्श्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति । चाणक्यः कम्बलं विना निद्रां करोति !! चोराः चौर्यं न अकुर्वन् । ते चाणक्यं प्रबोधितवन्तः । चोराः - ''चाणक्य ! पार्श्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति । तथाऽपि त्वं किमर्थं भूमौ शयनं करोषि ?'' इत्यपृच्छन् । चाणक्यः

उक्तवान् - ''कम्बलाः नृपेण दत्ताः । ते दरिद्रेभ्यः दातव्याः । श्वः प्रभाते वितरणं करिष्यामि । तेषाम् उपयोगं कर्तुं मम नास्ति अधिकारः । किञ्च अहं विरक्तः, सदा तृप्तः'' इति ।

इदं श्रुत्वा चोरेषु लज्जा उत्पन्ना । 'अन्येषां द्रव्यस्य उपयोगेन अधर्मः भवति इति चाणक्यस्य विचारः अस्ति । वयं जीवने प्रतिदिनम् अन्यस्य द्रव्यमेव अपहरामः, अधर्मं कुर्मः, पापस्य सङ्ग्रहश्च भवति' इति चिन्तयित्वा ते चाणक्यं क्षमां प्रार्थितवन्तः । ततः सज्जनाः अभवन् च ।

Renunciation is the way of contentment

Candragupta was the king of Magadha kingdom. Cāṇakya was his minister. Cāṇakya was an ascetic well versed in the science of polity. Although he was a minister, he lived in a hut . He had renounced all pleasures. Once the king sent him blankets and instructed him that they should be distributed among the poor.

Cāṇakya's hut was on the outskrits of the city. Some thieves thought of stealing the blankets. In the night they entered the hut of Cāṇakya. It was midnight. The season was winter. There was severe chilliness. Yet Cāṇakya was sleeping on a mat. His wife was also sleeping on a mat. There was a heap of blankets by their side. The thieves were wonderstuck. There is a heap of blankets by his side. Cāṇakya sleeps without a blanket ! The thieves did not steal. They woke up Cāṇakya and asked - "O ! Cāṇakya ! There is a heap of blankets by your side. Yet why are you sleeping on the ground ?" Cāṇakya said - "Blankets are sent by the king. They are to be distributed among the poor Tomorrow morning I shall distribute them. I have no authority to use them. Moreover, I have renounced all pleasures and contented with what I have."

On hearing this, the thieves felt ashamed. "using other's wealth is unlawful - this is the principle of Cāṇakya. We are engaged in stealing the wealth of others everyday. We are breaking the law. We accumulate sin" - so saying they begged forgiveness from Cāṇakya. Thereafter they became good men.

एतेषाम् उत्तरं लिखत -

१. चन्द्रगुप्तस्य मन्त्री कः ?
२. नृपः चाणक्यं किं सूचितवान् ?
३. चोराः चाणक्यं किं पृष्टवन्तः ?
४. चाणक्यस्य विचारः कः आसीत् ?

७. संस्कृतव्यवहारः

यत् - तत्

Study the following sentences carefully:

१. **यः** द्वारे स्थितवान् **सः** मम अग्रजः ।
२. **या** दीर्घवेणी **सा** मम सखी गीता ।
३. **या** प्रार्थनां गायति **तस्यै** पुष्पं ददातु ।
४. **यत्** पत्रं प्राप्तं **तत्** मम पितुः पत्रम् ।
५. **यस्य** नाम भवती उक्तवती **तम्** अहं जानामि ।
६. **यां** शाटिकां भवान् आनयति **ताम्** अहम् इच्छामि एव ।
७. **यस्मिन्** भक्तिः अस्ति **तम्** एव ध्यायतु ।
८. **यया** सह गतवती आसं **तस्याः** पुस्तकम् एतत् ।
९. **येन** गीतं गीयते **तं** जनाः सत्कुर्वन्ति ।
१०. भवान् **यत्** स्मरति **तत्** अहं वदामि ।

By studying the above sentences we learn that wherever the word 'यद्' (यः, या, यत्) is used, there is the use of 'तद्' (सः, सा, तत्) as a rule. It is not necessary that both the words should be in the same case.

उदा - १. **यः** विजयं प्राप्तवान् **तस्मै** पारितोषिकं ददामि ।
२. **यस्याः** त्वरा अस्ति **सा** इदानीं गच्छतु ।
३. **यस्मात्** सः लेखनीम् आनीतवान् **तस्य** आपणस्य नाम किम् ?

Note that the case of 'तद् शब्द' is different from that of 'यद् शब्द'

अभ्यासः -

1. Fill in the blanks with the correct forms of "यद्" "तद्" declensions.

उदा - .... मधुरं रोचते .... देहि ।

यस्मै मधुरं रोचते तस्मै देहि ।

१. .... भवत्यै रोचते ...... देहि ।

२. .... धैर्यम् अस्ति ..... भवन्तः मतं यच्छन्तु ।

३. .... पाठयति ...... शिक्षकः ।

४. .... अक्षराणि सुन्दराणि ...... व्यक्तित्वमपि सुन्दरम् ।

५. भवान् .... सह क्रीडितवान् ...... सह एव गच्छतु ।

६. ...... पेटिकायां शाटिका स्थापिता ..... पेटिकां मात्रे देहि ।

७. ..... मधुरं बहु रोचते ..... इक्षुदण्डः दीयते ।

८. ...... पुस्तकं भवती स्वीकृतवती ..... नाम श्रीदेवी ।

९. ...... शाटिकां पुत्रः इष्टवान् ...... स्नुषा न इष्टवती ।

१०. ..... वृक्षात् फलं पतितं ..... वृक्षम् आरोहतु ।

2. Match the following.

१. या नृत्यति	अ. तत् लाभाय ।
२. यत् प्राप्तं	आ. ते तत् स्वीकुर्वन्तु ।
३. यः असत्यवादी	इ. तां पश्य ।
४. येभ्यः यत् रोचते	ई. तासु मीनाः वसन्ति ।
५. यानि पुस्तकानि उत्तमानि	उ. सः निन्द्यते ।
६. यासु नदीषु जलं प्रवहति	ऊ. तानि पठ ।

3. Translate the following into Samskrit.

1. Throw away the pens which do not write properly.

2. Do not talk about subjects about which you know nothing.
3. Do not sing songs already sung by others.
4. The thief has stolen the bag which contained money.

(Answers given below)

८. सुभाषितम्

वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः
सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।
स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ।।

A Yogin says to a king " I am here (ie. in the hermitage) contented with garments made of bark, while you are happy with your silken garments. Our contentment is the same. There is no difference whatever. He who has abundant desire, is poor. When there is contentment in the mind, who is rich and who is poor ?

Answer to the Riddle

रामः letters to be conjoined 'क्षसोत्त' = राक्षसोत्तमः

उत्तराणि -

१. १. यस्मै, तस्मै   २. यस्य, तस्मै   ३. यः, सः
४. यस्य, तस्य   ५. येन, तेन   ६. यस्यां, ताम्
७. यस्मै, तस्मै   ८. यस्याः, तस्याः   ९. यां, ताम्
१०. यस्मात्, तम्

२. १ - इ, २ - अ, ३ - उ, ४ - आ, ५ - ऊ, ६ - ई

३. १. याः लेखन्यः सम्यक् न लिखन्ति ताः क्षिप ।
२. भवान् यस्मिन् विषये न जानाति तस्मिन् विषये न वदतु ।
३. यत् गीतम् अन्ये गायन्ति तत् गीतं न गायतु ।
४. यस्मिन् स्यूते धनम् आसीत् तम् एव स्यूतं चोरः अपहृतवान् अस्ति ।

प्रवेश - दशमः पाठः
प्रश्नाः

1. Fill in the blanks with the locative forms of the nouns given in brackets.

उदा - कङ्कणं (हस्तः) हस्ते शोभते ।

१. तस्य मनः (विचाराः) ...... मग्नम् अस्ति ।

२. गायिकाः (कार्यक्रमः) .... गायन्ति ।

३. अज्ञाः (विद्वद्गोष्ठ्यः) ...... निद्रां कुर्वन्ति ।

४. (गङ्गानदी) .... बहु जलचराः सन्ति ।

५. बीजानि (फलानि) .... भवन्ति ।

६. कृष्णस्य (ललाटम्) .... तिलकं विराजते ।

७. शिशुः (आन्दोलिका) .... क्रीडति ।

८. देवाः (सुरलोकः) .... वसन्ति ।

2. Give the singular and plural forms in the locative for the following.

उदा - सः - तस्मिन् तेषु

१. अहम्, २. माता, ३. शम्भुः, ४. लेखनी, ५. कः

3. Answer the following.

1. What is meant by 'Veṇīsamhāra' ?
2. How many lakāras are there in future tense ?
3. When does subhaśitakāra identify as poor.
4. How many Lakāras are there ?
5. When is 'लङ्' lakāra used ?
6. Which dhātu is called 'Ubhayapadī' ?

(**Note:** Answers for the above exercises are given in the end of this book. After completing them, check your answers.)

प्रवेशः - एकादशः पाठः

।। क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैश्शिरसामतीव ।।
"Men of lofty ideals take into their fold even the lowly ones that surrender them."

In the earlier lessons you were introduced to the seven cases in Samskrit. You must have noted that words change in their form depending on the gender and ending. In each of the preceding lessons one **विभक्ति** - case ending was taught and the forms of various words **अकारान्त**, **इकारान्त** etc., in that particular **विभक्ति** were given there.

In this lesson the complete declension of a word is given to facilitate easy memorisation. It will also help you to recognise the different forms of a word. In addition to these declensions that are given in the alphabetical order of the ending letters, two verbs **भवति** (**परस्मैपदी**) and **वन्दते** (**आत्मनेपदी**) are conjugated in the ten Lakaras. At the next level '**परिचय**' you will be introduced to the verbal forms of all the ten conjugations (**गणाः**) in five Lakaras.

We advise you to devote some time exclusively for memorising these declensions and conjugations. This exercise will go a long way in acquiring command over the language.

१.१. अकारान्तः पुंलिङ्गः 'राम'शब्दः

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	रामः	रामौ	रामाः

सं.प्र.वि.	हे राम	हे रामौ	हे रामाः
द्वि.वि.	रामम्	रामौ	रामान्
तृ.वि.	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
च.वि.	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
पं.वि.	रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
ष.वि.	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
स.वि.	रामे	रामयोः	रामेषु

एवं गोविन्दः, मुकुन्दः, कृष्णः, वृक्षः, विकासः, देवालयः इत्यादयः ।

१.२. इकारान्तः पुंलिङ्गः 'हरि'शब्दः

हरिः	हरी	हरयः
हे हरे	हे हरी	हे हरयः
हरिम्	हरी	हरीन्
हरिणा	हरिभ्याम्	हरिभिः
हरये	हरिभ्याम्	हरिभ्यः
हरेः	हरिभ्याम्	हरिभ्यः
हरेः	हर्योः	हरीणाम्
हरौ	हर्योः	हरिषु

एवं रविः, कविः, मुनिः, यतिः, पाणिः, अग्निः, कपिः इत्यादयः ।

१.३. इकारान्तः पुंलिङ्गः 'पति'शब्दः

पतिः	पती	पतयः
हे पते	हे पती	हे पतयः
पतिम्	पती	पतीन्
पत्या	पतिभ्याम्	पतिभिः
पत्ये	पतिभ्याम्	पतिभ्यः
पत्युः	पतिभ्याम्	पतिभ्यः
पत्युः	पत्योः	पतीनाम्
पत्यौ	पत्योः	पतिषु

१.४. उकारान्तः पुंलिङ्गः 'गुरु'शब्दः

गुरुः	गुरू	गुरवः
हे गुरो	हे गुरू	हे गुरवः
गुरुम्	गुरू	गुरून्
गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
गुरवे	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
गुरोः	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
गुरोः	गुर्वोः	गुरूणाम्
गुरौ	गुर्वोः	गुरुषु

एवं भानुः, विष्णुः, साधुः, बाहुः, बन्धुः, शत्रुः, पटुः, रिपुः इत्यादयः ।

१.५. ऋकारान्तः पुंलिङ्गः 'कर्तृ'शब्दः

कर्ता	कर्तारौ	कर्तारः
हे कर्तः	हे कर्तारौ	हे कर्तारः
कर्तारम्	कर्तारौ	कर्तॄन्
कर्त्रा	कर्तृभ्याम्	कतृभिः
कर्त्रे	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः
कर्तुः	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः
कर्तुः	कर्त्रोः	कर्तॄणाम्
कर्तरि	कर्त्रोः	कर्तृषु

एवं नेता, श्रोता, वक्ता, दाता, जेता, गन्ता, हर्ता, भर्ता, नप्ता इत्यादयः ।

१.६. ऋकारान्तः पुंलिङ्गः 'पितृ'शब्दः

पिता	पितरौ	पितरः
हे पितः	हे पितरौ	हे पितरः
पितरम्	पितरौ	पितॄन्
पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभिः
पित्रे	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
पितुः	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
पितुः	पित्रोः	पितॄणाम्
पितरि	पित्रोः	पितृषु

एवं भ्राता, जामाता इत्यादयः ।

१.७. ओकारान्तः पुंलिङ्गः 'गो'शब्दः

गौः	गावौ	गावः
हे गौः	हे गावौ	हे गावः
गाम्	गावौ	गाः
गवा	गोभ्याम्	गोभिः
गवे	गोभ्याम्	गोभ्यः
गोः	गोभ्याम्	गोभ्यः
गोः	गवोः	गवाम्
गवि	गवोः	गोषु

१.८. जकारान्तः पुंलिङ्गः 'वणिज्'शब्दः

वणिक्	वणिजौ	वणिजः
हे वणिक्	हे वणिजौ	हे वणिजः
वणिजम्	वणिजौ	वणिजः
वणिजा	वणिग्भ्याम्	वणिग्भिः
वणिजे	वणिग्भ्याम्	वणिग्भ्यः
वणिजः	वणिग्भ्याम्	वणिग्भ्यः
वणिजः	वणिजोः	वणिजाम्
वणिजि	वणिजोः	वणिक्षु

एवं भिषक्, ऋत्विक्, हुतभुक् इत्यादयः ।

१.९. तकारान्तः पुंलिङ्गः 'मरुत्'शब्दः

मरुत्	मरुतौ	मरुतः
हे मरुत्	हे मरुतौ	हे मरुतः
मरुतम्	मरुतौ	मरुतः
मरुता	मरुद्भ्याम्	मरुद्भिः
मरुते	मरुद्भ्याम्	मरुद्भ्यः
मरुतः	मरुद्भ्याम्	मरुद्भ्यः
मरुतः	मरुतोः	मरुताम्
मरुति	मरुतोः	मरुत्सु

एवं शूलभृत्, जाग्रत् इत्यादयः ।

१.१०. तकारान्तः पुंलिङ्गः 'पचत्'शब्दः

पचन्	पचन्तौ	पचन्तः
हे पचन्	हे पचन्तौ	हे पचन्तः
पचन्तम्	पचन्तौ	पचतः
पचता	पचद्भ्याम्	पचद्भिः
पचते	पचद्भ्याम्	पचद्भ्यः
पचतः	पचद्भ्याम्	पचद्भ्यः
पचतः	पचतोः	पचताम्
पचति	पचतोः	पचत्सु

एवं कुर्वन्, तन्वन्, पठन्, पिबन्, खादन्, हसन्, नयन्, पतन् इत्यादयः ।

१.११. तकारान्तः पुंलिङ्गः 'धीमत्'शब्दः

धीमान्	धीमन्तौ	धीमन्तः
हे धीमन्	हे धीमन्तौ	हे धीमन्तः
धीमन्तम्	धीमन्तौ	धीमतः
धीमता	धीमद्भ्याम्	धीमद्भिः
धीमते	धीमद्भ्याम्	धीमद्भ्यः
धीमतः	धीमद्भ्याम्	धीमद्भ्यः
धीमतः	धीमतोः	धीमताम्
धीमति	धीमतोः	धीमत्सु

एवं श्रीमान्, हनुमान्, सत्यवान्, धैर्यवान्, लिखितवान्, धनवान् इत्यादयः ।

१.१२. तकारान्तः पुंलिङ्गः 'महत्'शब्दः

महान्	महान्तौ	महान्तः
हे महन्	हे महान्तौ	हे महान्तः
महान्तम्	महान्तौ	महतः
महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
महते	महद्भ्याम्	महद्भ्यः
महतः	महद्भ्याम्	महद्भ्यः
महतः	महतोः	महताम्
महति	महतोः	महत्सु

१.१३. नकारान्तः पुंलिङ्गः 'आत्मन्'शब्दः

आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः
हे आत्मन्	हे आत्मानौ	हे आत्मानः
आत्मानम्	आत्मानौ	आत्मनः
आत्मना	आत्मभ्याम्	आत्मभिः
आत्मने	आत्मभ्याम्	आत्मभ्यः
आत्मनः	आत्मभ्याम्	आत्मभ्यः
आत्मनः	आत्मनोः	आत्मनाम्
आत्मनि	आत्मनोः	आत्मसु

१.१४. नकारान्तः पुंलिङ्गः 'राजन्'शब्दः

राजा	राजानौ	राजानः
हे राजन्	हे राजानौ	हे राजानः
राजानम्	राजानौ	राज्ञः
राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः
राज्ञे	राजभ्याम्	राजभ्यः
राज्ञः	राजभ्याम्	राजभ्यः
राज्ञः	राज्ञोः	राज्ञाम्
राज्ञि/राजनि	राज्ञोः	राजसु

१.१५. नकारान्तः पुंलिङ्गः 'गुणिन्'शब्दः

गुणी	गुणिनौ	गुणिनः
हे गुणिन्	हे गुणिनौ	हे गुणिनः
गुणिनम्	गुणिनौ	गुणिनः
गुणिना	गुणिभ्याम्	गुणिभिः
गुणिने	गुणिभ्याम्	गुणिभ्यः
गुणिनः	गुणिभ्याम्	गुणिभ्यः
गुणिनः	गुणिनोः	गुणिनाम्
गुणिनि	गुणिनोः	गुणिषु

एवं जीवी, रूपी, प्राणी, योगी, देही, संन्यासी, मन्त्री, धनी इत्यादयः ।

१.१६. शकारान्तः पुंलिङ्गः 'तादृश्'शब्दः

तादृक्-ग्	तादृशौ	तादृशः
हे तादृक्-ग्	हे तादृशौ	हे तादृशः
तादृशम्	तादृशौ	तादृशः
तादृशा	तादृग्भ्याम्	तादृग्भिः
तादृशे	तादृग्भ्याम्	तादृग्भ्यः
तादृशः	तादृग्भ्याम्	तादृग्भ्यः
तादृशः	तादृशोः	तादृशाम्
तादृशि	तादृशोः	तादृक्षु

एवं यादृक्, कीदृक्, एतादृक् इत्यादयः ।

१.१७. सकारान्तः पुंलिङ्गः 'वेधस्'शब्दः

वेधाः	वेधसौ	वेधसः
हे वेधः	हे वेधसौ	हे वेधसः
वेधसम्	वेधसौ	वेधसः
वेधसा	वेधोभ्याम्	वेधोभिः
वेधसे	वेधोभ्याम्	वेधोभ्यः
वेधसः	वेधोभ्याम्	वेधोभ्यः
वेधसः	वेधसोः	वेधसाम्
वेधसि	वेधसोः	वेधस्सु

एवं चन्द्रमाः, सुमनाः, दुर्मनाः इत्यादयः ।

१.१८. सकारान्तः पुंलिङ्गः 'विद्वस्'शब्दः

विद्वान्	विद्वांसौ	विद्वांसः
हे विद्वन्	हे विद्वांसौ	हे विद्वांसः
विद्वांसम्	विद्वांसौ	विदुषः
विदुषा	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भिः
विदुषे	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भ्यः
विदुषः	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भ्यः
विदुषः	विदुषोः	विदुषाम्
विदुषि	विदुषोः	विद्वत्सु

।। अथ स्त्रीलिङ्गशब्दाः ।।

२.१. आकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'रमा'शब्दः

रमा	रमे	रमाः
हे रमे	हे रमे	हे रमाः
रमाम्	रमे	रमाः
रमया	रमाभ्याम्	रमाभिः
रमायै	रमाभ्याम्	रमाभ्यः
रमायाः	रमाभ्याम्	रमाभ्यः
रमायाः	रमयोः	रमाणाम्
रमायाम्	रमयोः	रमासु

एवं माला, शाला, भिक्षा, लज्जा, लता, भाषा, क्षमा, गुहा, छाया इत्यादयः ।

२.२. इकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'मति'शब्दः

मतिः	मती	मतयः
हे मते	हे मती	हे मतयः
मतिम्	मती	मतीः
मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
मत्यै/मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
मत्याः/मतेः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
मत्याः/मतेः	मत्योः	मतीनाम्
मत्याम् /मतौ	मत्योः	मतिषु

एवं श्रुतिः, कीर्तिः, मूर्तिः, कृतिः, धृतिः, प्रकृतिः, स्तुतिः, भक्तिः इत्यादयः ।

२.३. ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'गौरी'शब्दः

गौरी	गौर्यौ	गौर्यः
हे गौरि	हे गौर्यौ	हे गौर्यः
गौरीम्	गौर्यौ	गौरीः
गौर्या	गौरीभ्याम्	गौरीभिः
गौर्यै	गौरीभ्याम्	गौरीभ्यः
गौर्याः	गौरीभ्याम्	गौरीभ्यः
गौर्याः	गौर्योः	गौरीणाम्
गौर्याम्	गौर्योः	गौरीषु

एवं जननी, काली, देवी, वाणी, सखी, भगिनी, पत्नी, कुमारी इत्यादयः ।

२.४. ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'स्त्री'शब्दः

स्त्री	स्त्रियौ	स्त्रियः
हे स्त्रि	हे स्त्रियौ	हे स्त्रियः
स्त्रियम्/स्त्रीम्	स्त्रियौ	स्त्रियः/स्त्रीः
स्त्रिया	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभिः
स्त्रियै	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
स्त्रियाः	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
स्त्रियाः	स्त्रियोः	स्त्रीणाम्
स्त्रियाम्	स्त्रियोः	स्त्रीषु

२.५. ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'श्री'शब्दः

श्रीः	श्रियौ	श्रियः
हे श्रीः	हे श्रियौ	हे श्रियः
श्रियम्	श्रियौ	श्रियः
श्रिया	श्रीभ्याम्	श्रीभिः
श्रियै/श्रिये	श्रीभ्याम्	श्रीभ्यः
श्रियाः/श्रियः	श्रीभ्याम्	श्रीभ्यः
श्रियाः/श्रियः	श्रियोः	श्रीणाम्/श्रियाम्
श्रियाम्/श्रियि	श्रियोः	श्रीषु

२.६. ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'लक्ष्मी'शब्दः

लक्ष्मीः	लक्ष्म्यौ	लक्ष्म्यः
हे लक्ष्मि	हे लक्ष्म्यौ	हे लक्ष्म्यः
लक्ष्मीम्	लक्ष्म्यौ	लक्ष्मीः
लक्ष्म्या	लक्ष्मीभ्याम्	लक्ष्मीभिः
लक्ष्म्यै	लक्ष्मीभ्याम्	लक्ष्मीभ्यः
लक्ष्म्याः	लक्ष्मीभ्याम्	लक्ष्मीभ्यः
लक्ष्म्याः	लक्ष्म्योः	लक्ष्मीणाम्
लक्ष्म्याम्	लक्ष्म्योः	लक्ष्मीषु

एवम् अवीः, तन्त्रीः, तरीः, धीः इत्यादयः ।

२.७. उकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'धेनु'शब्दः

धेनुः	धेनू	धेनवः
हे धेनो	हे धेनू	हे धेनवः
धेनुम्	धेनू	धेनूः
धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
धेन्वै/धेनवे	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
धेन्वाः/धेनोः	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
धेन्वाः/धेनोः	धेन्वोः	धेनूनाम्
धेन्वाम्/धेनौ	धेन्वोः	धेनुषु

एवं तनुः, रेणुः, रज्जुः इत्यादयः ।

२.८. ऊकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'वधू'शब्दः

वधूः	वध्वौ	वध्वः
हे वधु	हे वध्वौ	हे वध्वः
वधूम्	वध्वौ	वधूः
वध्वा	वधूभ्याम्	वधूभिः
वध्वै	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
वध्वाः	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
वध्वाः	वध्वोः	वधूनाम्
वध्वाम्	वध्वोः	वधूषु

एवं चमूः, श्वश्रूः इत्यादयः ।

२.९. ऋकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'मातृ'शब्दः

माता	मातरौ	मातरः
हे मातः	हे मातरौ	हे मातरः
मातरम्	मातरौ	मातॄः
मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
मात्रे	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
मातुः	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
मातुः	मात्रोः	मातॄणाम्
मातरि	मात्रोः	मातृषु

एवं दुहिता, याता इत्यादयः ।

२.१०. ऋकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'स्वसृ'शब्दः

स्वसा	स्वसारौ	स्वसारः
हे स्वसः	हे स्वसारौ	हे स्वसारः
स्वसारम्	स्वसारौ	स्वसॄः

शिष्टानि मातृशब्दवत् रूपाणि ।

२.११. धकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'क्षुध्'शब्दः

क्षुत्	क्षुधौ	क्षुधः
हे क्षुत्	हे क्षुधौ	हे क्षुधः
क्षुधम्	क्षुधौ	क्षुधः
क्षुधा	क्षुद्भ्याम्	क्षुद्भिः
क्षुधे	क्षुद्भ्याम्	क्षुद्भ्यः
क्षुधः	क्षुद्भ्याम्	क्षुद्भ्यः
क्षुधः	क्षुधोः	क्षुधाम्
क्षुधि	क्षुधोः	क्षुत्सु

एवं वीरुध् इत्यादयः ।

२.१२. शकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'दिश्'शब्दः

दिक्	दिशौ	दिशः
हे दिक्	हे दिशौ	हे दिशः
दिशम्	दिशौ	दिशः
दिशा	दिग्भ्याम्	दिग्भिः
दिशे	दिग्भ्याम्	दिग्भ्यः
दिशः	दिग्भ्याम्	दिग्भ्यः
दिशः	दिशोः	दिशाम्
दिशि	दिशोः	दिक्षु

२.१३. तकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'सरित्'शब्दः

सरित्	सरितौ	सरितः
हे सरित्	हे सरितौ	हे सरितः
सरितम्	सरितौ	सरितः

अन्यानि रूपाणि 'महत्'शब्दवत् (१.१२) ऊह्यानि ।

एवं योषित् इत्यादयः ।

।। अथ नपुंसकलिङ्गशब्दाः ।।

३.१. अकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'ज्ञान'शब्दः

ज्ञानम्	ज्ञाने	ज्ञानानि
हे ज्ञान	हे ज्ञाने	हे ज्ञानानि
ज्ञानम्	ज्ञाने	ज्ञानानि
ज्ञानेन	ज्ञानाभ्याम्	ज्ञानैः
ज्ञानाय	ज्ञानाभ्याम्	ज्ञानेभ्यः
ज्ञानात्	ज्ञानाभ्याम्	ज्ञानेभ्यः
ज्ञानस्य	ज्ञानयोः	ज्ञानानाम्
ज्ञाने	ज्ञानयोः	ज्ञानेषु

एवं फलं, पुस्तकं, पुष्पं, जलं, द्वारं, ललाटं, मुखं, पत्रं, वातायनम् इत्यादयः ।

३.२. इकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'वारि'शब्दः

वारि	वारिणी	वारीणि
हे वारे/हे वारि	हे वारिणी	हे वारीणि
वारि	वारिणी	वारीणि
वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः
वारिणे	वारिभ्याम्	वारिभ्यः
वारिणः	वारिभ्याम्	वारिभ्यः
वारिणः	वारिणोः	वारीणाम्
वारिणि	वारिणोः	वारिषु

एवं दधि, शुचि, आदि, सुरभि इत्यादयः ।

३.३. उकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'मधु'शब्दः

मधु	मधुनी	मधूनि
हे मधो/हे मधु	हे मधुनी	हे मधूनि
मधु	मधुनी	मधूनि
मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
मधुने	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
मधुनः	मधुनोः	मधूनाम्
मधुनि	मधुनोः	मधुषु

एवम् अम्बु, श्मश्रु, वस्तु, अश्रु, मृदु, स्वादु, दारु, गुरु, लघु इत्यादयः ।

३.४. ऋकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'कर्तृ'शब्दः

कर्तृ	कर्तृणी	कर्तॄणि
हे कर्तः/हे कर्तृ	हे कर्तृणी	हे कर्तॄणि
कर्तृ	कर्तृणी	कर्तॄणि
कर्तृणा/कर्त्रा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
कर्तृणे/कर्त्रे	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः
कर्तृणः/कर्तुः	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः
कर्तृणः/कर्तुः	कर्तृणोः/कर्त्रोः	कर्तॄणाम्
कर्तृणि/कर्तरि	कर्तृणोः/कर्त्रोः	कर्तृषु

३.५. तकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'जगत्'शब्दः

जगत्	जगती	जगन्ति
हे जगत्	हे जगती	हे जगन्ति
जगत्	जगती	जगन्ति
जगता	जगद्भ्याम्	जगद्भिः
जगते	जगद्भ्याम्	जगद्भ्यः
जगतः	जगद्भ्याम्	जगद्भ्यः
जगतः	जगतोः	जगताम्
जगति	जगतोः	जगत्सु

३.६. तकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'दधत्'शब्दः

दधत्	दधती	दधति/दधन्ति
हे दधत्	हे दधती	हे दधति/हे दधन्ति
दधत्	दधती	दधति/दधन्ति
दधता	दधद्भ्याम्	दधद्भिः
दधते	दधद्भ्याम्	दधद्भ्यः
दधतः	दधद्भ्याम्	दधद्भ्यः
दधतः	दधतोः	दधताम्
दधति	दधतोः	दधत्सु

३.७. नकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'कर्मन्'शब्दः

कर्म	कर्मणी	कर्माणि
हे कर्मन् /हे कर्म	हे कर्मणी	हे कर्माणि
कर्म	कर्मणी	कर्माणि
कर्मणा	कर्मभ्याम्	कर्मभिः
कर्मणे	कर्मभ्याम्	कर्मभ्यः
कर्मणः	कर्मभ्याम्	कर्मभ्यः
कर्मणः	कर्मणोः	कर्मणाम्
कर्मणि	कर्मणोः	कर्मसु

एवं शर्म, वर्त्म, मर्म, चर्म, जन्म, सद्म, वेश्म इत्यादयः ।

३.८. तकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'नामन्'शब्दः

नाम	नाम्नी/नामनी	नामानि
हे नामन्/हे नाम	हे नाम्नी/हे नामनी	हे नामानि
नाम	नाम्नी/नामनी	नामानि
नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
नाम्ने	नामभ्याम्	नामभ्यः
नाम्नः	नामभ्याम्	नामभ्यः
नाम्नः	नाम्नोः	नाम्नाम्
नाम्नि/नामनि	नाम्नोः	नामसु

३.९. सकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'वचस्'शब्दः

वचः	वचसी	वचांसि
हे वचः	हे वचसी	हे वचांसि
वचः	वचसी	वचांसि
वचसा	वचोभ्याम्	वचोभिः
वचसे	वचोभ्याम्	वचोभ्यः
वचसः	वचोभ्याम्	वचोभ्यः
वचसः	वचसोः	वचसाम्
वचसि	वचसोः	वचस्सु

एवं मनः, वयः, अयः, पयः इत्यादयः ।

।। अथ सर्वनामशब्दाः ।।

४.१. दकारान्तः पुंलिङ्गः 'तद्'शब्दः

सः	तौ	ते
तम्	तौ	तान्
तेन	ताभ्याम्	तैः
तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्यः
तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्यः
तस्य	तयोः	तेषाम्
तस्मिन्	तयोः	तेषु

४.२. दकारान्तः पुंलिङ्गः 'एतद्'शब्दः

एषः	एतौ	एते
एतम्/एनम्	एतौ/एनौ	एतान्/एनान्
एतेन/एनेन	एताभ्याम्	एतैः
एतस्मै	एताभ्याम्	एतेभ्यः
एतस्मात्	एताभ्याम्	एतेभ्यः
एतस्य	एतयोः/एनयोः	एतेषाम्
एतस्मिन्	एतयोः/एनयोः	एतेषु

४.३. दकारान्तः पुंलिङ्गः 'यद्'शब्दः

यः	यौ	ये
यम्	यौ	यान्

शिष्टं 'तद्'शब्दवत् (४.१) ऊह्यम् ।

४.४. मकारान्तः पुंलिङ्गः 'किम्'शब्दः

कः	कौ	के
कम्	कौ	कान्

शिष्टं 'तद्'शब्दवत् (४.१) ऊह्यम् ।

४.५. अकारान्तः पुंलिङ्गः 'सर्व'शब्दः

सर्वः	सर्वौ	सर्वे
हे सर्व	हे सर्वौ	हे सर्वे
सर्वम्	सर्वौ	सर्वान्
सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः
सर्वस्मै	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
सर्वस्मात्	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्
सर्वस्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु

४.६. मकारान्तः पुंलिङ्गः 'इदम्'शब्दः

अयम्	इमौ	इमे
इमम्/एनम्	इमौ/एनौ	इमान्/एनान्
अनेन/एनेन	आभ्याम्	एभिः
अस्मै	आभ्याम्	एभ्यः
अस्मात्	आभ्याम्	एभ्यः
अस्य	अनयोः/एनयोः	एषाम्
अस्मिन्	अनयोः/एनयोः	एषु

४.७. सकारान्तः पुंलिङ्गः 'अदस्'शब्दः

असौ	अमू	अमी
अमुम्	अमू	अमून्
अमुना	अमूभ्याम्	अमीभिः
अमुष्मै	अमूभ्याम्	अमीभ्यः
अमुष्मात्	अमूभ्याम्	अमीभ्यः
अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्
अमुष्मिन्	अमुयोः	अमीषु

४.८. दकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'तद्'शब्दः

सा	ते	ताः
ताम्	ते	ताः
तया	ताभ्याम्	ताभिः
तस्यै	ताभ्याम्	ताभ्यः
तस्याः	ताभ्याम्	ताभ्यः
तस्याः	तयोः	तासाम्
तस्याम्	तयोः	तासु

४.९. दकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'एतद्'शब्दः

एषा	एते	एताः
एताम्/एनाम्	एते/एने	एताः/एनाः
एतया/एनया	एताभ्याम्	एताभिः
एतस्यै	एताभ्याम्	एताभ्यः
एतस्याः	एताभ्याम्	एताभ्यः
एतस्याः	एतयोः/एनयोः	एतासाम्
एतस्याम्	एतयोः/एनयोः	एतासु

४.१०. दकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'यद्'शब्दः

या	ये	याः
याम्	ये	याः

शिष्टं 'तत्'शब्दवत् (४.६) ऊह्यम् ।

४.११. मकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'किम्'शब्दः

का	के	काः
काम्	के	काः

शिष्टं 'तत्'शब्दवत् (४.६) ऊह्यम् ।

४.१२. आकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'सर्वा'शब्दः

सर्वा	सर्वे	सर्वाः
हे सर्वे	हे सर्वे	हे सर्वाः
सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
सर्वस्यै	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
सर्वस्याः	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्
सर्वस्याम्	सर्वयोः	सर्वासु

४.१३. मकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'इदम्'शब्दः

इयम्	इमे	इमाः
इमाम्/एनाम्	इमे/एने	इमाः/एनाः
अनया/एनया	आभ्याम्	आभिः
अस्यै	आभ्याम्	आभ्यः
अस्याः	आभ्याम्	आभ्यः
अस्याः	अनयोः/एनयोः	आसाम्
अस्याम्	अनयोः/एनयोः	आसु

४.१४. मकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'अदस्'शब्दः

असौ	अमू	अमूः
अमुम्	अमू	अमूः
अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
अमुष्यै	अमूभ्याम्	अमूभ्यः
अमुष्याः	अमूभ्याम्	अमूभ्यः
अमुष्याः	अमुयोः	अमूषाम्
अमुष्याम्	अमुयोः	अमूषु

४.१५. दकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'तद्' शब्दः

तत्	ते	तानि
तत्	ते	तानि

शिष्टं पुंलिङ्गवत् ।

४.१६. दकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'एतद्' शब्दः

एतत्	एते	एतानि
एतत् / एनत्	एते / एने	एतानि / एनानि

शिष्टं पुंलिङ्गवत् ।

४.१७. दकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'यद्' शब्दः

यत्	ये	यानि
यत्	ये	यानि

शिष्टं पुंलिङ्गवत् ।

४.१८. मकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'किम्' शब्दः

किम्	के	कानि
किम्	के	कानि

शिष्टं पुंलिङ्गवत् ।

४.१९. अकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'सर्व' शब्दः

सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि
हे सर्व	हे सर्वे	हे सर्वाणि
सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि

शिष्टं पुंलिङ्गवत् ।

४.२०. मकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'इदम्' शब्दः

इदम्	इमे	इमानि
इदम्/एनत्	इमे/एने	इमानि/एनानि

शिष्टं पुंलिङ्गवत् ।

४.२१. मकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'अदस्' शब्दः

अदः	अमू	अमूनि
अदः	अमू	अमूनि

शिष्टं पुंलिङ्गवत् ।

४.२२. दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'अस्मद्'शब्दः

अहम्	आवाम्	वयम्
माम्/मा	आवाम्/नौ	अस्मान्/नः
मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
मह्यम्/मे	आवाभ्याम्/नौ	अस्मभ्यम्/नः
मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
मम/मे	आवयोः/नौ	अस्माकम्/नः
मयि	आवयोः	अस्मासु

४.२३. दकारान्तः त्रिलिङ्गकः 'युष्मद्'शब्दः

त्वम्	युवाम्	यूयम्
त्वाम्/त्वा	युवाम्/वाम्	युष्मान्/वः
त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
तुभ्यम्/ते	युवाभ्याम्/वाम्	युष्मभ्यम्/वः
त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
तव/ते	युवयोः/वाम्	युष्माकम्/वः
त्वयि	युवयोः	युष्मासु

४.२४ अकारान्तः नित्यमेकवचनान्तः 'एक'शब्दः

पुं	**स्त्री**	**नपुं**
एकः	एका	एकम्
एकम्	एकाम्	एकम्
एकेन	एकया	एकेन
एकस्मै	एकस्यै	एकस्मै
एकस्मात्	एकस्याः	एकस्मात्
एकस्य	एकस्याः	एकस्य
एकस्मिन्	एकस्याम्	एकस्मिन्

४.२५. इकारान्तः नित्यं द्विवचनान्तः 'द्वि'शब्दः

पुं	स्त्री	नपुं
द्वौ	द्वे	द्वे
द्वौ	द्वे	द्वे
द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्
द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्
द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्
द्वयोः	द्वयोः	द्वयोः
द्वयोः	द्वयोः	द्वयोः

४.२६. इकारान्तः नित्यं बहुवचनान्तः 'त्रि'शब्दः

पुं	स्त्री	नपुं
त्रयः	तिस्रः	त्रीणि
त्रीन्	तिस्रः	त्रीणि
त्रिभिः	तिसृभिः	त्रिभिः
त्रिभ्यः	तिसृभ्यः	त्रिभ्यः
त्रिभ्यः	तिसृभ्यः	त्रिभ्यः
त्रयाणाम्	तिसृणाम्	त्रयाणाम्
त्रिषु	तिसृषु	त्रिषु

४.२७. रेफान्तः नित्यं बहुवचनान्तः 'चतुर्'शब्दः

पुं	स्त्री	नपुं
चत्वारः	चतस्रः	चत्वारि
चतुरः	चतस्रः	चत्वारि
चतुर्भिः	चतसृभिः	चतुर्भिः
चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	चतुर्भ्यः
चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	चतुर्भ्यः
चतुर्णाम्	चतसृणाम्	चतुर्णाम्
चतुर्षु	चतसृषु	चतुर्षु

४.२८. 'पञ्चन्'शब्दः	**४.२९. 'षष्'शब्दः**	**४.३०. 'अष्टन्'शब्दः**
पञ्च	षट्	अष्ट/अष्टौ
पञ्च	षट्	अष्ट/अष्टौ
पञ्चभिः	षड्भिः	अष्टभिः/अष्टाभिः
पञ्चभ्यः	षड्भ्यः	अष्टभ्यः/अष्टाभ्यः
पञ्चभ्यः	षड्भ्यः	अष्टभ्यः/अष्टाभ्यः
पञ्चानाम्	षण्णाम्	अष्टानाम्
पञ्चसु	षट्सु	अष्टसु/अष्टासु

सप्तन्, नवन्, दशन् एते शब्दाः अपि नकारान्ताः ।

अथ धातुरूपाणि (क्रियापदानि)

भू - सत्तायाम् परस्मैपदी वर्तमाने लट्

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र. पु.	भवति	भवतः	भवन्ति
म. पु.	भवसि	भवथः	भवथ
उ. पु.	भवामि	भवावः	भवामः

भूतानद्यतनपरोक्षे लिट्

बभूव	बभूवतुः	बभूवुः
बभूविथ	बभूवथुः	बभूव
बभूव	बभूविव	बभूविम

अनद्यतनभविष्यति लुट्

भविता	भवितारौ	भवितारः
भवितासि	भवितास्थः	भवितास्थ
भवितास्मि	भवितास्वः	भवितास्मः

भविष्यति लृट्

भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति
भविष्यसि	भविष्यथः	भविष्यथ
भविष्यामि	भविष्यावः	भविष्यामः

आज्ञायां लोट्

भवतु/भवतात्	भवताम्	भवन्तु
भव/भवतात्	भवतम्	भवत
भवानि	भवाव	भवाम

अनद्यतनभूते लङ्

अभवत्	अभवताम्	अभवन्
अभवः	अभवतम्	अभवत
अभवम्	अभवाव	अभवाम

विधौ लिङ्

भवेत्	भवेताम्	भवेयुः
भवेः	भवेतम्	भवेत
भवेयम्	भवेव	भवेम

आशिषि लिङ्

भूयात्	भूयास्ताम्	भूयासुः
भूयाः	भूयास्तम्	भूयास्त
भूयासम्	भूयास्व	भूयास्म

भूतकालसामान्ये लुङ्

अभूत्	अभूताम्	अभूवन्
अभूः	अभूतम्	अभूत
अभूवम्	अभूव	अभूम

हेतुहेतुमद्भावादिलिङ्निमित्ते भूते भविष्यति वा लृङ्

अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्
अभविष्यः	अभविष्यतम्	अभविष्यत
अभविष्यम्	अभविष्याव	अभविष्याम

वदि-अभिवादनस्तुत्योः आत्मनेपदी

वर्तमाने लट् -	वन्दते	वन्देते	वन्दन्ते
	वन्दसे	वन्देथे	वन्दध्वे
	वन्दे	वन्दावहे	वन्दामहे
भूतानद्यतनपरोक्षे लिट् -	ववन्दे	ववन्दाते	ववन्दिरे
	ववन्दिषे	ववन्दाथे	ववन्दिध्वे
	ववन्दे	ववन्दिवहे	ववन्दिमहे

अनद्यतनभविष्यति लुट्-	वन्दिता	वन्दितारौ	वन्दितारः
	वन्दितासे	वन्दितासाथे	वन्दिताध्वे
	वन्दिताहे	वन्दितास्वहे	वन्दितास्महे
भविष्यति लृट् -	वन्दिष्यते	वन्दिष्येते	वन्दिष्यन्ते
	वन्दिष्यसे	वन्दिष्येथे	वन्दिष्यध्वे
	वन्दिष्ये	वन्दिष्यावहे	वन्दिष्यामहे
आज्ञायां लोट् -	वन्दताम्	वन्देताम्	वन्दन्ताम्
	वन्दस्व	वन्देथाम्	वन्दध्वम्
	वन्दै	वन्दावहै	वन्दामहै
अनद्यतनभूते लङ् -	अवन्दत	अवन्देताम्	अवन्दन्त
	अवन्दथाः	अवन्देथाम्	अवन्दध्वम्
	अवन्दे	अवन्दावहि	अवन्दामहि
विधौ लिङ् -	वन्देत	वन्देयाताम्	वन्देरन्
	वन्देथाः	वन्देयाथाम्	वन्देध्वम्
	वन्देय	वन्देवहि	वन्देमहि
आशिषि लिङ् -	वन्दिषीष्ट	वन्दिषीयास्ताम्	वन्दिषीरन्
	वन्दिषीष्ठाः	वन्दिषीयास्थाम्	वन्दिषीध्वम्
	वन्दिषीय	वन्दिषीवहि	वन्दिषीमहि
भूतकालसामान्ये लुङ् -	अवन्दिष्ट	अवन्दिषाताम्	अवन्दिषत
	अवन्दिष्ठाः	अवन्दिषाथाम्	अवन्दिध्वम्
	अवन्दिषि	अवन्दिष्वहि	अवन्दिष्महि

हेतुहेतुमद्भावादिलिङ्निमित्ते भूते भविष्यति वा लृङ् -

अवन्दिष्यत	अवन्दिष्येताम्	अवन्दिष्यन्त
अवन्दिष्यथाः	अवन्दिष्येथाम्	अवन्दिष्यध्वम्
अवन्दिष्ये	अवन्दिष्यावहि	अवन्दिष्यामहि

प्रवेशः - द्वादशः पाठः

जीवने यावदादानं स्यात् प्रदानं ततोऽधिकम् ।

In life what we donate should exceed what we receive.

प्रियबन्धो,

सादरं वन्दनानि ।

You have completed studying eleven lessons of Pravesha. The twelfth book contains two model question papers. Brief answers for the first question paper have also been provided for your reference. We hope that these two question papers will help you in your preparation for the exam. We wish you success in your endevour and earnestly hope that you will come out in flying colours.

प्रश्नपत्रिका - १

समयः - घण्टात्रयम् **अङ्काः - १००**

1. अ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಹತ್ತು** ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿರಿ.

Answer **any ten** questions in Samskrit. **10**

1. कवयः कानि लिखन्ति ?
2. अतिथयः केन मोदन्ते ?
3. पुष्पाणि काभ्यः रोचन्ते ?
4. धातवः कतिविधाः? ते के ?
5. वैशाखः कस्मात् परः ?

6. कस्य पुत्रः धर्मराजः ?
7. मौक्तिकानि कुत्र भवन्ति ?
8. आरब्धं के न परित्यजन्ति ?
9. आचार्यः कान् क्षमते ?
10. केषां नारिकेलः श्रेष्ठः ?
11. कस्यार्थे एकं त्यजेत् ?
12. 'नमः' 'स्वस्ति' इति शब्दयोः प्रयोगे तत्सम्बद्धपदस्य का विभक्तिः भवति ?

आ. ಎರಡು ಸುಭಾಷಿತಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿರಿ.

Write the substance of **any two** Subhashitas in English. **6**

1. उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः ।
   अपकारिषु यः साधुः स साधुरिति कीर्तितः ।।
2. आचार्यात् पादमादत्ते पादं शिष्यः स्वमेधया ।
   पादं सब्रह्मचारिभ्यः पादं कालक्रमेण च ।।
3. वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः
   सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।
   स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
   मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ।।

इ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಎರಡು** ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿ.

Answer **any two** questions in English. **4**

1. दशोपनिषदः काः ? तासां नामनिर्देशं कुरुत ।
2. आस्तिकदर्शनानि कानि ? अत्र आस्तिकशब्दस्य कः अर्थः ?
3. उत्तरमीमांसाशास्त्रं नाम किम् ? तत्प्रतिपादकाः ग्रन्थाः के ?
4. संस्कृतवाङ्मयस्य प्रसिद्धगद्यकाव्यानि कानि ? तानि कैः रचितानि ?

ई. ಯಾವುದಾದರೂ **ಮೂರು** ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಸಹಿತ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ.

Explain **any three** with reference to context in English. **6**

1. देवः कुत्र नास्ति ? 2. जलं कथं पिबामि ?

3. द्राक्षाफलानि आम्लानि । 4. त्वं मन्त्रिस्थाने तिष्ठ ।
5. रन्ध्रं करोमि । 6. दंशनं तस्य स्वभावः ।

2. अ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಎರಡು** ಪ್ರಹೇಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ.
Explain **any two** riddles in English. **4**

1. सानुजः काननं गत्वा यातुधानान् जघान कः ?
   मध्ये वर्णत्रयं दत्त्वा रावणः कीदृशो वद ।।
2. दन्तैर्हीनः शिलाभक्षी निर्जीवो बहुभाषकः ।
   गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि परपादेन गच्छति ।।
3. वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजः त्रिणेत्रधारी न च शूलपाणिः ।
   त्वग्वस्त्रधारी न च सिद्धयोगी जलं च बिभ्रन्न घटो न मेघः ।।

आ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಎರಡು** ಸೂಕ್ತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿರಿ.
Write the gist of **any two** in English. **2**

1. गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ।
2. ज्ञातसारोऽपि खल्वेकः सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि ।
3. चित्ते वाचि क्रियायां च महताम् एकरूपता ।

इ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಹತ್ತು** ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿರಿ.
Give the meaning of **any ten** words in English. **5**

1. स्नुषा 2. आपणिकः 3. तर्णकः
4. स्कन्धः 5. जानु 6. अङ्गुली
7. मापिका 8. निर्यासः 9. उत्पीठिका
10. देहली 11. सोपानम् 12. सम्मार्जनी

ई. ಯಾವುದಾದರೂ **ಹತ್ತು** ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.
Write Samskrit words for **any ten**. **5**

1. ಕಸದ ಬುಟ್ಟಿ - Dustbin 2. ಕನ್ನಡಿ - Mirror
3. ದಿಂಬು - Pillow 4. ಸೇಬು - Apple
5. ಗುಲಾಬಿ - Rose 6. ಬಕೆಟ್ - Bucket
7. ಒರಳು - Grind-stone 8. ಸೌಟು - Ladle

9. ಸೌತೆಕಾಯಿ - Cucumber 10. ಈರುಳ್ಳಿ - Onion

11. ಬೂದುಗುಂಬಳ - Ash gourd 12. ಹೆಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟ ಮಾವ/ಗಂಡನ ತಂದೆ - Father-in-Law

उ. ಬೇಕಾದ **ಹತ್ತು** ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸ್ವಂತವಾಕ್ಯ ರಚಿಸಿರಿ.
Select **any ten** words and make your own sentences. **10**

1. शङ्के	2. गच्छतु	3. यद्यपि - तथापि
4. परश्वः	5. सेवकाय	6. अमारयन्
7. पूर्वम्	8. नेष्यन्ति	9. उभयतः
10. सह	11. पूर्वः	12. लिखत

3. अ. ಯಾವುದಾದರೂ ಐದು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಭೂತಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿ.
Change into Past tense. **(any five)** **5**

1. छात्राः प्रश्नं पृच्छन्ति ।	2. त्वं सत्यं वदसि ।
3. अहं देवं नमामि ।	4. गृहिण्यः बालकान् त्रायन्ते ।
5. त्वं देवं वन्दसे ।	6. बालकः मार्गे धावति ।

आ. ಬೇಕಾದ ಐದು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿ.
Change into Plural. **(any five)** **5**

1. सः उद्याने क्रीडतु ।	2. अहं लताम् अपश्यम् ।
3. त्वं पतसि ।	4. निर्धनः खिद्यते ।
5. अहं सहे ।	6. लेखनी पतति ।

इ. ಕ್ರಿಯಾಪದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿನ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ. Correct the errors in the verbal forms and re-write the sentences. **4**

1. वाहनानि गच्छतः ।	2. यूयं स्मरन्तु ।
3. वयम् अटामि ।	4. बालिका पाठं पठितवान् ।

ई. ಯಾವುದಾದರೂ **ಒಂದು** ಧ್ಯಾನ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿರಿ.

Write the Substance of **any one** in English. **2**

1. शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
   प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ।।

2. गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः ।
   गुरुस्साक्षात् परं ब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ।।
3. अगजाननपद्मार्कं गजाननमहर्निशम् ।
   अनेकदं तं भक्तानाम् एकदन्तमुपास्महे ।।

4. अ. ವಿಜಾತೀಯ ಪದಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ. Find out the odd one. **5**

1. के, काः, कानि, ते ।
2. मन्ये, क्षमसे, वन्दे, सेवे ।
3. अभवत्, अतिष्ठत्, असहत, अपिबत् ।
4. मातामहः, पौत्रः, जनकः, मित्रः ।
5. खादथ, हसथ, पश्यथ, वदत ।

आ. ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥನೀಡುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದದಿಂದ ಬಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತುಂಬಿರಿ.

Fill in the blanks with the Samskrit equivalent of the words given in brackets. **3**

1. बालाः .... रुदन्ति । (ಬಿದ್ದು, after falling)
2. चोरः धनम् .... धावितवान् । (ಅಪಹರಿಸಿ, after stealing)
3. रमेशः....... नदीं गतवान् । (ಸ್ನಾನಮಾಡಲು, to take bath)
4. त्वं .... पठ । (ಯಾವಾಗಲೂ, always)
5. रामः सीतां .... । (ವಿವಾಹವಾದನು, married)
6. पुष्पाणि .... विकसन्ति । (ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ, in the creepers)

इ. ಹೊಂದಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ. Match the following. **3**

अ	आ
1. षट्	अ. शकुन्तला
2. सवितृमण्डलमध्यवर्ती	आ. स्वप्नवासवदत्तम्
3. अष्टाध्यायी	इ. माघः
4. शिशुपालवधम्	ई. नारायणः
5. भासः	उ. पाणिनिः
6. दुर्वासश्शापग्रस्ता	ऊ. वेदाङ्गानि

ई. ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿ.
Answer the following questions in English. **5**

1. 'ಮಹಾಭಾರತ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಏಕೆ ಬಂದಿದೆ ?
   How did get its name Mahābhārata ?
2. ಕರ್ತರಿಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದವು ಇರಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ?
   Which word need not be there in a sentence in active voice ?
3. ಅಕರ್ಮಕ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೆಂದರೇನು ?
   What are **अकर्मकक्रियापदानि** ?
4. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಯಾರು ?
   Who was Yaugaṇdharāyaṇa ?
5. **प्रतिष्ठते** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏನು ವಿಶೇಷತೆಯಿದೆ ?
   What is the grammatical peculiarity in **प्रतिष्ठते** ?

5. अ. ಗೆರೆ ಎಳೆದಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಚಿತ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿರಿ. (ಯಾವುದಾದರೂ ಐದು)
Write the appropriate form of the underlined words and complete the sentence. (any five) **5**

1. **विष्णु क्षीराब्धि अधितिष्ठति ।**
2. **रात्रि चन्द्रिका शोभते ।**
3. **लक्ष्मी पण्डित असूयति ।**
4. **महाभारत रामायण विस्तृतम् ।**
5. **बुद्धि तीक्ष्णता पश्य ।**
6. **मातृभूमि प्रीति भवतु ।**
7. **हे पुत्री माता आह्वय ।**

आ. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾವ್ಯದ ಕಥೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಬರೆಯಿರಿ.
Briefly write the story of **any one** of the following in English. **3**

1. **स्वप्नवासवदत्तम्** 2. **मृच्छकटिकम्**

3. अभिज्ञानशाकुन्तलम् ।

6. अ. ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿ. Translate into English. **4**

1. पार्वती कैलासगिरिम् अधिवसति ।
2. सर्वे चन्द्रिकायां विहरन्ति ।
3. गौरी आलस्यात् न पठति ।
4. जनाः रवेः उदयं पश्यन्ति ।

आ. ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿ. Translate into Samskrit. **4**

1. ಎಲೈ ಗೋವಿಂದ ! ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೀ ?
   O Govinda ! where are you going ?
2. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಆಸಕ್ತಿಯಿದೆ.
   Iam interested in grammar.
3. ನಾವು ಮಾವಿನಹಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದೆವು.
   We ate the mango.
4. ನಾವು ಊಹಿಸುತ್ತೇವೆ.
   We guess/imagine.

✪ ✪ ✪

प्रवेशपरीक्षा
प्रथमप्रश्नपत्रिकायाः उत्तराणि

(The answers given here are very concise. In the examination you may elaborate them as required. In some places the lesson number and page number where you can find the answers are given. Accordingly you may refer to those and write down the answers.)

1. अ. 1. कवयः पद्यानि लिखन्ति । 2. अतिथयः भोजनेन मोदन्ते । 3. पुष्पाणि तरुणीभ्यः रोचन्ते । 4. धातवः त्रिविधाः - परस्मैपदिनः, आत्मनेपदिनः, उभयपदिनश्च । 5. वैशाखः चैत्रात् परः । 6. पाण्डोः पुत्रः धर्मराजः । 7. मौक्तिकानि समुद्रे भवन्ति । 8. आरब्धम् उत्तमजनाः न परित्यजन्ति । 9. आचार्यः छात्रान् क्षमते । 10. वृक्षाणां नारिकेलः श्रेष्ठः । 11. कुलस्यार्थे एकं त्यजेत् । 12. चतुर्थीविभक्तिः भवति ।

आ. 1. Page No - 174
2. Page No - 98
3. Page No - 193

इ. 1. Page No - 37
2. Page No - 38
3. Page No - 56
4. Page No - 131

ई. 1. Page No - 19
2. Page No - 38
3. Page No - 56
4. Page No - 95
5. Page No - 114
6. Page No - 150

2. अ. 1. Page No - 187
2. Page No - 129
3. Page No - 168

आ. 1. Page No - 176 2. Page No - 138 3. Page No - 100

इ. 1. ಸೊಸೆ, Daughter-in-Law 2. ಅಂಗಡಿಕಾರ, Shopkeeper 3. ಕರು, Calf 4. ಹೆಗಲು, Shoulder 5. ಮಂಡಿ, Knee 6. ಬೆರಳು Finger 7. ಸ್ಕೇಲ್, Scale 8. ಅಂಟು, Glue 9. ಮೇಜು, Table 10. ಹೊಸ್ತಿಲು, Threshold 11. ಮೆಟ್ಟಿಲು, Stair 12. ಪೊರಕೆ, Broom

ई. 1. अवकरिका 2. दर्पणः 3. उपधानम् 4. सेवफलम् 5. पाटलम्

6. द्रोणी 7. उलूखलम् 8. दर्वी 9. उर्वारुकम् 10. पलाण्डुः 11. कूष्माण्डकः 12. श्वशुरः

उ. 1. अद्य वृष्टिः अभवत् इति शङ्के । 2. भवान् शीघ्रं गृहं गच्छतु । 3. यद्यपि मार्गदीपः अस्ति, तथापि अत्र अन्धकारः एव । 4. परश्वः वयं तिरुपतिनगरं गमिष्यामः । 5. भवान् सेवकाय पानीयं दत्तवान् वा ? 6. योधाः शत्रून् अमारयन् । 7. भोजनात् पूर्वं स्नानं कुरु । 8. युवकाः नारिकेलानि नेष्यन्ति । 9. मार्गम् उभयतः वृक्षाः भवन्ति । 10. महेन्द्रः बालैः सह सर्वदा क्रीडति । 11. बलरामः कृष्णात् पूर्वः । 12. यूयं संस्कृतं लिखत ।

3. अ. 1. छात्राः प्रश्नम् अपृच्छन् । 2. त्वं सत्यम् अवदः ।
3. अहं देवम् अनमम् । 4. गृहिण्यः बालकान् अत्रायन्त ।
5. त्वं देवम् अवन्दथाः । 6. बालकः मार्गे अधावत् ।

आ. 1. ते उद्याने क्रीडन्तु । 2. वयं लताम् अपश्याम ।
3. यूयं पतथ । 4. निर्धनाः खिद्यन्ते ।
5. वयं सहामहे । 6. लेखन्यः पतन्ति ।

इ. 1. वाहनानि गच्छन्ति । 2. यूयं स्मरत । 3. वयम् अटामः । 5. बालिका पाठं पठितवती ।

ई. 1. Page No - 54 2. Page No - 17
3. Page No - 36

4. अ. 1. ते 2. क्षमसे 3. असहत 4. मित्रः 5. वदत

आ. 1. पतित्वा 2. अपहृत्य 3. स्नातुम् 4. सर्वदा 5. परिणीतवान् । 6. लतायां

इ. 1. ऊ, 2. ई, 3. उ, 4. इ, 5. आ, 6. अ

ई. 1. Page No - 94 2. Page No - 68 3. Page No - 69
4. ಉದಯನನ ಮಂತ್ರಿ. The minister of Udayana. 5. Page No - 126

5. अ. 1. विष्णुः क्षीराब्धिम् अधितिष्ठति । 2. रात्रिः चन्द्रिकया शोभते ।

3. लक्ष्मीः पण्डिताय असूयति । 4. महाभारतं रामायणात् विस्तृतम् । 5. बुद्धेः तीक्ष्णतां पश्य । 6. मातृभूमौ प्रीतिः भवतु । 7. हे पुत्रि ! मातरम् आह्वय ।

आ. 1. Page No - 113 2. Page No - 188 3. Page No - 149

6. अ. 1. ಪಾರ್ವತಿಯು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾಳೆ.
Pārvatī lives in the Kailāsa mountain.

2. ಎಲ್ಲರೂ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.
All enjoy in the moonlight.

3. ಗೌರಿಯು ಆಲಸ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಓದುವುದಿಲ್ಲ.
Gowri does not study due to lasiness.

4. ಜನರು ರವಿಯ ಉದಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ.
People watch the Sun-rise.

आ. 1. हे गोविन्द ! कुत्र गच्छसि ?

2. व्याकरणे मम आसक्तिः अस्ति ।

3. वयम् आम्रम् अखादाम ।

4. वयम् ऊहामहे ।

◆◆◆

प्रवेशपरीक्षा
प्रश्नपत्रिका - २

समयः - **घण्टात्रयम्** अङ्काः - **१००**

1. अ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಹತ್ತು** ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿರಿ.
Answer **any ten** questions in Samskrit. **10**

1. समितिः काम् अयच्छत् ?
2. पुष्पाणि काभ्यः रोचन्ते ?
3. लक्ष्मीः कस्मै असूयति ?
4. हारः कैः भवति ?
5. त्वं कया लिखसि ?
6. तरुण्यः कस्याः नन्दन्ति ?
7. नार्यः कस्मात् अत्रस्यन् ?
8. कस्याः जलं शीतलम् ?
9. कार्यालयाः कासु भवन्ति ?
10. कल्पतरवः कुत्र वर्तन्ते ?
11. भक्तः किं कर्तुं देवालयं गच्छति ?
12. चोरः किं कृत्वा धावितवान् ?

आ. **ಎರಡು** ಸುಭಾಷಿತಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿರಿ.
Write the Summary of **any two** Subhashitas in English. **6**

1. उद्यमेनैव सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।
   न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।।
2. त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
   ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ।।
3. न किञ्चित् सहसा कार्यं कार्यं कार्यविदा क्वचित् ।
   क्रियते चेत् विविच्यैव तस्य श्रेयः करस्थितम् ।।

2. अ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಎರಡು** ಪ್ರಹೇಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ.

Explain **any two** riddles in English. **4**

1. न तस्यादिः न तस्यान्तः मध्ये यः तस्य तिष्ठति ।
   तवाप्यस्ति ममाप्यस्ति यदि जानासि तद्वद ।।
2. अपदो दूरगामी च साक्षरो न च पण्डितः ।
   अमुखः स्फुटवक्ता च यो जानाति सः पण्डितः ।।
3. किमिच्छति नरः काश्यां ? भूपानां को रणे हितः ?
   को वन्द्यः सर्वदेवानां ? दीयतामेकमुत्तरम् ।।

आ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಎರಡು** ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿ.

Answer **any two** in English. **4**

1. काव्येषु त्रयः प्रकाराः के ?
2. यजुर्वेदस्य भागौ कौ ?
3. वेदान्तशास्त्रस्य अपरं नाम किम् ?
4. न्यायमार्गे गमनेन किं भवति ?

आ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಎರಡು** ಸೂಕ್ತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ.

Write the gist of **any two** in English. **2**

1. मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः
2. क्षणशः कणशः चैव विद्यामर्थं च साधयेत् ।
3. क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति, महतां नोपकरणे ।

इ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಹತ್ತು** ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿರಿ.

Write the meaning of **any ten** words in English. **5**

1. नक्तम्	2. गृहम्	3. व्याधः
4. जवनिका	5. उपधानम्	6. श्वश्रूः
7. कुक्कुटी	8. महिषी	9. ऊरुः
10. वैद्या	11. नारिकेलम्	12. कदलीफलम्

ಈ. ಯಾವುದಾದರೂ **ಹತ್ತು** ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.
Write Samskrit words for **any ten**. **5**

1. ಅಂಗಡಿಗಾರ - Shopkeeper
2. ಅಡುಗೆಯವ - Cook
3. ಛತ್ರಿ - Umbrella
4. ಪೊರಕೆ - Broom
5. ಹಸು - Cow
6. ಪಾರಿವಾಳ - Pigeon
7. ಗಂಡ - Husband
8. ಉಗುರು - Nail
9. ತರಕಾರಿ - Vegetable
10. ಅಂಟು - Gum
11. ಕತ್ತರಿ - Scissors
12. ಚಾಕು - Knife

ಉ. ಬೇಕಾದ **ಹತ್ತು** ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸ್ವಂತವಾಕ್ಯ ರಚಿಸಿರಿ.
Select **any Ten** words and make your own sentences. **10**

1. स्पर्धध्वे	2. प्राप्तः	3. कासारे
4. गायाम	5. अददात्	6. प्रपरश्वः
7. विद्यालयात्	8. ऊहन्ताम्	8. द्रुह्यति
10. सुधाखण्डः	11. गुरवे	12. सहामहै

ಊ. ವಿಜಾತೀಯ ಪದಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ. Find out the odd one. **5**

1. पितुः, कस्य, हरेः, रामस्य
2. गच्छाम, पिबामः, पृच्छ, लिखत
3. यतताम्, त्रायस्व, मोदताम्, वर्धताम्
4. वेल्लनी, शूर्पः, चमसः, पादरक्षा
5. रमे, मते, हरे, गृहे

3. अ. ಬೇಕಾದ ಐದು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಭೂತಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿ.

Change into Past tense. **(any Five)** **5**

1. छात्रः ग्रन्थान् पठति ।
2. भक्तः देवीं वन्दते ।
3. सर्पाः मण्डूकान् गिलन्ति ।
4. भिक्षुकः धनिकं याचति ।
5. वयं सत्यं वदामः ।
6. अहं चित्रं पश्यामि ।

आ. ಬೇಕಾದ ಐದನ್ನು ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿ.

Change into Future tense. **(any Five)** **5**

1. बालः नगरं गच्छति ।
2. धनिकः धनं ददाति ।
3. वयं पुस्तकं पठामः ।
4. सस्यं वेगेन वर्धते ।
5. सेवकः भारं नयति ।
6. त्वं सङ्गीतं शृणोषि ।

इ. ल्यबन्त ರೂಪಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.

Write the **ल्यबन्त** forms for the following. **3**

1. आगच्छति .... 2. निर्दिशति ....
3. उपहसति .... 4. अपहरति ....
5. उपदिशति .... 6. परिणयति ....
7. आकर्षति .... 8. उत्तिष्ठति ....

ई. ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

Separate the Prefix in the Following. **3**

1. उपाविशत् .... 2. अभ्यूहते ....
3. उपाहरत् .... 4. प्रत्यागच्छत् ....

5. पर्यत्यजत् .... 6. समभवत् ....
7. आहरति .... 8. संहरति ....

5. अ. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ. Correct the errors and re-write. **4**

1. वयं मोदध्वे ।
2. पार्वती कैलासे अधिवसति ।
3. व्याघ्रः वने अधितिष्ठति ।
4. गृहस्य परितः उद्यानम् अस्ति ।

आ. ಬಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಇತರ ವಚನ ರೂಪಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರಿ.
Fill in the blanks with the other forms. **5**

1. लेखनीम्	....	....
2.	इक्षावहे	....
3.	....	गृहेषु
4. गुरवे	....	....
5.	....	अस्माभिः

इ. ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿ. Translate into Samskrit. **5**

1. ಹಿಮಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಅರಣ್ಯಗಳು ಇವೆ.
   Forests exist around the Himalaya.
2. ಶಿಕ್ಷಕನು ಸಂಶಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ.
   Teacher clears the doubt.
3. ನೀನು ದೀಪವನ್ನು ಆರಿಸಿ ಮಲಗು.
   You switch off the light and sleep.
4. ಬಿಸಿನೀರಿನ ಕುಡಿಯುವಿಕೆ ಆರೋಗ್ಯಕರ.
   It is healthy to drink hot water.
5. ರಾತ್ರಿಯು ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ.
   Night is beautiful because of the moonlight.

ई. ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿ. Translate into English. **5**

1. कृषीवलः हलेन कर्षति ।

2. छात्राणां बालिकाः बुद्धिमत्यः ।
3. मातृभूमौ प्रीतिः भवतु ।
4. वाल्मीकिः रामायणं प्रणयति ।
5. ऐश्वर्यम् अहङ्काराय भवति ।

उ. ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ಯಾವಾಗ ಹೇಳಿದರು ?
Who said this to whom and when ? **8**

1. असमञ्जः राज्यात् निष्कासितः भवतु ।
2. अहं विरक्तः । सदा तृप्तः ।
3. मम शरीरे शक्तिः नास्ति ।
4. अतः एव अस्य मुखं रक्तम् ।

ऊ. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ. **(ಬೇಕಾದ ಮೂರು)**
Explain any three in English. **(any Three)** **6**

1. न जानामि इति शिवः न ब्रूयात् । किमर्थम् ?
2. गुरुः कया कस्य चक्षुः उन्मीलयति ?
3. सरस्वती कां कां ददाति ?
4. कृष्णः कौ मर्दितवान् ?
5. हनूमत्स्मरणात् किं भवति ?

✪ ✪ ✪

उत्तराणि

प्रथमः पाठः

भाषाभ्यासः

I. १. त्पा, २. क्म, ३. ष्ये, ४. स्फा, ५. न्त्र, ६. क्त्वा, ७. त्म्यम्

II. पुंलिङ्गाः- १. बालः २. शिष्यः ३. सः ४. पुत्रः ५. सेवकः
स्त्रीलिङ्गाः - १. सुता २. सा ३. बाला ४. अम्बा ५. अजा
नपुंसकलिङ्गाः - १. फलम् २. जलम् ३. तत् ४. पुष्पम् ५. नयनम्

III. (अ) १. बालः पठति । २. पुत्रः गच्छति । ३. भिक्षुकः अटति । ४. पुत्री धावति । ५. जनकः पश्यति । ६. अग्रजा खादति । ७. सीता पिबति । ८. अम्बा पचति । ९. पुष्पं विकसति । १०. नयनं स्फुरति ।

(आ) १. पुरुषाः लिखन्ति । २. अश्वाः धावन्ति । ३. अम्बाः यच्छन्ति । ४. तानि पतन्ति । ५. वाहनानि गच्छन्ति । ६. एताः हसन्ति । ७. अजाः चरन्ति । ८. बधिराः अटन्ति । ९. एते वदन्ति । १०. इमानि स्फुरन्ति ।

IV. १. के पठन्ति ? २. का पश्यति ? ३. कः तिष्ठति ? ४. किं स्रवति ? ५. कः निन्दति ? ६. के फलन्ति ? ७. किं पतति ? ८. का भवति ? ९. का क्रीडति ? १०. के नमन्ति ?

V. १. भारवाहाः वहन्ति । २. मूकाः पश्यन्ति । ३. अन्धाः खादन्ति । ४. ते धावन्ति । ५. ताः पठन्ति । ६. एतानि पतन्ति । ७. कानि विकसन्ति ? ८. रजकाः क्षालयन्ति ।

VI. १. नटाः नृत्यन्ति । २. भक्तः ध्यायति । ३. एते हसन्ति । ४. पाचकाः क्षालयन्ति । ५. वाहनानि तिष्ठन्ति । ६. मूर्खः निन्दति । ७. चोरः धावति । ८. एताः क्रीडन्ति ।

VII. एकवचनान्ताः - सः, अयम्, किम्, सा, का, एतत्, इयम्, इदम्
बहुवचनान्ताः - ताः, एते, इमे, ते, कानि, काः, एताः, इमानि

कथा १. पण्डितः काशीनगरे वसति । २. पण्डितः शिष्यबुद्धिपरीक्षार्थं प्रश्नं पृच्छति । ३. सन्तुष्टः गुरुः अन्ते वदति 'विद्याभ्यासार्थम् अत्रैव वस' इति ।

पाठस्य अन्ते ...

2. १. नयनम् २. देवालयः ३. वेणुनादः ४. यमुना ५. विघ्नः ६. मत्स्यः
3. १. अश्वः धावति । २. एषः/अयं हसति । ३. अनुजा क्रीडति । ४. पुष्पं विकसति । ५. मित्रं ददाति । ६. भक्ताः नमन्ति । ७. बालकाः धावन्ति । ८. पर्णानि पतन्ति । ९. बालिकाः नृत्यन्ति । १०. बधिराः गच्छन्ति ।
4. १. पितृव्यः पृच्छति । २. फलानि पतन्ति । ३. अयं हसति । ४. सीता पिबति । ५. पुष्पं विकसति । ६. बालकाः अटन्ति । ७. भारवाहाः वहन्ति । ८. महिलाः वसन्ति ।
5. १. एषा, २. सा, ३. कः, ४. एतानि, ५. एतत्, ६. कानि, ७. एते, ८. एताः ९. ते, १०. ताः

द्वितीयः पाठः

भाषाभ्यासः

I. १. ह्ला २. ट्य ३. न्त्र्य ४. ल्मे ५. ष्ट्वा ६. च्छ्वा ७. र्ग्य ८. र्म्ये ९. क्र्या १०. स्म्य

II. १. उत्तमः - ए.व, २. मध्यमः - ए.व, ३. उत्तमः - ब.व, ४. मध्यमः - ब.व, ५. प्रथमः - ब.व, ६. मध्यमः - ब.व, ७. उत्तमः - ब.व, ८. उत्तमः - ए.व ९. प्रथमः - ए.व, १०. प्रथमः - ब.व.

III. १. त्वम्, २. अहम्, ३. वयम्, ४. यूयम्, ५. यूयम्, ६. त्वम्, ७. वयम्, ८. अहम्, ९. अहम् १०. त्वम्, ११. यूयम् १२. त्वम्, १३. अहम्, १४. यूयम्, १५. त्वम्, १६. वयम्

IV.

ति -	१. धावति	२. नृत्यति	३. खादति	४. पिबति	५. पतति
तः -	१. धावतः	२. नृत्यतः	३. खादतः	४. पिबतः	५. पततः
न्ति -	१. धावन्ति	२. नृत्यन्ति	३. खादन्ति	४. पिबन्ति	५. पतन्ति
सि -	१. नृत्यसि	२. पतसि	३. धावसि	४. पश्यसि	५. निन्दसि
थः -	१. नृत्यथः	२. पतथः	३. धावथः	४. पश्यथः	५. निन्दथः
थ -	१. नृत्यथ	२. पतथ	३. धावथ	४. पश्यथ	५. निन्दथ
मि -	१. नमामि	२. वहामि	३. नयामि	४. लिखामि	५. हसामि
वः -	१. नमावः	२. वहावः	३. नयावः	४. लिखावः	५. हसावः
मः -	१. नमामः	२. वहामः	३. नयामः	४. लिखामः	५. हसामः

V. १. अहं पश्यामि । २. सः धावति । ३. त्वं क्रीडसि । ४. ते स्मरन्ति । ५. सः खादति । ६. वयं हसामः । ७. वयं गायामः । ८. आवाम् अटावः । ९. यूयं यच्छथ । १०. युवां नयथः ।

कथा

१. काकः बहु तृषितः । २. सः जलार्थं भ्रमति । ३. घटे स्वल्पं जलम् अस्ति ।
४. काकः 'जलं कथं पिबामि ?' इति चिन्तयति । ५. घटे शिलाखण्डान् क्षिपति ।

पाठस्य अन्ते ...

1. १. व्याघ्रः २. क्षेमेन्द्रः ३. रामायणम् ४. कृष्णकर्णामृतम् ५. अस्तित्वम् ६. षष्ट्यब्दकार्यक्रमः
2. 1. (I) see 2. (you all) lead 3. (you) roam 4. (you all) give 5. (we) stand up 6. (we) carry 7. (I) smell 8. (you all) bow 9. you all 10. (you) eat.
3. **सि** - १. लिखसि २. गायसि ३. ध्यायसि ४. धावसि ५. नमसि ६. इच्छसि
   मः - १. निन्दामः २. यच्छामः ३. पश्यामः ४. वदामः ५. पिबामः ६. क्रीडामः
4. १. अहं नयामि २. त्वं धावसि ३. वयं खादामः ४. यूयं स्मरथ ५. अहं तिष्ठामि ६. यूयं पतथ ।

तृतीयः पाठः

भाषाभ्यासः

I. १. वन्देते वन्दन्ते, २. यतेते यतन्ते, ३. शङ्कते शङ्केते ४. शोभते शोभन्ते, ५. याचेथे याचध्वे, ६. सहेथे सहध्वे ७. त्रायसे त्रायध्वे, ८. भाषे भाषावहे, ९. श्लाघावहे श्लाघामहे, १०. ऊहावहे ऊहामहे, ११. सेवे सेवामहे, १२. लज्जसे लज्जेथे ।

II. १. योधाः युध्यन्ते । २. देवाः त्रायन्ते । ३. सस्यानि वर्धन्ते । ४. यूयं लज्जध्वे । ५. यूयं यतध्वे । ६. यूयं याचध्वे । ७. वयम् ऊहामहे । ८. वयम् ईक्षामहे । ९. वयं शङ्कामहे । १०. यूयं वन्दध्वे ।

III. वन्दे - १. त्वं वन्दसे । २. अहं वन्दे । ३. वयं वन्दामहे । ४. सः वन्दते । भाष् - ५. हरिः भाषते । ६. ते भाषन्ते । ७. यूयं भाषध्वे । ८. अहं भाषे । श्लाघ् - ९. वयं श्लाघामहे । १०. यूयं श्लाघध्वे । ११. जनाः श्लाघन्ते । १२. अहं श्लाघे ।

IV. १. भाषते २. भाषसे ३. भाषामहे ४. ईक्षते ५. ईक्षामहे ६. ईक्षन्ते ७. वन्दन्ते ८. वन्दसे ९. मोदते १०. मोदे

कथा

१. जम्बूकः आहारार्थं वने अटति । २. जम्बूकः द्राक्षालतां पश्यति । ३. लतायाम् अनेकानि द्राक्षाफलानि सन्ति । ४. जम्बूकःचिन्तयति - 'अद्य मम द्राक्षाफलानां भोजनम्' इति । ५. जम्बूकः 'द्राक्षाफलानि आम्लानि' इति वदति ।

पाठस्य अन्ते ...

1. मधुकरो नाम एकः चालकः मैसूरुनगरे वसति स्म । तस्य त्रयः पुत्राः आसन् । तस्य गृहं जयनगरे आसीत् । तस्य पुत्राः अध्ययने निपुणाः आसन् । सः सुखेन जीवनं कृतवान् ।
2. १. वृक्षाः वर्धन्ते । २. बालिकाः खिद्यन्ते । ३. यूयं त्रायध्वे । ४. मार्गदीपाः प्रकाशन्ते । ५. वयं याचामहे । ६. त्वं पलायसे ।
3. 1. The verb which has got both the forms of Atmanepadi and Parasmaipadi is Ubhayapadi. 2. पादोन means - quarter less than/ quarter to 3. The original form of a verb is called 'धातु' ie. 'Root'. 4. 'सपाद'.

चतुर्थः पाठः

भाषाभ्यासः

I. १. सा अनिन्दत् । २. शुनकाः अभषन् । ३. पर्णम् अपतत् । ४. अहम् अनमम् । ५. वयस्यः अलिखत् । ६. वयम् अक्रीडाम । ७. यूयम् अखादत । ८. त्वम् अधावः ।९. नट्यः अनृत्यन् ।

II. १. चोराः धनम् अहरन् । २. ताः पात्रम् अक्षालयन् । ३. वयं वाक्यम् अस्मराम । ४. यूयं वाक्यम् अवदत । ५. ते यानम् अचालयन् । ६. सेवकाः भारम् अवहन् । ७. ताः क्षीरम् अपिबन् । ८. बालाः कथाम् अलिखन् ।

III. १. अश्लाघत, अश्लाघन्त । २. अमोदत, अमोदन्त । ३. अत्रायत, अत्रायन्त । ४. अवन्दे, अवन्दामहि । ५. अभाषे, अभाषामहि । ६. असहथाः, असहध्वम् । ७. अभाषथाः, अभाषध्वम् । ८. अशङ्कत, अशङ्कन्त ।

IV. १. असहत, २. अलज्जन्त, ३. अकम्पन्त, ४. अस्पर्धन्त, ५. अयुध्यन्त, ६. अखिद्यन्त, ७. अमोदन्त, ८. अक्षमध्वम् ।

V. १. सकर्मकः, २. सकर्मकः, ३. अकर्मकः, ४. सकर्मकः, ५. सकर्मकः, ६. अकर्मकः, ७. सकर्मकः, ८. अकर्मकः, ९. सकर्मकः १०. अकर्मकः ।

कथा

१. वृद्धः क्षुधितः अभवत् । २. वृद्धः वृक्षे अनेकानि फलानि अपश्यत् । ३. सः अचिन्तयत् - 'अहं वृद्धः । मम शरीरे शक्तिः नास्ति । वृक्षः उन्नतः अस्ति । कथम् उपरि गच्छामि ? कथं फलानि प्राप्नोमि ?' इति । ४. वानराः फलानि अक्षिपन् ।

पाठस्य अन्ते ...

1. १. अपश्यत्, २. अपिबत्, ३. अजिघ्रत्, ४. अहसन्, ५. अस्मरन्, ६. अलिखत्, ७. अवहत्, ८. अयतत, ९. अमन्यत, १०. अशोभे ।
2. १. सिंहाः गर्जन्ति । २. सः धावति । ३. अहं गच्छामि । ४. अध्यापकाः अगच्छन् । ५. छात्राः अपठन् । ६. वयम् अवन्दामहि । ७. यूयम् अमोदध्वम् ८. अहम् अयते । ९. त्वम् अबाधथाः । १०. ते अकम्पन्त ।
3. १. बालकाः अगच्छन् । २. बालिकाः अपठन् । ३. वयम् अपश्याम । ४. एते अक्रीडन् । ५. फलानि अपतन् । ६. ते अयतन्त । ७. ताः अस्पर्धन्त । ८. वयम् अश्लाघामहि । ९. यूयम् अक्षमध्वम् । १०. बालकाः अत्वरन्त ।
4. 1. Such verbs which have no object - (कर्मपदम्) are called Intransitive verbs.
   2. In active voice, the verb changes according to the Subject.
   3. In active voice, there is no rule that there must be an object.

पञ्चमः पाठः

भाषाभ्यासः

I. (अ) १. बालाः पाठं पठन्तु । २. त्वं फलं खाद । ३. यूयं कथां लिखत । ४. अहं क्रीडानि । ५. वयं चित्रं पश्याम । ६. पितामहः कथां वदतु । ७. भक्ताः देवं नमन्तु । ८. त्वं पुस्तकं नय ।

(आ) १. जनाः धीरं श्लाघन्ताम् । २. चोराः पलायन्ताम् । ३. त्वं स्पर्धस्व । ४. यूयं लज्जध्वम् । ५. अहं मोदै । ६. वयं भाषामहै । ७. बालाः आकाशम् ईक्षन्ताम् । ८. सस्यानि वर्धन्ताम् ।

II. (अ) १. तक्षकः काष्ठं तक्षति । २. शिशवः शब्दरूपावलिं पठन्ति । ३. गुरवः उत्तराणि अवदन् । ४. अङ्गनाः श्लोकान् गायन्ति । ५. कुमारी अतिथीन् पृच्छति । ६. समितिः अनुमतिम् अयच्छत् ।

(आ) १. पार्वती कैलासम् अधिवसति । २. धनिकः गृहम् अधिवसति । ३. संन्यासी कुटीरम् अधितिष्ठति । ४.सांसदः देहलीम् अधिवसति । ५. सरस्वती हंसम् अधितिष्ठति ।

(इ) १. विद्यालयं परितः उद्यानम् अस्ति । २. गृहं परितः वृक्षाः सन्ति । ३. चोरम् उभयतः आरक्षकाः सन्ति । ४. मार्गम् उभयतः पादपथः अस्ति । ५. दुर्गम् अभितः नदी अस्ति । ६. द्वीपम् अभितः समुद्रः अस्ति । ७. आहारं विना मानवः न जीवति । ८. चन्द्रं विना आकाशः न शोभते ।

(ई) १. सः ताम् उक्तवान् । २. अध्यापकः एतान् सूचितवान् । ३. अध्यापिका कान् पृष्टवती ? ४. अधिकारी अस्मान् आदिष्टवान् । ५. रमेशः त्वां जानाति । ६. जनकः युष्मान् तर्जितवान् ।

कथा

१. रामः विद्याम् इच्छति । २. सोमः धनम् इच्छति । ३. मित्रद्वयं विदेशम् अगच्छत् । ४. रामः विद्याभ्यासम् अकरोत् । सोमः धनसम्पादनम् अकरोत् । ५. राजा रामं 'त्वं मन्त्रिस्थाने तिष्ठ' इति अवदत् ।

पाठस्य अन्ते ...

1. १. बालकः पाठान् पठतु । २. मार्जालः क्षीरं पिबतु । ३. धीवराः नदीं गच्छन्तु । ४. व्याघ्रः हरिणान् न खादतु । ५. वयं चित्रमन्दिरं गच्छाम । ६. अहं देवालयं गच्छानि ?

2. १. त्वं प्रयतस्व । २. ते ग्रन्थान् परीक्षन्ताम् । ३. सीता स्पर्धताम् । ४. यूयं फलानि स्वदध्वम् । ५. वयम् उत्तराणि ऊहामहै ।

3. 1. Mahābhārata has one lakh ślokas. 2. Mahābhārata got its name because of its size and high ideals. 3. While dictating Mahābhārata to Lord Ganeśa, (to get time) Maharsi Vyāsa composed some complicated ślokas. These are called 'Vyāsa Rahasya'. 4. The Mahābhārata has earned for itself a place on par with the Vedas. It is called the fifth Veda -'भारतं पञ्चमो वेदः'

4. 1.You all write, 2.You give, 3. You all prostrate, 4. You all talk, 5. Let it grow.

षष्ठः पाठः

भाषाभ्यासः

I. **(अ)** १. भविष्यति, २. गमिष्यति, ३. भाषिष्यते, ४. मोदिष्यते, ५. लेखिष्यति ६. यतिष्यते, ७. वन्दिष्यते, ८. शोभिष्यते, ९. पूजयिष्यति, १०. करिष्यति ।
(आ) १. नेष्यति, २. दास्यति, ३. द्रक्ष्यति, ४. लप्स्यते, ५. उपवेक्ष्यति ६. स्थास्यति, ७. वक्ष्यति, ८. ज्ञास्यति, ९. प्राप्स्यति, १०. गास्यति ।

II. १. बालः पाठं पठिष्यति । २. छात्रः श्लोकं वदिष्यति । ३. सीता गीतं गास्यति । ४. पाचकः तण्डुलं पक्ष्यति । ५. सेवकः धनं लप्स्यते । ६. अध्यापकः छात्रं श्लाघिष्यते । ७. सा प्रश्नं प्रक्ष्यति । ८. अहं जलं पास्यामि । ९. धनिकः धनं दास्यति । १०. पिता वार्तां ज्ञास्यति ।

III. १. कृषीवलः हलेन कर्षति । २. खगाः पक्षैः डयन्ते । ३. हारः मणिभिः भवति । ४. भीमः गदया ताडयति । ५. उत्तरदेशः नदीभिः विराजते । ६. लक्ष्मणः रामेण सह अरण्यं गतवान् । ७. अहं लेखन्या लिखामि ।

IV. १. सन्तोषेण, २. दण्डेन, ३. पुष्पैः ४. कर्तर्या, ५. मित्रैः, ६. नौकया, ७. स्तोत्रैः ८. अङ्गुलीभिः, ९. अध्यापिकाभिः, १०. राक्षसैः ।

V. १. मार्जारः गृहस्य अन्तः अस्ति । २. माता पुत्र्याः कृते कदलीफलम् आनीतवती । ३. पूर्वं कश्चन ऋषिः अरण्ये वसति स्म । ४. सा वृद्धा मन्दं वदति ।

VI. १. यदा - तदा २. यद्यपि - तथापि ३. यदि - तर्हि ४. यावत् - तावत् ५. यथा - तथा

कथा

१. अहितुण्डिकः अन्यं ग्रामम् अगच्छत् । २. पेटिकासमीपम् एकः मूषकः आगच्छत् । ३. मूषकः सर्पस्य मुखे अपतत् । ४. सर्पः मूषकम् अखादत् ।

पाठस्य अन्ते ...

1. १. श्वः रामः नगरं गमिष्यति । २. श्वः सः दानेन सन्तोषम् अनुभविष्यति । ३. आगामिवर्षे अहं न आगमिष्यामि । ४. सा विमानेन देहलीं गमिष्यति । ५. देवः भक्तम् वरेण अनुग्रहीष्यति । ६. इतःपरं जनाः भवन्तं न श्लाघिष्यन्ते । ७. कृषीवलः तृणैः कटं करिष्यति । ८. अहं पदैः वाक्यं रचयिष्यामि ।
2. १. व्याघ्रः पादैः सञ्चरति । २. मानवः पादाभ्यां चलति । ३. रावणः हस्तैः युद्धम् अकरोत् । ४. मानवः हस्ताभ्यां कार्यं करोति । ५. मानवः मुखेन वदति । ६. ब्रह्मा मुखैः वेदम् उच्चारयति । ७. जनाः नेत्राभ्यां पश्यन्ति । ८. शिवः नेत्रैः पश्यति ।
3. 1. Bhāsa has composed 13 plays. 2. Yaugandharāyaṇa is the name of Udayana's minister. 3. False news that both Vāsavadattā and minister were burnt alive was spread. 4. Trees are like noble persons as - they stand in sunshine and offer shadow to others and they offer fruits without eating them themselves.

सप्तमः पाठः

भाषाभ्यासः

I. १. ते क्रीडितवन्तः २. ते ग्रन्थालयं गतवन्तः । ३. बालाः पुस्तकं नीतवन्तः । ४. बालिकाः फलं भक्षितवत्यः । ५. नृपाः राज्यं रक्षितवन्तः । ६. रुग्णाः औषधं सेवितवन्तः । ७. वयं चित्रं दृष्टवन्तः । ८. वयं पत्रं प्रेषितवन्तः । ९. यूयं पाठं लिखितवन्तः । १०. यूयं धर्मं पालितवन्तः ।

II. १. वानरः फलं खादितवान् । २. अध्यापकः ताडितवान् । ३. ललना गीतं गीतवती । ४. सः वाक्यम् उक्तवान् । ५. अहं कथां श्रुतवान् । ६. त्वं चलच्चित्रं दृष्टवान् । ७. सा चित्रं रचितवती । ८. वृद्धः क्षीरं पीतवान् ।

III. १. ते धर्मं पालितवन्तः । २. धनिकः धनं दत्तवान् । ३. युवकाः धनं गणितवन्तः । ४. दुष्टाः जनान् पीडितवन्तः । ५. बालाः शिलाखण्डं क्षिप्तवन्तः । ६. ताः दुष्टान् निन्दितवत्यः । ७. ते दुरभ्यासं त्यक्तवन्तः । ८. व्याघ्राः पशून् मारितवन्तः ।

IV. १. लेखकः पत्रिकायै लेखं लिखतु । २. लक्ष्मीः पण्डिताय असूयति । ३, विक्रयिकः ग्राहकाय द्रुह्यति । ४. संस्कृताभ्यासः मह्यं रोचते । ५. गोविन्दः नगर्यै गच्छति । ६. पुष्पाणि तरुणीभ्यः रोचन्ते ।

V. १. उप + दिशति २. परि + हरति ३. प्र + भवति ४. निर् + गच्छतु ५. नि + वर्तते ६. अभि + ऊहते ७. आ + लोकते ८. उत् + प्रेक्षते ९. परि + ईक्षते १०. उप + अहरत् ११. उत् + लङ्घते १२. प्रति + आ + अगच्छत् ।

कथा

१. नृपस्य नाम सगरः । २. राजकुमारः बहु दुष्टः आसीत् । ३. राजकुमारः असमञ्जः विनोदार्थं नगरस्य अन्यान् बालान् जले क्षिपति स्म । ततः जनाः दुःखिताः अभवन् । ४. नृपः निर्णयम् अयच्छत् । ५. 'त्यजेदेकं कुलस्यार्थे' इति सज्जनाः वदन्ति ।

पाठस्य अन्ते ...

1. १. बालकाः गीतं गीतवन्तः । २. जनाः गृहं गतवन्तः । ३. सर्पः मूषकं गृहीतवान् । ४. ताः उत्तरं लिखितवत्यः । ५. महिलाः शाटिकां क्रीतवत्यः । ६. बालिका प्रातःकाले क्रीडितवती ।

2. १.बालकः पठितवान् । २. युवतयः गतवत्यः । ३. सा उक्तवती । ४. मोदकं रामाय रोचते । ५. कुरूपिणी सुन्दर्यै असूयति ।

3. 1. There are 22 Prefixes. 2. Meaning has changed. 3. In Past tense 'अ' has been added before the prefix instead of the धातु. 4. The root स्था has become आत्मनेपद because of the prefix 'प्र'.

अष्टमः पाठः

भाषाभ्यासः

I. (a) १. गत्वा, २. ध्यात्वा, ३. स्मृत्वा, ४. लिखित्वा, ५. कृत्वा, ६. श्रुत्वा, ७. मिलित्वा, ८. नीत्वा, ९. क्रीडित्वा, १०. हृत्वा

(b) १. अवगत्य, २. परिणीय, ३. उपविश्य, ४. उपदिश्य, ५. आगत्य, ६. आकृष्य, ७. निर्दिश्य, ८. निर्माय, ९. अपहृत्य, १०. अपसृत्य ।

II. (a) १. रामः स्नात्वा देवं पूजयति । २. हरिः धावित्वा लक्ष्यं प्राप्नोति । ३. गुरुः पठित्वा अर्थं विवृणोति । ४. सः वाक्यं लिखित्वा कण्ठस्थीकरोति । ५. छात्रः वाक्यं स्मृत्वा वदति । ६. सा गुरुं पृष्ट्वा अर्थं जानाति । ७. सेवकः आदेशं श्रुत्वा तदनुगुणम् आचरति । ८. गृहस्थः पञ्चाङ्गं दृष्ट्वा तिथिं जानाति ।

(b) १. माता जलं परिवेष्य अन्नं परिवेषयति । २. सेवकः रज्जुम् आकृष्य नयति । ३. दुष्टः कलहम् उत्पाद्य सन्तोषम् अनुभवति । ४. कर्मकरी पात्राणि प्रक्षाल्य गृहं गतवती । ५. त्वम् उत्थाय नमस्कारं कुरु । ६. त्वं मम गृहम् आगत्य विपणिं गच्छ । ७. कपिः वृक्षम् आरुह्य इतस्ततः पश्यति । ८. अहं ग्रन्थं परिशील्य मित्राय प्रतिददामि ।

III. १. नगरात्, २. आकाशात्, ३. लतायाः, ४. नद्याः, ५. वृक्षेभ्यः, ६. गृहेभ्यः, ७. चोरेभ्यः, ८. व्याघ्रेभ्यः, ९. शाखायाः, १०. कौमुद्याः ।

IV. १. वृक्षेभ्यः फलानि पतन्ति । २. ग्रामीणः ग्रामात् आगच्छति । ३. तरुण्यः कौमुद्याः नन्दन्ति । ४. गजाः सिंहात् त्रस्यन्ति । ५. नार्यः सर्पात् अत्रस्यन् । ६. भीमः युधिष्ठिरात् परः । ७. चैत्रः वैशाखात् पूर्वः । ८. महाभारतं रामायणात् विस्तृतम् ।

कथा

१. गङ्गातीरे कश्चन साधुः आसीत् । २. साधुः पुनः पुनः वृश्चिकं गृहीत्वा तीरे स्थापयितुं प्रयत्नं करोति स्म । ३. वृश्चिकः साधुपुरुषस्य हस्तम् अदशत् । ४. यः अपकारिणाम् अपि उपकारं करोति सः साधुः भवति ।

पाठस्य अन्ते ...

I. १. गत्वा, २. पठित्वा, ३. क्रीडित्वा, ४. लिखित्वा, ५. श्रुत्वा ६. पीत्वा ।

II. १. अनुसृत्य, अनुगत्य, अनुधाव्य, अनुजीव्य, अनुभूय । २. प्रसार्य, प्रकाश्य, प्रदर्श्य, प्रक्षाल्य, प्रहृत्य । ३. परिहृत्य, परिणीय, परिवेष्य, परिशील्य, परिशोध्य । ४. निर्दिश्य, निर्गत्य, निर्माय, निर्वाप्य, निरीक्ष्य ।

III. १. शाखायाः पर्णानि पतन्ति । २. कोषात् धनं पतति । ३. अहं शुनकात् त्रस्यामि । ४. पक्षः मासात् लघुः । ५. सा आलस्यात् कार्यं न करोति ।

नवमः पाठः

भाषाभ्यासः

I. १. पठितुम्, २. लेखितुम्, ३. प्रष्टुम्, ४. क्रीडितुम्, ५. द्रष्टुम्, ६. श्रोतुम्, ७. क्रेतुम् ८. गातुम्

II. (अ) १. हरिः भक्तस्य दर्शनस्य अनन्तरम् वरं ददाति ।
२. हरिः वरस्य दानात् पूर्वं भक्तं पश्यति ।

(आ) १. गुरुः योग्यतायाः परिशीलनस्य अनन्तरं नीतिं बोधयति ।
२. गुरुः नीतेः बोधनात् पूर्वं योग्यतां परिशीलयति ।

(इ) १. गीता वृष्टेः अवलोकनस्य अनन्तरं छत्रं प्रसारयति ।
२. गीता छत्रस्य प्रसारात् पूर्वं वृष्टिम् अवलोकते ।

(ई) १. छात्रः वाक्यस्य स्मरणस्य अनन्तरम् उत्तरं लिखति ।
२. छात्रः उत्तरस्य लेखनात् पूर्वं वाक्यं स्मरति ।

(उ) १. माता तण्डुलस्य क्षालनस्य अनन्तरम् अन्नं करोति ।
२. माता अन्नस्य करणात् पूर्वं तण्डुलं क्षालयति ।

III. १. लक्ष्मणस्य, २. कैकेय्याः, ३. कौसल्यायाः, ४. सुमित्रायाः, ५. सूर्यस्य, ६. रवेः, ७. भानोः, ८. आचार्यस्य, ९. गुरोः, १०. अध्यापिकायाः ।

कथा

१. ग्रामे काचन महिला वसति स्म । २. सा जलम् आनेतुं दूरं गच्छति स्म । ३. नकुलः सर्पम् अपश्यत् । ४. नकुलस्य मुखं रक्तमयम् आसीत् । ५. 'एषः नकुलः मम शिशुम् अखादत् । अतः एव अस्य मुखं रक्तम्' इति महिला अचिन्तयत् ।

पाठस्य अन्ते ...

I. १. पठितुम्, २. अध्येतुम्, ३. लेखितुम्, ४. क्रीडितुम्, ५. सेवितुम् ६. त्यक्तुम्

II. १. अहं ग्रन्थस्य परिशीलनं कर्तुम् इच्छामि । २. अहं समाजस्य सेवां कर्तुम् इच्छामि । ३. अहं संस्थायाः आरम्भं कर्तुम् इच्छामि । ४. अहं गीतायाः अध्ययनं कर्तुम् इच्छामि । ५. अहं वस्त्रस्य प्रक्षालनं कर्तुम् इच्छामि ।

III. १. वृक्षस्य शाखा दीर्घा अस्ति । २. शालायाः बालकाः क्रीडन्ति । ३. असुराणां गुरुः शुक्राचार्यः । ४. कचः शुक्राचार्यस्य शिष्यः । ५. श्रीकृष्णः पाण्डवानां मार्गदर्शकः । ६. गणपतेः भक्ताः सर्वत्र सन्ति ।

दशमः पाठः

भाषाभ्यासः

I. १. पुष्पं वृक्षे अस्ति । २. पुष्पं मालायाम् अस्ति । ३. पुष्पं मस्तके अस्ति । ४. पुष्पं कण्डोले अस्ति ।

१. श्लोकाः ग्रन्थे सन्ति । २. श्लोकाः रामायणे सन्ति । ३. श्लोकाः नाटके सन्ति । ४. श्लोकाः नाटिकायां सन्ति ।

१. जनाः कार्यालयेषु भवन्ति । २. जनाः गृहेषु भवन्ति । ३. जनाः सभासु भवन्ति । ४. जनाः वीथीषु भवन्ति ।

१. अक्षराणि वाक्येषु भवन्ति । २. अक्षराणि पदेषु भवन्ति । ३. अक्षराणि फलकेषु भवन्ति । ४. अक्षराणि कथासु भवन्ति ।

II. १. हरे, २. मते, ३. गुरो, ४. कामधेनो, ५. भगिनि, ६. माले

III. 1. Yes 2. No 3. Yes 4. No 5. Yes

कथा

१. चन्द्रगुप्तस्य मन्त्री चाणक्यः । २. ''एतान् कम्बलान् दरिद्रेभ्यः ददातु'' इति नृपः सूचितवान् । ३. चोराः - ''चाणक्य । पार्श्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति । तथाऽपि त्वं किमर्थं भूमौ शयनं करोषि ?'' इति अपृच्छन् । ४. 'अन्येषां द्रव्यस्य उपयोगेन अधर्मः भवति' इति चाणक्यस्य विचारः आसीत् ।

पाठस्य अन्ते ...

I. १. विचारेषु । २. कार्यक्रमे । ३. विद्वद्गोष्ठीषु । ४. गङ्गानद्याम् । ५. फलेषु । ६. ललाटे । ७. आन्दोलिकायाम् । ८. सुरलोके ।

II. १. मयि, अस्मासु । २. मातरि, मातृषु । ३. शम्भौ, शम्भुषु ४. लेखन्याम्, लेखनीषु । ५. कस्मिन्, केषु ।

III. 1. वेणी tress of hair संहारः Braiding 2. There are two lakāras in future tense. 3. Those who are greedy are poor says the subhashitakara. 4. There are ten lakaras. 5. लृङ् लकार is used when there is cause and effect relation mentioned and the effect is not seen. 6. A 'Dhatu' which gets both Parasmai & Atmane forms, is called Ubhayapadi.

उदा - पचति / पचते

परिशिष्टम् - १

These matters are only for information. Questions on these points will not be asked in the exam.

How to learn a language ?

How did we learn our mother tongue ? We learnt simply by listening and speaking while sitting on our parents' laps. Infact, this is the most natural way to learn a language - listening, speaking, reading and writing. When a person goes to a new place where an unknown language is spoken he picks it up in course of time without much difficulty. Following the same method, Samskrit can also be learnt through conversation. So try to use the words, which you will learn in this course in your daily conversation. You may, naturally, think that it is easy to speak in Samskrit with those who know the language. But when the other person is not familiar with it what should be done ? Here is an answer to this question of yours.

मम नाम ... । भवतः/भवत्याः नाम किम् ? अहं वैद्यः । भवान्/भवती कः ? अहं गृहं गच्छामि । आवश्यकम्, मास्तु । अहं संस्कृतं स्वल्पं जानामि ।

Begin with these simple sentences. Soon you will get familiar with the language and feel comfortable to use it. By repeatedly using the sentences that you learn in this correspondence course your vocabulary of Samskrit words will improve.

Don't hesitate while conversing. Right or wrong - say it with confidence. In the beginning you are sure to make mistakes. No one starts speaking as soon as he is born. By speaking constantly one learn's a language. If you learn spoken Samskrit there will be no need for memorising declensions and conjugations. In course of time, the errors committed will be minimal.

While you learn Samskrit teach the same to your neighbours also. This will enable you to assimilate what you have learnt besides inspiring the other person. May this endeavour of yours lay the foundation for your intellectual and moral growth. If you complete all the courses that we offer, you are sure to join the main stream in the country's progress. Well begun is half done. You have started a good venture - learning Samskrit. Good Luck.

About our Organisation

« **Samskrita Bharati** is a Registered Trust.
« It covers the whole country with its head office in Delhi. The Bangalore office is its branch.
« It takes maternal care of all groups of Samskrit lovers all over India.
« It is exempted from income-tax under the rule 80-G for all donations.

The main objectives

« To teach conversational Samskrit and create an interest in it for further study.
« To bring about social integration by making Samskrit a common language without the barriers of caste, creed, tradition, language, high or low status etc.
« To rejuvenate Indian culture.

Activities

« To conduct camps for Samskrit conversation for ten days with two hours of work each day.
« Training Samskrit teachers.
« To raise a group of full time workers who are dedicated.
« To start Samskrit training centres among the neglected sections of the society.
« To publish books and perpare cassettes relating to Samskrit conversation.
« To give Samskrit education by post.

Achievements so far

« Samskrit conversation is taught to 18 lakh people. 8000 teachers have undergone training. 2000 'Samskrit homes' are built. 2 villages have been declared 'Samskrit villages'.
« A unique method is evolved to teach simple Samskrit through conversation.

Many programmes have been envisaged with an ambitious plan in order to change the position of Samskrit in India before the end of this century and an extensive action plan is already on hand.

Is Samskrit a difficult language ?

There is a biased view about Samskrit in modern times. There are allegations that it is communal, dead and very difficult. Many intellectuals are convinced that Samskrit was never a spoken language. However, if we think sensibly we find all these arguments are baseless. Actually, for sometime now, Samskrit has ceased to be a spoken language. This tradition is lost due to extraneous circumstances and this has created a misconception about Samskrit among our people.

Any language is neither difficult nor easy. Usually a language has two levels. The spoken language is simple whereas the literary language needs study. There are many reasons to make one feel that Samskrit is a difficult language. The problem lies in the teaching method. Before the arrival of English people in India the educational institutions were all Pathashalas where Samskrit was the medium of instruction.

Samskrit was a common spoken language among the people. The British arrived and tried to make the country weak by their oppressive rule. They destroyed Samskrit and with it our faith and self respect were gone. They employed two methods. They closed down Samskrit pathashalas and opened new institutions envisaged by Macaulay.They declared that Samskrit is a dead language. Even while learning Samskrit, grammatical translation method was stressed. Even after the exit of the British the old methods of study in the field of Samskrit continue.

Now Samskrit learning has become difficult on account of the old pattern of following the grammatical method. The same old texts continue and people are ignorant about the simplicity of the language. Besides, the scholarly language used by scholars in teaching as well as discussions make one feel that Samskrit is difficult. Since Samskrit is not a language of the common man one has to memorise the declensions and conjugations. Perhaps the state of affairs will improve if every one starts speaking in Samskrit.

Some say that Samskrit should be simplified. Simplification means changing the very structure of the language. But there is no need for this. It is possible to speak in Samskrit within the framework of Panini's grammar. If we change the structure itself the uniqueness and grandeur of the language will be lost. Therefore it should be our endeavour to make Samskrit a spoken language while maintaining its uniqueness and simplicity.

Further details will be given in the successive lessons.

Why converse in Samskrit ?

Samskrit conversation enables the people who wish to study Samskrit language learn correct pronunciation. By conversing, one can get a hold on the language within a short time. That language which is used in day to day life will progress. Conversing in Samskrit is inevitable for its growth. More than reading books, by listening to Samskrit words repeatedly, the language can be understood easily. Clear pronunciation, facial expressions, surroundings - all these help in the study of the language. Therefore, people who listen to Samskrit conversation repeatedly will learn Samskrit faster. Also, they will come to know about its simplicity. Conversation has the power of attracting and inspiring others. Thus Samskrit language can spread among people without any discrimination of caste, creed, region etc.

Samskrit language is the medium to spread our culture through out the country. By conversing in Samskrit regularly our culture and ideals can be revived and we shall gain self respect. Imparting Samskrit education to the neglected lot can change their lives. They can be introduced to high social ideals by this. Conversation camps conducted in the villages of Karnataka revealed that to bring harmony and self respect in society or to wipe out caste and creed discrimination, Samskrit conversation is essential.

Today, Samskrit is being taught either through the vernacular language or through English in many schools and colleges. But Hindi, Urdu, English, French etc., are all taught in the respective medium. To teach Samskrit, Samskrit alone has to be the medium. Then only Samskrit education will become easy and meaningful. In this way, Samskrit conversation is very helpful in bringing about changes in Samskrit education.

For the revival of a glorious India cultural growth is necessary. Today, Samskrit conversation has become a powerful means to spread awareness among people, to impart education and also to inculcate many moral and social Samskaras. The movement of learning and spreading conversational Samskrit may seem small but it will open the doors again of our rich culture which is written and preserved in Samskrit language. Hence Samskrit conversation is like Sanjeevini to Samskrit language. Lastly, remember - talking in Samskrit alone is the worship of Vagdevi (Goddess of words) and also of Surasaraswathi.

The place of Samskrit

Whenever Samskrit is mentioned people call it 'divine language' respectfully. But this does not satisfy everyone. It is not only divine language it equally belongs to this world as much. It is indeed a divine language, the language of the common man, an ancient language, a living language, a national language and of course, a language of correspondence. Then what should we call Samskrit to give it the place it deserves ?

If we call it a divine language people think it is the language of the priests. It is because they have heard the language in Mutts and temples, which are places of religious activities. To call Samskrit a divine language strengthens that view. To call it a common language it is not being used by people for communication, although long ago it was so. As we know languages other than Samskrit are only called Mother tongue all over. So, it is not even mother tongue in that sense. To call it the national language will cause a dispute with Hindi lovers. In order to achieve our aim it is not wise to enter into any such controversy. Thus all our arguments become weak. In the three language formula, however, the regional language takes the first place as mother tongue; the second place goes to Hindi as the language for correspondence; English is given the place of the third language because it is the international language. Even Urdu is given a special place some times out of political considerations. Sadly, there is no powerful argument in favour of Samskrit. Consequently the country is losing its spiritual strength without Samskrit.

Dharma and culture are the soul and the life of India. Samskrit is the vehicle of culture. Samskrit Ganga flows for ever as a language of culture - a stream that reaches every one no matter where he or she is. It is more appropriate to call it a cultural language. We should carry the message that 'Samskrit is the language of Indian culture'. Samskrit will flourish agian with this conviction among people. The country is sure to prosper this way.

Three Wrong notions

There are three wrong notions about Samskrit commonly found in people. Firstly, that it is a difficult language; secondly, that it is a dead language and thirdly that it belongs to a particular community. Actually in every language there are two levels - simple spoken language and the high flown literary language. All languages have grammar and they have unique features of their own. Since Samskrit is studied in the Western pattern and since it is not a language of common use, one finds it difficult.

It is possible to justify that Samskrit is a living language. But the points we adduce in favour of this may not dispel the wrong notions which are deep rooted already. People think that the language which is used at home, office, stations, play ground or factories, is truly a living language. May be we are also at fault in asserting that Samskrit is **not** a dead language and thus using the very same phrase - "dead" language to prove the contrary. Infact we can change the mind of the people by devoting our efforts to making Samskrit a spoken language instead. Even in our discussions it is better to say that Samskrit is not a language of common use than referring to it as 'dead'. There is therefore a need for speaking in Samskrit than about Samskrit.

The argument that Samskrit is the language of a community is also incorrect. This was indeed a language of all. For instance, the author of the Ramayana, Valmiki was a hunter. Kalidasa was a shepherd by birth. Vyasa, the author of the Mahabharata, was the son of a fisherwoman. Sri Harsha and king Bhoja were Kshatriyas. Thus there were Samskrit Pandits belonging to all communities. So is the case now. There is no doubt that Samskrit was the language of everyone and will remain so for ever. The speciality in 'Conversational Samskrit' popularisation programme is that it is extended to all irrespective of caste, religion, class, language, region, north, south etc., In fact, through conversational Samskrit this emotional integration is achieved and sustained. When we remove these three misconceptions about Samskrit a favourable atmosphere for Samskrit learning will be created. Our aim is to achieve this.

Why the decline of Samskrit ?

Long ago Samskrit was a spoken language. But why is that it is not a spoken language now ? This is a natural question. No single factor is responsible for this state of Samskrit. There are many factors historical, social and personal that have caused this decline.

Samskrit is more than one lakh years old. But the modern regional languages have developed during the last two thousand years. During foreign rule for a thousand years foreign language became the state language. It was imposed on us by force. During British rule all Samskrit Pathashalas were closed. More and more English schools were newly opened. Those who studied English acquired wealth and status. English became a means of livelihood. The first graduate who passed B.A. degree course was seated on an elephant and taken on a procession in Calcutta ! Thus English education got a fillip.

The social life in ancient India was simple, friendly and peaceful. Samskrit was a spoken language. Caste system was based on one's learning and profession. During the medieval period feelings of high and low in society gained ground for many reasons. A large section of the society was denied Samskrit learning.

Language is a means of communication and preservation of a culture. The changes that affected the Hindu society had their effect on Samskrit scholars also. The inaction of this section of society and lack of communication in Samskrit led to the decline of Samskrit. However, they sustained the Samskrit wisdom despite their poverty, invasion, being in want of things and insults. Today the Samskrit world should be grateful to them.

The British rulers replaced the traditional system of Samskrit education by the English language. Study of Samskrit was along the lines of English grammar and its standard fell and Samskrit studies lost direction. The regional languages got importance as mother tongue. Hindi got importance due to political reasons besides being the language of the majority and the language of transaction. English got its importance due to the predilection of administrative officers, political leaders and Christians in India. In order to appease Muslims Urdu was also given importance. Because of all these factors Samskrit did not enjoy its pride of place in its own land.

Samskrit Home

It is not necessary to repeat that Samskrit was a spoken language at some period of Indian history. This fact is clearly understandable when one goes through Samskrit literature and grammar. Those were days when this was the language in every home. That tradition is unfortunately lost. If parents speak Samskrit at home their children pick it up quite naturally. So, how can we make our homes Samskrit homes ?

Write Samskrit words on every article of house hold use. For example, Samskrit words can be exhibited on - say - a chair - आसन्दः, door - द्वारम्, switch - पिञ्जः etc. Samskrit words can also be exhibited on containers in the kitchen. If we follow this we can acquaint our-selves with Samskrit words for articles of daily use in about fifteen days. Further, we can write short Samskrit sentences in drawing sheets and hang them on the wall. We can thus use Samskrit sentences independently. This will surely impress the visitors to our homes. We can take a vow to speak exclusively in Samskrit for some time of the day. For example we make it a rule that while eating our meal we speak only Samskrit. This gradually brings a unique Samskrit atmosphere at home in every way.

All our thoughts originate when we are quiet and at home and later they find expression in words. Therefore, when we start learn-ing Samskrit at home we can express easily in the same language. So Samskrit learning can begin at home at the first stage. We can fix a board in front of the house as 'SAMSKRIT HOME' and exhibit below, 'Samskrit may be spoken here'. This gives inspiration to the others.

Saraswati, the goddess of learning, shines wherever Samskrit words are echoed. The words 'come' or 'go' bring thrill when we say आगच्छतु, गच्छतु instead; We feel the presence of divinity in these words. We feel an atmosphere of solace. If you make a beginning with one or two words and continue without break your home turns in to a SAMSKRIT HOME. Remember you can sieze this opportunity to create history at home.

Can Samskrit become the spoken language in homes ?

All Indian languages have about 50/60% of Samskrit words. The phonetic system of Indian languages is indeed borrowed from samskrit by tradition. Syntax is also on the same pattern.The grammar of these languages is akin to Samskrit grammar. Moreover most Indians are familiar with Samskrit by listening to Samskrit verses in temples, mutts, rituals and Pauranic discourses. Samskrit is a part of our life-style as our culture is rooted in Samskrit. Hence when one learns Samskrit one is not learning an entirely new language. When one speaks in simple Samskrit with gestures all can follow it. Therefore Samskrit is already within us. Only it should manifest itself.

If there is one language that faces no oppsition even in the remote corners of India it is Samskrit. People have great regard for it. The only hurdle in learning is that people think it is a difficult language. This can be overcome by creating an atmosphere congenial to the learning of Samskrit. The following measures may be considered - i) Preparation of simple books for Samskrit students. ii) Training in spoken Samskrit to be given extensively. iii) Teaching of Samskrit in schools and colleges only through the medium of Samskrit. In nursery schools children learn to speak an alien language like English within a year. If Samskrit medium is adopted can they not speak in Samskrit ? Even if one percent of the money and labour spent on popularising English in the last two centuries, is spent on Samskrit the results will ten times more.

Samskrit is a compulsory language in many states and in some it is optional at the primary/middle school levels. Samskrit is being taught in degree and post graduate courses. There are six Samskrit universities and about 5000 Samskrit Pathashalas in our country. Many voluntary organizations are conducting classes in simple Samskrit. In all, therefore, the number of students studying Samskrit every year exceeds a crore. If all of them are taught through the medium of Samskrit more than a crore of people may be able to speak simple Samskrit within a year. If Samskrit medium is adopted one percent of the population in the country will be able to speak in Samskrit in about a year. Samskrit was the spoken language of our ancestors. It united the nation. Awareness and determination among Samskrit lovers can bring about a revival of this language and make it the spoken language again.

DO'S AND DON'TS

Our responsibility lies in learning Samskrit rather than just singing its glories. So, we say, संस्कृतं वदतु, न तु संस्कृतविषये - Speak in Samskrit and not about Samskrit.

It is possible to learn and speak simple Samskrit without tampering with the beauty of its grammar. It is important is to encourage the speaker by appreciating his or her efforts to speak in Samskrit and not pointing out the mistakes.

While using regional language we should employ Samskrit words instead of English or any foreign language. By this -

(i) we become free of foreign culture.

(ii) by the use of Samskrit words the regional bias is removed and a language which can be understood by all emerges. and

(iii) Samskrit is learnt indirectly.

Therefore we should pay attention to the use of more and more Samskrit words in our speech and writings.

As one learns this language one experiences its innate dignity and grandeur. This is a fulfilling experience. Young merited Samskrit students may be honoured in small functions and thus encouraged.

Samskrit is the key to our culture. With its revival and growth culture expands and improves our thinking and values in life.

Languages in India are mutually complementary. By means of promotion of regional languages propagation of Samskrit becomes easy. Thus all the languages also get nourished. Samskrit movement is not directed against any language. We therefore pass through a path free from disputes. In the implementation of our work we should not oppose English but engage ourselves in the propagation of Samskrit. Thus in due course Samskrit will regain its rightful status in our lives.

Power of word formation in Samskrit

The word building power of Samskrit language is not found in any other language of the world. In Samskrit by coining new words it is possible to express any new or complex idea with absolute clarity. Technical and conventional words besides words of day-to-day transaction may be formed easily. Let us see now such word-formation is possible :

In Samskrit there are about 2000 verb roots. These roots are conjugated in ten lakaras. Each Parasmaipadi or Atmanepadi root takes a total of ninety forms (nine in each of the ten lakaras). If a root is ubhayapadi (can be conjugated in both parasmai & Atmanepada) it will have 180 forms. The total number of forms of 2000 roots in ten conjugations would be 1,80,000. In addition to these by prefixing प्र, परा, अनु, सम् etc., forms like प्रहरति, पराजयते, अनुगच्छति, संचरति are got. Among these by prefixing only two or three prefixes, the number of words would be around 6,80,000. Taking into account the सन्नन्त (जिगमिषति), णिजन्त (गमयति), यङ्लुगन्त (बोभवीति) of all the roots and the forms of roots derived from nouns the number would be 67,60,79,460.

The primary affixes (कृत्प्रत्यय) are 19. By adding these to the roots the forms in all the genders, numbers & cases would be 77,49,65,68,128. In the same manner words that can be formed out of secondary affixes are around 15,10,45,83,200.

Thus the number of words derived from roots alone is around 42,88,45,83,330. Adding up all the above there are 10,27,85,00,00,000 word forms. In this Indeclinables and compound words are excluded. By combining two or three words only the number of compound words formed would run into millions (like सस्यश्यामला..)

There is a narration in Mahabhashya of Patanjali that Lord Brhaspati started teaching Lord Indra by uttering each word. The teacher was Brhaspati & the student Indra himself. According to god's calculation of time thousands of years passed. But Indra's education remained incomplete.

The above story indicates the vastness of Samskrit vocabulary and its study almost seems endless.

The Decline of Vedas and other works

Here are some examples of how the vedic texts and other treaties are steadily being lost.

The great sage Pathanjali has written in his Mahabhasya that Rgveda has 21 branches, Yajurveda 101, Samaveda 1000 and Atharvaveda 9 branches thus totalling to 1131 branches. Other authors too have classified the Vedas into various branches.

According to Sarvānukramaṇikā, the branches of vedas were 1137. According to Kurmapurana it is 1130 and Caraṇavyūha has mentioned 1117 branches.

The following table gives the extant branches

	Ṛg	**Yajur**	**Sāma**	**Atharva**
Total number of branches mentioned in the vedas	21	100	1000	9
Branches now Available	2	5	3	2

Thus only eleven branches of Vedas are available now.

Vyādi had composed "Sangraha", a treatise on grammar comprising of one lakh slokas. There were many Nirukta works like Yaska's "Nirukta".There were ten other Grammar books apart from Aṣṭādhyāyī, which have been lost. All the books which were in Nalanda, Vikramasilā and Taksasilā (Taxila) were also destroyed along with those universities.

It is known that in the year 1195 Baktiar Khilji invaded Nalanda and burnt three huge libraries. The fire was raging for seven days says historical records. It is difficult to estimate the countless books thus lost. In the recent past many rare books have been taken away to foreign lands. It is impossible to even guess their numbers. This loss of invaluable works is continuing and we remain oblivious to it !!

परिशिष्टम् - २

These matters are only for information. Questions on these points will not be asked in the exam.

India's Contribution to the World of Science - 1

Delving into Indian history we find that there is great emphasis on the cultural development of mankind. Ancient Indian thinkers struggled for attaining both material prosperity and spiritual advancement. Perhaps, no other country has encouraged so many schools of thought as ours. At a time when, in many countries even the seeds of culture (Samskriti) were not sown, in India culture and tradition were deep rooted. People followed the age old traditions and led a purposeful life of perfect harmony. It is unfortunate that we have with us today, no records to acquaint ourselves with the glorious past of our country's progress in the field of Religion and Philosophy. But, we know hardly anything about the marvellous findings of our ancestors, in the field of Science. Even the very little available information is out of reach of the common man due to lack of proper circulation.

In as early as the First and Second cent. AD itself, some branches of Science like Physics, Chemistry, Astronomy, Mathematics and Botany were well developed in India. In spite of this, today we teach our children that Scientific studies began in the West. What an irony it is ! The present education system in India is borrowed from the West. Hence our people naturally have more faith in the theories that Westerners have advanced. As a result, our universities also have been imparting the same erroneous theories to the pupils.

MATHEMATICS

The beginning of Mathematical studies are traceable in the Vedas. In these and other ancient texts there are references to matters connected with Mathematics. Mathematicians all over the world have acknowledged the fact that many a branch of this branch of science studied all over the world today, originated in India. Arithmetic, Algebra, Geometry and Trigonometry have their origin in India.

India's Contribution to the World of Science - 2

Decimal system is used all over the world now. In this system numerals from one to nine as well as zero are used. By altering the place of the numerals the value of numbers varies. This decimal system was in vogue in India as far back as the commencement of Christian era.

The table given below indicates the evolution of the numerals.

In Brahmi inscriptions. (300 B.C.)	[illegible]
In Gwalior inscriptions. (870 A.D.)	[illegible]
In Devanagari inscriptions.(1100 A.D)	१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०
Modern Numerals	1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Neither the Arabs nor Europeans knew this system until the 9th century. Alkha Varijmi, an Arab mathematician (780-850 A.D.) used Hindu numerals, the method of evaluation according to the placement of numerals and some mathematical equations in his books. Then these spread all over the world. This resulted in revolutionary thoughts in the field of mathematics in Western Europe. 'Condex Vigilanus' is said to be the oldest extant work in the history of Europe in manuscript. It belongs to the Alveldo school. Numerals from one to nine are enumerated in this work. It is written in this work - 'We should remember that when they used the mathematical symbols the early Hindus have demonstrated a sharp and searching intellect. The other countries have followed the Hindus in arithmetic, geometry and other independent sciences. This is because the Hindus are the leaders in these matters. The use of numerals from one to nine, evaluation of numerals by means of different placements etc. by the Hindus bear testimony to this.

India's Contribution to the World of Science - 3

Shunya

Shunya (Zero) was discovered while the numerals were evaluated based on their position. Zero indicates the nonexistence of a substance. In fact, shunya means the absence of a thing. This Samskrit word got transformed into 'Zero' after it got into Arab vocabulary and later Latin vocabulary.

Samskrit	*Arabic*	*Latin*	*English*
Shunyam →	**sifir** →	**Zifre/ciffre** →	**Zero/cipher**

New formulae in Mathematics came into existence after the decimal system was adopted. They are in usage now also.

Square root and cube root :

A method has been adopted in Mathematics to find the square root and cube root. Actually this was employed by Aryabhata. Aryabhata's verse is -

भागं हरेद्वर्गान्नित्यं द्विगुणेन वर्गमूलेन ।
वर्गाद्वर्गे शुद्धे लब्धं स्थानान्तरे मूलम् ।।

This method was not known to the Europeans until 1613A.D. But still it is held that a non Indian discovered the above method without regard for India's achievement. Although some know the actual fact many still refer to the above formula as discovered by a foreigner. It is nothing but sheer disrespect for our own heritage.

Ratio and inverse ratio rules are very important in Mathematics. These two were in use in ancient India. Therefore many scholars believe that these principles went outside India (to the West) as a consequence of its widespread knowledge.

India's Contribution to the World of Science - 4

Algebra

A detailed analysis of ancient works bring to light the fact that the Shulba Sutras also called as Vedanga, is the origin of Algebra. Many discussions are there in Indian Algebra about solutions to linear equations and simultaneous equations. Even now we can identify the progress of Algebra in the construction of the sacrificial altars during sacrifices. During Brahmagupta's time (700 A.D.) Algebra was called by different names such as Avyaktaganita, Bijaganita, Kuttaganita etc. Probably, Algebra was known by different names in different places at that time.

Quadratic Equation

Aryabhata, Brahmagupta and others knew how to solve the equation ax2 + bx + c = 0. Now the method we are using to solve the quadratic equations, was known to Sridharacharya of the 10th Century A.D. His verse on this is as follows:

चतुराहतवर्गसमैः रूपैः पक्षद्वयं गुणयेत् ।
अव्यक्तवर्गरूपैः उक्तौ पक्षौ ततो मूलम् ।।

Permutation and combination

In India, from times immemorial, the mathematical methods of permutation and combination are in use. These two methods were mainly used in literary compositions, Vaastu, Music and preparation of medicines.

$$nCr = \frac{n!}{r!(n-r)!}$$

This common sutra has been written in the form of a verse by Karnataka's mathematician Varahamihira in 9th Century A.D.,

एकाद्येकोत्तरतः पदमूर्ध्वाधर्यतः क्रमात् क्रमशः ।
स्थाप्य प्रतिलोमघनं प्रतिलोमघनेन भाजितं सारम् ।।

In Vedic times, sages used to perform many types of sacrifies. Then problems regarding constructing different altars used to arise. To solve these problems, geometry was used because it clarified many matters relating to the earth.

India's Contribution to the World of Science - 5

Bodhayana Sutra

This theorem now known as Pythagoras theorem was known to Bodhayana and Katyayana, 1000 years before Pythagoras. Bodhayana has written this verse

दीर्घचतुरस्त्रस्याक्ष्णया रज्जुः पार्श्वमानी तिर्यग्मानी च
यत् पृथग्भूते कुरुतस्तदुभयं करोति ।।

This was adopted in the construction of altars of sacrifice. Quadrangular, equilateral altars, bilateral altars and quadrilateral altars were used during sacrifices.

The value of π

Aryabhata had discovered the value of π much earlier than anyone. The value he gave was $\pi = 3.1416$. The value arrived at in modern mathematics is $\pi = 3.1416926$.

The stanza of Aryabhata giving the value of π is -

चतुरधिकं शतमष्टगुणं द्विषष्टिस्तथा सहस्त्राणाम् ।
अयुतद्वयविष्कम्भस्यासन्नो वृत्तपरिणाहः ।।

Trigonometry

Trigonometry is one of the important contributions of India to the entire world. In the field of trigonometry Indians used 'jya' and 'kotijya'. This word become cosine in the European languages.

Aryabhata first composed 'Jya kostaka'. He has designated the lines of a circle from 0-90°. In order to fix the places of planets in Indian Astronomy he was using many theories of Trigonometry.

India's Contribution to the World of Science - 6

Metallurgy - Metallurgy is one of the fields where Indians have made a landmark of lasting importance. There are allusions to metals such as gold, silver, copper and iron etc. Some of the uses of these metals have also been described there.

Gold was used for preparing ornaments like necklaces and bangles. When there was exploration going on in Mohenjo daro many excellently crafted ornaments were obtained. According to scientists these were made about 5000 years ago. In a mine at Hatti in Karnataka gold is obtained in plenty for about 2000 years ago.

Copper and Metal alloys like bronze and brass were used by Indians during Vedic times. Even now one can see images made of copper and bronze belonging to early periods. For making images, metals are the best materials and they are durable also. Our ancestors used only metals for images.

An idol of the Buddha in a poor condition has been found at Sultanganj in Bihar. The idol measures 7.6 ft. in height. This is a proof of the achievement of the Indians in copper production.

Iron - The achievement of Indians in the production of iron and steel is also praiseworthy. The iron pillar at Mehrauli in Delhi is a witness to the extraordinary craftmanship of ancient Indians.This was installed as far back as 1600 years and it continues to have the original appearance despite the onslaughts of weather conditions. It has not rusted. In fact South India was renowned for the manufacture of steel of very good quality. Ancient Indians employed a process called 'Andhamusha' to convert iron into steel. Carbonic acid plays a major role in achieving hardness in Iron. Our ancient black smiths knew this method. They used to place Iron balls in an earthern furnace (Bakayantram) and fill it with carbonic acid and heat it. They were manufacturing steel by this method. The famous 'Damocles sword' was made with a metal called 'wootz'.

Zinc - It is noteworthy that our ancestors knew the technology of getting zinc from minerals. A zinc mine belonging to about 400 AD has been discovered in Jhavar sector of Rajasthan. Europeans did not know the method of extracting zinc from minerals until the 18th century. William Pondian brought this method into common use in 1748.

India's Contribution to the World of Science - 7

BOTANY - Botany engaged the attention of our ancient writers for a long time. We find in Atharvaveda classification of plants based on their appearance and qualities. It is as follows....

- प्रस्थानवती (Spreading)
- एकश्रृङ्ग (With single whorl of Calyx)
- प्रतानवती (Extending)
- काण्डिनी (Jointed)
- नघीरषा (Harmless)
- स्तम्भिनी (Bushy)
- अंशुमती (Having many shoots)
- विशाखा (Having extending branch)
- जीवाला (Lively)
- मधुमती (Very sweet)

This classification was made about five thousand years ago. The classication of the same kind was made by Theoprestus of Greece supposed to be the earliest exponent of botany in 300 B.C. !

VRIKSHAYURVEDA

The work Vrikshayurveda occupies an important place in the field of botany. [composed by sage Parashara.] There is a deep insight into botanical studies here. The classification of trees is so scientifically done that it is being followed even in modern times.

Parashara's classification (100 B.C.)		Modern classification (1700 A.D.)
शमीगणीयाः	-	Leguminoesae
पुपीलिकगणीयाः	-	Retaceae
स्वस्तिकगणीयाः	-	Cruciferae
कूर्चगणीयाः	-	Compositiae

PLANT CELL

Parashara has given a detailed account of plant cells in his work. His findings (made without the help of microscope) are superior to those of the scientist Robert Hook in 1665 A.D. Parashara's descriptions are -

कलावेष्टनम्	-	Outer wall
सूक्ष्मपत्रकम्	-	Inner wall
रञ्जकयुक्ता रसाश्रया	-	Sap with colouring matter
अन्वक्षा	-	That which can be seen with naked eye

Robert Hook was able to tell that there are honey - comb like formations in plants. But our ancestors knew how liquids are sucked from the soil by the plants. The word for tree is पादपः in Samskrit. A tree is that which takes water from the legs(roots).

वक्त्रेणोत्पलनालेन यथोर्ध्वं जलमाददेत् । तथा पवनसंयुक्तः पादैः पिबति पादपः ।।

This phenomenon of plants taking water is called suction force. In 1894 two scientists Jolly and Dixon found out this phenomenon. Thus our ancestors found out so many scientific principles although they had neither the apparatus nor any laboratory. They were able to do this by their intellectual genius alone.

India's Contribution to the World of Science - 8

Truly ancient Indian science was not as advanced as it is today. But clearly India was ahead of Greece in contemporary science. What Indian philosophers propounded has now been established after much experimentation. For instance, one can see an objective approach to atomic theory in Indian philosophy. Modern science held the view all along until the time still recently that atom is indivisible and that it is the ultimate constituent of a substance. But no sooner the parts of atom were discoverd than the whole of the old theory became obsolete. That even atoms have constituent parts bacame a proven fact. Even then, it was held for some time that electrous, protons and nutrons are only in specific numbers. But as modern science advanced it was propounded that atom is infinite.

Even as the stars go round the sun due to gravity constantly the subtle constituents of an atom also keep revolving all that time. Therefore tremendous power exists within the atom. The surprising fact is that the Jaina philosophy explains all these facts. According to Jaina concept what is called electron is the atom (परमाणु). Many such परमाणु-s form a molecule (anu). Whatever way these molecules conjunct determines the form and the substance. For instance, when gold is formed the molecules will have conjuncted in a particular way. Jaina philosophy expounds the theory of attraction and repulsion. In fact Jaina philosophy explains this phenomenon in the same way as modern science. That our ancestors had studied all this so deeply thousands of years ago, is amazing. Those who intend to know the details of atomic theory may refer to the Jaina works 'Gommatasara' and 'tatvarthasutra'. Much light is also thrown on this theory in Vaisheshika philosophy of Kanada.

Our ancestors have analysed the theory of 'Motion' in great detail. Among ancient scholars there is no controversy as far as sound, light and energy are concerned. We find that there is a common underlying concept that brings these branches of science together.To sum up, it is amazing that our ancestors had established the fact that nothing can be produced without motion including the atom which has its constituents always in motion.

India's Contribution to the World of Science - 9

The sages of India who were great philosophers analysed Space and Time in great detail. They have been able to state very accurately the principles which were not told by the philosophers of any other country in the world. According to Westerners second is the smallest unit of time. But त्रुटिः is 1/33750 of a second. Our ancestors had found the hundredth part of what was considered by westerners as the smallest particle of a substance. Our sages called a molecule trasarenu, which measures 1/349525 of an inch of a substance.

Our sages considered substance and energy as eternal. According to them any physical substance never ceases to exist but undergoes transformation only. This is what modern science also says. Our sages had had known these universal truths, some of which are given below.

HEAT

According to Kanada there are two aspects of fire - heat and light. All agree with this. For all kinds of energy on the earth the power comes from the sun. This view of Udayana is universally accepted today.

According to the sage Vachaspati there are subtle atoms of fire in heat and light. This view has not been contradicted so far. It is an established fact.

Drishtividya

Sage Udyotakara had made a deep study of opaque bodies and shadow of physical substances. He had made a detailed study of reflection of light also. He used different kinds of glass to produce energy by focusing sun rays. (According to a western scholar Pliney polishing of glass was done in India in a large scale.)

India's Contribution to the World of Science - 10

SOUND

There are some points about sound stated by our ancestors, which concur with modern principles although they are not hundred percent the same. Sabarasvami points out that sound travels through air. Udyotakara and other sages consider ether as its medium. Our ancestors knew about sound waves also.

Vijnana Bhikshu has analysed echo and its effects. Some points which he has stated are close to modern science. Vatsyayana, Udyotakara, Vachaspati etc., have also analysed on Sound and Notes- svaras elaborately.

MAGNETISM

Sankaramishra has propounded fundamental principles of Magnetism. He tells about why a metal pin is attracted towards magnet.

Bhoja (1050 AD) had ordered that ships should not have metals at the bottom. Prof R.K.Mukerjee writes - 'Bhoja thought that the magnetic part that exists in the rocks of the sea may draw the ships towards them and cause ship wreck. He writes- 'The Hindus used to go on sea voyage in order to establish colonies in Java. Then they were using compass to know the direction. They called it 'matsyayantra'.

ELECTRICITY

Umasvati appears to have known the basics of Electricity. In his atomic theory he says that when two atoms combine they must have opposite qualities. He propounds that two atoms of the same quality retard and those of opposite qualities attract.